Pavol Šveda

I. DIEL

TLMOČENIE

v teórii a praxi

STIMUL

UNIVERZITA KOMENSKÉHO 2021

FILOZOFICKÁ FAKULTA
Univerzita Komenského
v Bratislave

KATEDRA ANGLISTIKY
A AMERIKANISTIKY

TLMOČENIE V TEÓRII A PRAXI

I. DIEL

PAVOL ŠVEDA

2021

STIMUL

Tlmočenie v teórii a praxi
I. diel

Autor: © Mgr. Pavol Šveda, PhD.

Afiliácia:
Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta, Katedra anglistiky a amerikanistiky, https://fphil.uniba.sk/kaa/

Odborní recenzenti:
Doc. Mgr. Markéta Štefková, PhD.
Doc. PhDr. Martin Djovčoš, PhD.
Mgr. Ivo Poláček, PhD.

Autor grafického spracovania obálky:
Pavol Bartoš

Jazyková redakcia:
Mgr. Lucia Demková

Technickí redaktori:
Mgr. Milan Regec, PhD.
Bc. Ivana Liptáková

© STIMUL a autor
Dielo je vydané pod medzinárodnou licenciou **Creative Commons CC BY-NC-SA 4.0** (vyžaduje sa: povinnosť uvádzať pôvodného autora diela; povinnosť odvodené dielo zdieľať pod rovnakou licenciou ako pôvodné dielo; len nekomerčné použitie odvodeného diela). Viac informácií o licencii a použití diela: https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/

Vydavateľstvo:
STIMUL, Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta, Bratislava
http://fphil.uniba.sk/stimul

1. vydanie
113 s. Rozsah autorského textu: 115 NS, 5,8 AH.
ISBN 978-80-8127-334-6 (PDF)
ISBN 978-80-8127-335-3 (EPUB)

OBSAH

Úvod **6**

1 Základné pojmy **9**

1.1 Čo je tlmočenie? **9**

Prenos informácií 11

Spontánnosť 11

Komunikatívnosť 12

Viacjazyčnosť 12

1.2 Tlmočenie ako kultúrna mediácia **13**

1.3 Tlmočenie a preklad **14**

1.4 Veda o tlmočení **16**

1.5 Prekladateľ a tlmočník: súrodenci, nepriatelia alebo susedia? **17**

1.6 Kto je tlmočník/tlmočníčka? **19**

1.7 Základné žánre tlmočenia **19**

Konzekutívne tlmočenie 20

Simultánne tlmočenie 20

Tlmočenie z listu 21

Šušotáž 21

1.8 Typy tlmočenia **22**

1.9 Definície tlmočenia **26**

Summa summarum **26**

2 Tlmočenie v procese komunikácie **28**

2.1 Komunikácia a teória relevancie **28**

Ako definovať komunikáciu? 28

Teória relevancie 31

2.2 Komunikačné situácie a ich aktéri 32

Rečník – Expedient – Hovorca 34

Poslucháč – Recipient – Príjemca 34

Tlmočník 34

2.3 Modely komunikačných situácií 35

Všeobecný model komunikačnej situácie s tlmočením 35

Model komunikačnej situácie pre konzekutívne tlmočenie 36

Model komunikačnej situácie pre simultánne tlmočenie 36

Model komunikačnej situácie pre tlmočenie z listu 36

2.4 Vzťahové modely tlmočenia 37

2.4.1 Pöchhackerov model interakcie pri tlmočení 38

2.4.2 Kenížov komunikačný model tlmočenia 39

Summa summarum 40

3 Kognitívne aspekty tlmočenia 42

3.1 Čo sa deje v hlave tlmočníka? 42

3.2 Kde sa rodí reč? 43

3.3 Ako počujeme a ako rozumieme reči? 45

3.4 Pracovná pamäť 47

3.5 Kognitívne modely tlmočenia 49

3.5.1 Interpretatívny model D. Seleskovitchovej a M. Ledererovej 49

3.5.2 Sekvenčný model D. Gilea 50

3.5.3 Model úsilia D. Gilea 52

3.5.4 Model pravdepodobnostnej predikcie G. V. Černova 53

3.5.5 Jednoduchý model R. Settona a A. Dawranta 54

3.5.6 Kontextuálny model tlmočenia 56

Summa summarum 58

4 Konzekutívne tlmočenie 60

4.1 Čo je konzekutívne tlmočenie 60

4.2 Využitie konzekutívneho tlmočenia 61

4.3 Typy konzekutívneho tlmočenia 63

4.4 Modely konzekutívneho tlmočenia 64

4.4.1 Gileov model úsilia pre konzekutívne tlmočenie 64

4.4.2 Kenížov komunikačný model konzekutívneho tlmočenia 65

4.4.3 Kontextuálny model konzekutívneho tlmočenia 66

4.5 Pamäť pri konzekutívnom tlmočení 67

4.6 Čo je tlmočnícky zápis? 69

4.7 Ako analyzovať text 70

4.8 Základné princípy tlmočníckeho zápisu 72

4.8.1 Lexikálne alebo grafické symboly 74

4.8.2 Ukážka zápisu textu 75

4.8.3 Správna miera zápisu 77

4.9 Nové technologické trendy v konzekutívnom tlmočení 79

Summa summarum 80

5 Simultánne tlmočenie 82

5.1 Čo je simultánne tlmočenie 82

5.2 Využitie simultánneho tlmočenia 84

5.3 Typy simultánneho tlmočenia 85

5.4 Modely simultánneho tlmočenia 87

5.4.1 Gileov model úsilia pre simultánne tlmočenie 88

5.4.2 Povrazolezecká hypotéza 88
5.4.3 Kenížov komunikačný model simultánneho tlmočenia 89
5.4.4 Kontextuálny model simultánneho tlmočenia 89
5.5 Pamäť pri simultánnom tlmočení 90
5.6 Fázový posun (décalage) 91
5.7 Viacjazyčný režim 93
5.7.1 Tlmočenie z druhej ruky – relé alebo pilotáž 93
5.7.2 Tlmočenie do cudzieho jazyka – retour 94
5.8 Štiepenie pozornosti 95
5.9 Krízové situácie pri tlmočení a ich riešenie 97
5.10 Tlmočnícke konzoly 102
5.11 Zásady simultánneho tlmočenia 104
Summa summarum 105
Bibliografia 108

ÚVOD

Keď som na prelome tisícročí ako študent prvýkrát narazil na skriptá o teórii tlmočenia od A. Keníža (*Úvod do komunikačnej teórie tlmočenia* z r. 1980), už vtedy to bol viac ako dvadsaťročný titul, ktorého stránky vyzerali ako z múzea pergamenov. O niečo neskôr som začal po prvýkrát tlmočenie učiť a následne aj prednášať jeho teóriu. Vtedy som si uvedomil, že tie skriptá boli neraz to jediné, s čím študenti pracovali. V mnohom boli prekonané, no v mnohom ostali do dnešného dňa inšpiratívne a podnetné. Od ich vzniku prešlo tlmočenie na Slovensku hneď niekoľkými zásadnými zmenami zapríčinenými pádom komunizmu, príchodom slobody a s ňou nebývalým nárastom záujmu o prácu tlmočníkov a ich služby. Tomu zodpovedala aj ďalšia zmena: namiesto jednej vysokej školy s programom prípravy a vzdelávania tlmočníkov sú dnes na Slovensku takéto vysoké školy štyri.

Ďalšie zmeny priniesol vývoj na globálnej úrovni. Boli to nielen nové poznatky a skúmanie kognitívnych procesov pri tlmočení, ale najmä technologický posun. Analógové tlmočnícke konzoly, ktoré vyzerali ako spomienky na prvé sci-fi filmy v sedemdesiatych rokoch, nahradili nové digitálne typy. Tie dnes, v čase písania tejto učebnice, zvádzajú boj so softvérovými konzolami, ktoré sa stali symbolom postpandemického tlmočenia. Kdesi na pozadí zmien toho, „ako“ sa tlmočí, prebieha živá diskusia o tom, „kde“ sa tlmočí – tlmočenie na diaľku prinieslo netušené možnosti, obmedzenia, ale aj výzvy. Stále častejšie však zaznievajú úvahy aj o tom, „kto“ bude v budúcnosti tlmočiť. Hoci nástup umelej inteligencie je, ako sa zdá, zatiaľ stále ešte témou budúcnosti, je jasné, že práca tlmočníkov prechádza hneď niekoľkými križovatkami. Tým, že sa vyvíja technická stránka tlmočenia, vytvárajú sa aj nové komunikačné kanály, v rámci ktorých sa tlmočenie poskytuje. A ako v každom podobnom transformačnom období, otvárajú sa aj tu zásadné témy spojené s ekonomickými, etickými, ale aj existenčnými otázkami.

Táto učebnica po viac ako štyridsiatich rokoch nadväzuje na prvú komplexnú teóriu tlmočenia v slovenskom jazyku. Zachytáva významné posuny, ktorými prešla práca tlmočníkov a jej výskum, a do slovenského prostredia prináša nosné myšlienky práce vybraných teoretikov tlmočenia. V obmedzenej miere prináša aj niektoré nové autorské koncepty. Pri jej písaní som sa snažil držať princípov praktickej uchopiteľnosti teoretických konceptov. Koniec-koncov sám som aktívnym konferenčným tlmočníkom a s praxou tlmočenia mám takmer každodenný kontakt. V kombinácii tlmočníckej a akademickej kariéry som našiel vzácny druh symbiózy a verím, že sa mi prostredníctvom tejto učebnice podarí čo najpresnejšie študentom a študentkám

sprostredkovať nielen požiadavky na prácu tlmočníka, ale aj diskusie a aktuálne témy, ktorými tlmočnícka komunita žije. Okrem toho dúfam, že z riadkov tejto učebnice budú cítiť nadšenie a zápal pre krásnu, neustále sa meniacu a vždy trochu adrenalínovú prácu tlmočníkov.

V neposlednom rade chcem zdôrazniť, že táto učebnica je prvým dielom dvojdielneho celku. V druhom diele sa pozrieme na ďalšie oblasti, ktoré sa do prvého dielu nezmestili, nebude chýbať história tlmočenia, požiadavky na osobnostné a odborné predpoklady tlmočníkov, deontológia a aj diskusie o budúcnosti tlmočenia. Zároveň treba povedať, že táto učebnica je súčasťou širšieho súboru teoretických a praktických príručiek štúdia tlmočenia, predovšetkým pripravovanej knihy *Učebnica tlmočenia: skúsenosti a dôkazy*, ktorú zostavili M. Djovčoš a M. Melicherčíková z UMB (2021). Obe publikácie boli podporené z grantu KEGA 026UMB-4/2019 *Exaktná učebnica tlmočenia* a ich cieľom je priniesť vzájomne prepojenú sústavu materiálov pre štúdium tlmočenia a praktické osvojenie si nielen teoretických, ale aj praktických zručností, ktoré táto práca vyžaduje.

Celkom na záver úvodu by som chcel poďakovať svojim kamarátom a recenzentom, ktorí mi pomohli túto učebnicu spraviť lepšou. Markéta Štefková, Maťo Djovčoš a Ivo Poláček mi pomohli vidieť veci, ktoré som možno prehliadol, a určite zohralo významnú úlohu aj to, že sú to nielen výborní výskumníci, skúsení konferenční tlmočníci, ale najmä skvelí ľudia, ktorí majú vášeň pre tlmočenie aj jeho didaktiku. Ďakujem tiež svojej manželke za pochopenie pre moju tlmočnícko-učiteľskú vášeň a za trpezlivosť, ktorú so mnou má. No a na záver ďakujem všetkým svojim študentom, súčasným aj bývalým, z ktorých niekoľkí sú dnes aj mojimi tlmočníckymi kolegami: nakazili ste ma elánom a vždy som si na hodinách s vami mohol pripomenúť, čo má na mojej práci naozaj zmysel, pre koho a prečo ju robím. Verím, že táto učebnica vám pomôže nájsť si cestu k tlmočeniu, ktoré vždy bolo a je krásnou a vzrušujúcou prácou, ktorá má v sebe niečo hlboko ľudské v minimálne dvoch jazykoch.

Pavol Šveda, Bratislava, november 2021

Pavol Šveda je pedagógom tlmočenia a prekladu na Katedre anglistiky a amerikanistiky Filozofickej fakulty UK v Bratislave. Štúdium prekladateľstva a tlmočníctva ukončil na tej istej fakulte v roku 2006. Od roku 2004 pracuje ako tlmočník a prekladateľ na voľnej nohe, v roku 2007 sa stal akreditovaným konferenčným tlmočníkom pre európske inštitúcie. Má za sebou viac ako 2 500 dní tlmočenia v kabíne, teréne aj na diaľku. Vo svojom výskume sa venuje didaktike tlmočenia (napr. *Didaktika prekladu a tlmočenia na Slovensku, Vybrané kapitoly z didaktiky simultánneho tlmočenia, Changing paradigms and approaches in interpreter training*) a sociológii prekladu a tlmočenia (*Mýty a fakty o preklade a tlmočení na Slovensku*). Je členom a od roku 2021 aj predsedom Slovenskej asociácie prekladateľov a tlmočníkov (SAPT) a zároveň je tiež členom Medzinárodnej asociácie konferenčných tlmočníkov (AIIC). Kedysi bol aktívnym skautom, rád je na horách, peši alebo na bicykli, je otcom dvojičiek a veľa číta.

1 ZÁKLADNÉ POJMY

1.1 Čo je tlmočenie?

Odkedy ľudia vedia rozprávať a používajú reč na vyjadrovanie svojich myšlienok v rôznych jazykoch, odvtedy potrebujú tlmočníkov, ktorí sprostredkujú komunikáciu medzi rôznymi jazykmi, kultúrami a komunitami. Odhady datovania vzniku ucelených jazykových systémov sa líšia: od 2,5 milióna rokov, keď začíname sledovať osamostatnenie sa živočíšneho rodu *Homo*, až po počiatky rodu *Homo sapiens* zhruba 200 000 rokov pred naším letopočtom. Podľa niektorých antropologických teórií (Pinker, 2003) zohral jazyk kľúčovú rolu v počiatkoch druhu *Homo sapiens.* Podľa známeho antropológa Y. N. Harariho bol práve jazyk zásadným prvkom pri organizovaní prvých komunít a spoločenstiev, ktoré dokázali účinnejšie odolávať prírodným hrozbám, ale aj iným konkurenčným druhom, napríklad *Homo neanderthalensis* (Harari, 2014). Nech je pravda akákoľvek, je zrejmé, že v momente, keď sa začali stretávať prvé komunity hovoriace rôznymi jazykmi, potrebovali tlmočníkov. Tlmočenie ako činnosť tak sprevádza ľudstvo už nesmierne dlho. Prešlo rôznymi podobami a hoci sa ako samostatná profesia a predmet vedeckého skúmania ustálilo až v druhej polovici dvadsiateho storočia, predsa len je to jedno z najstarších povolaní a sprevádza človeka od momentu, keď začal používať jazyk.

Dnes je tlmočenie prítomné v mnohých formách a podobách, neraz ani nevieme, že tlmočíme. Ak svojmu rodičovi referujeme film v cudzom jazyku alebo pomáhame turistom pri komunikácii s úradmi či predavačmi, tlmočíme. Tlmočíme aj vtedy, keď svojim deťom vysvetľujeme a parafrázujeme zložitý jazyk alebo text, ktorému ešte nerozumujú, a tlmočíme aj vtedy, keď musíme niekomu vysvetľovať vtipy vo východniarskom alebo inom dialekte. Tlmočenie má nesmierne veľa podôb, od simultánneho tlmočenia na rokovaniach Európskeho parlamentu alebo Valného zhromaždenia OSN cez tlmočenie na rôznych odborných a vedeckých konferenciách až po konzekutívne[1] tlmočenie pri sprevádzaní inšpektorov v jadrovej elektrárni alebo napríklad na bitúnkoch. No tlmočí sa aj na policajných staniciach, v súdnych sieňach alebo vo väzniciach, na služby tlmočníkov sú odkázaní uchádzači o azyl alebo ľudia, ktorí sa ocitnú v nemocniciach v cudzích krajinách. Tlmočenie je teda nielen

[1] Sme si vedomí, že *Krátky slovník slovenského jazyka*, ako aj *Slovník cudzích slov* uvádzajú tvar *konsekutívny*. Z dôvodu uzuálne používaného pojmu v tvare *konzekutívny* v odbornej (slovenskej) literatúre sme sa rozhodli v publikácii uvádzať uvedený ortografický tvar slova.

činnosť, ale aj poslanie. Vychádza z presvedčenia, že myšlienky možno zdieľať napriek jazykovej či kultúrnej rozdielnosti.

Zjednodušene by sme mohli povedať, že **tlmočenie je činnosť sprostredkujúca priamu komunikáciu medzi dvoma jazykmi**. Jakobson (1959) rozdelil oblasť prekladu na tri základné okruhy: interlingválny, intralingválny a intersemiotický. Rovnaké rozdelenie platí prenesene aj pre tlmočenie. O prvom druhu tlmočenia hovoríme v tom najklasickejšom význame, t. j. keď dochádza k prenosu informácií medzi dvoma jazykmi (**interlingválne tlmočenie**), napríklad keď sa má Angličan dohodnúť so Slovenkou alebo keď tlmočíte konferenciu vo francúzštine slovenským účastníkom. Tlmočiť však môžeme aj v rámci jedného jazyka či jednej kultúry, napríklad keď musíme svojej starej mame vysvetľovať jazyk adolescentov alebo pojmy, ktoré používame pri počítačových hrách (**intralingválne tlmočenie**). Pri uvažovaní o tlmočení sa navyše nemôžeme obmedziť len na hovorený jazyk, veľmi významné miesto pri príprave tlmočníkov má aj tlmočenie z a do znakovej reči. Ide teda o prenos informácie medzi rôznymi znakovými (semiotickými) systémami (**intersemiotické tlmočenie**). Pozrime sa bližšie, ako možno vymedziť a zadefinovať tlmočenie. Keďže intralingválne tlmočenie je skôr forma spontánneho tlmočenia, ktoré sa zväčša nevykonáva v profesionálnom prostredí a prebieha najmä v neformálnej rovine a intersemiotické tlmočenie v podobe tlmočenia z a do znakového jazyka je skúmané ako samostatná disciplína, budeme sa v tejto učebnici sústreďovať na interlingválne tlmočenie.

> **Vedeli ste, že...**
>
> Posunkový jazyk nie je jeden univerzálny systém znakov používaný na celom svete, ale systém širokého spektra posunkových jazykov, ktoré sú úzko spojené s hovoreným jazykom danej kultúry. Posunkový jazyk Poliakov je teda iný ako posunkový jazyk Slovákov práve preto, lebo sa vyvíja v unikátnom kultúrno-jazykovom prostredí. Aj v rámci jednotlivých posunkových jazykov existujú regionálne „dialekty“ a špecifické posunky používané určitou skupinou nepočujúcich.

V zjednodušenej podobe by sme minimalisticky mohli interlingválne tlmočenie zadefinovať takto:

Tlmočenie je proces prenosu spontánne komunikovanej informácie z východiskového do cieľového jazyka.

Poďme si však túto definíciu „rozmeniť na drobné“ a pokúsme sa ju rozdeliť na hlavné koncepty.

Prenos informácií

Prvým a azda najdôležitejším pojmom, ktorý definuje tlmočenie, je princíp prenosu informácií. Prenos informácií charakterizuje každú situáciu, kde jedna strana (odosielateľ informácie) chce sprostredkovať isté penzum informácií druhej strane (prijímateľ informácie). Tlmočník zohráva rolu sprostredkovateľa komunikácie v situáciách, kde priama komunikácia nie je možná alebo je obmedzená. Umožňuje prenos informácií medzi oboma stranami. Tlmočník v tomto prípade zohráva skôr neutrálnu úlohu. Nie je odosielateľom informácie, keďže jeho myšlienky do komunikačného procesu nesmú vstupovať, a zároveň nie je ani priamym prijímateľom informácií, keďže informácie nie sú primárne určené jemu. Napriek tomu jeho vplyv na komunikáciu nemôžeme a ani nesmieme úplne vylúčiť. Tlmočník nie je len mechanický konvertor medzi dvoma jazykmi. Aby mohol informácie preniesť a sprostredkovať, musí urobiť omnoho viac.

Koncept prenosu informácií by však veľmi dobre mohol vystihovať aj prácu prekladateľa. Ako teda jednoducho rozlíšiť preklad od tlmočenia? **Tlmočenie je charakterizované ešte troma ďalšími parametrami, ktoré ho od prekladu odlišujú**[2]:

Spontánnosť

Na rozdiel od prekladu, pri ktorom pracujeme s pripraveným a v zásade nemenným textom, tlmočenie je definované autentickosťou a neopakovateľnosťou. Po tlmočení zväčša neostáva nijaká stopa, mohli by sme dokonca povedať, že tlmočenie sublimuje hneď po tom, ako je informácia vypovedaná a pretlmočená (Keníž, 1980). Okrem svojej dočasnosti je aj nesmierne premenlivé. Každý prejav a každá jeho veta sú jedinečné a neopakovateľné, svoj význam a účel napĺňajú len v danej komunikačnej situácii a v danom momente. Navyše, s výnimkou situácií keď je tlmočenie zaznamenané v podobe zápisnice alebo je uložené ako nahrávka, nemusí po samotnom tlmočení zostať žiadna trvalá stopa. Presne tie isté slová môže ten istý tlmočník v inom kontexte pretlmočiť inak. Tlmočenie je tak definované predovšetkým spontánnosťou a konkrétnou komunikačnou situáciou.

[2] Pre úplnejšie porovnanie prekladu a tlmočenia odporúčame pozrieť si detailnú tabuľku D. Müglovej (2009, s. 119) porovnávajúce obe činnosti omnoho detailnejšie.

Komunikatívnosť

Tlmočenie je veľmi úzko naviazané na konkrétnu komunikačnú situáciu a jej aktérov. Aktívne sú pri ňom zapojené tri strany: rečník a poslucháč, resp. expedient a recipient informácie (Kenížˇ, 1980), a, samozrejme, tlmočník. Ten v tomto procese zohráva úlohu priameho alebo nepriameho sprostredkovateľa komunikácie. Jeho úloha je však veľmi presne ohraničená a vymedzená jednak charakterom tlmočníkovej práce a jednak konkrétnou komunikačnou situáciou a jej aktérmi. Tlmočník sa tak ocitá v širokom spektre rôznych situácií, ktorých spoločným menovateľom je ústny prejav a viacjazyčnosť.

Viacjazyčnosť

Tretím pojmom definujúcim tlmočenie je viacjazyčnosť. Ak komunikačná situácia prebieha v jazyku alebo jazykoch, ktorým všetky zúčastnené strany rozumejú, tlmočenie nie je potrebné. Len čo však aspoň jeden zo zúčastnených daný jazyk neovláda, alebo nerozumie znakovej sústave, v ktorej sa komunikuje, prítomnosť tlmočníka je nevyhnutná pre úspešný prenos informácie medzi rečníkom a poslucháčmi. V mnohých prípadoch viacjazyčnosť znamená kombináciu dvoch jazykov, no v súčasnosti sa stále častejšie vyskytujú komunikačné situácie, pri ktorých sú zastúpené desiatky jazykov.

> **Vedeli ste, že...**
>
> Pre väčšiu prehľadnosť je pri tlmočení aj preklade nevyhnutné rozlišovať **východiskový jazyk** a **cieľový jazyk**. Východiskovým jazykom hovorí rečník a do cieľového jazyka sa tlmočí. Toto rozlíšenie je rovnaké ako pri preklade. Pri tlmočení sa však používa aj kategorizácia jazykov podľa Medzinárodnej asociácie konferenčných tlmočníkov (AIIC, 2021) , ktorá rozlišuje tri kategórie jazykov, s ktorými tlmočníci pracujú: **rodný jazyk (A)**, ktorý má vo veľkej miere každý človek iba jeden, potom **aktívny cudzí jazyk (B)**, ktorý tlmočník aktívne ovláda takmer na úrovni rodného jazyka, dokáže v tomto jazyku plynulo tlmočiť aj vysoko odborné texty a zvláda všetky jeho registre a nuansy, a tiež **pasívny cudzí jazyk (C)**, z ktorého tlmočník dokáže tlmočiť na všetkých úrovniach náročnosti do svojho rodného jazyka, no neočakáva sa od neho tlmočenie do tohto cudzieho jazyka. Tlmočník s týmto jazykom teda pracuje len pasívne.

1.2 Tlmočenie ako kultúrna mediácia

Tlmočenie v praxi je však omnoho komplexnejší a pestrejší proces. Prenos informácií z východiskového do cieľového jazyka je bezpochyby jadrom práce tlmočníka, no jeho práca prebieha v špecifickom vzťahu k jednotlivým aktérom, ktorí medzi sebou komunikujú. Tlmočník je neraz pre svojho klienta, teda osobe, ktorej tlmočí, aj sprostredkovateľom širšieho informačného a kultúrneho rámca. Predovšetkým je jeho úloha v situáciách, kde je tlmočník priamo po boku svojho klienta alebo klientov, omnoho komplexnejšia a nemôžeme ju redukovať len na prenos izolovanej informácie.

Predstavte si človeka, ktorý je po prvýkrát na Slovensku, dôverne nepozná aktuálne slovenské spoločenské dianie a zrazu počuje o protestoch Gorila. Aby nenadobudol nesprávnu predstavu o pomeroch v našej faune, je nevyhnutné, aby mu tlmočník čo najstručnejšie, no zároveň čo najpohotovejšie poskytol nevyhnutnú informáciu a kontext. Tlmočník sa tiež neraz môže stať zdrojom dôležitých doplňujúcich informácií pre svojho klienta, poskytuje mu kontext a širšie súvislosti. Ak je teda tlmočenie prenosom informácií z východiskového do cieľového jazyka, ktorý prebieha v hovorenej podobe, tak tlmočník môže sprostredkovať nielen samotné informácie, ale môže ich zasadiť aj do kontextu kultúry a spoločnosti. Veľa záleží od konkrétnej komunikačnej situácie, ale aj od špecifického zadania od zadávateľa, či klienta. Iná je situácia pri tlmočení rokovania dvoch premiérov a iné je postavenie tlmočníka napríklad pri kontrole dodržiavania ľudských práv vo väzniciach.

Aby bolo tlmočenie čo najúspešnejšie, musí tlmočník neustále premýšľať, čo presne chce rečník povedať: aký účinok majú mať jeho slová na ich adresáta a akú emóciu nimi chce vyvolať. Práve tomuto, často nedeklarovanému úmyslu (intencii) rečníka, musí tlmočník prispôsobovať výber jazykových prostriedkov. Túto intenciu, rovnako ako aj rozsah poskytnutých informácií, musí tlmočník v plnej miere rešpektovať. Empatia a pochopenie pozície, v ktorej sa rečník nachádza, pochopenie toho, čo, ako a najmä prečo hovorí, sú kľúčom k správnemu pretlmočeniu jeho výpovede.

Na rozdiel od prekladu je tlmočenie vysoko špecifické svojou spontánnosťou. Viera Makarová tlmočenie nazvala „umením možného“ (2004). Takmer žiadna komunikácia neprebieha v ideálnom prostredí. Niekedy je intencia rečníka nejasná, niekedy mu nie je rozumieť, inokedy zasa poslucháč nemusí dokonale ovládať cieľový jazyk, prípadne môže komunikáciu komplikovať hluk, technické problémy či neznalosť tlmočníka. Istá miera takýchto posunov a strát bude v tlmočení vždy prítomná, spôsobená je spontánnosťou a hovorovosťou prejavu, no tiež aj rôznymi externými

faktormi. Úlohou tlmočníka je tieto posuny a straty minimalizovať a zabezpečovať čo najplynulejší prenos informácií.

Rozšírená definícia tlmočenia by preto mohla znieť takto:

1. **Tlmočenie je proces prenosu spontánne komunikovanej informácie z východiskového do cieľového jazyka.**
2. **V procese tlmočenia sú tieto informácie podľa potreby zasadené do kontextu a súvislostí tak, aby sa čo najviac zachovala intencia rečníka a aby sa zabezpečilo čo najlepšie porozumenie informácií ich adresátom.**
3. **Pri tlmočení vždy dochádza k istým posunom. Úlohou tlmočníka je negatívne posuny a straty minimalizovať.**

1.3 Tlmočenie a preklad

Aký je vzťah prekladu a tlmočenia? Spomínali sme, že tlmočenie má svoje špecifiká, ktoré ho od prekladu odlišujú, no aj napriek tomu je s prekladom a vedou o preklade úzko previazané. Tlmočenie ako ústna forma prekladu (Kade, 1968; Keníž 1980) je nepochybne staršou činnosťou, keďže hovorené slovo a potreba tlmočenia predchádza písanému textu a potrebe prekladu o tisíce rokov. Špecifikom tlmočenia však je, že na rozdiel od prekladu po tlmočníkovej činnosti, ako sme už spomínali, nezostávajú takmer žiadne hmatateľné stopy a zostáva – ak vôbec – v podobe zápisnice alebo digitálneho záznamu. Štúdium tlmočenia ako procesu a produktu a jeho vedecké skúmanie sa tak odvíjali od vedy o preklade a jeho štúdia. No je zrejmé, že rozdiel medzi týmito dvoma činnosťami vždy bol. Najlepšie to ilustrujú jazykové dvojice, ktoré v mnohých jazykoch dôsledne rozlišujú medzi prekladaním a tlmočením ako rozdielnou činnosťou (napr. v angličtine interpreter/translator, v nemčine Der Dolmetcher/Der Übersetzer).

Z toho, ako mnohé jazyky dôsledne rozlišujú medzi pomenovaniami určenými pre tých, čo pracujú s prenosom informácií v textovej a hovorenej podobe, je zrejmé, že už v etymologickej rovine mnohé jazyky rozoznávajú dve celkom rozdielne činnosti. V princípe sa preklad aj tlmočenie snažia dosiahnuť ten istý cieľ: previezť informáciu z východiskového jazyka do cieľového jazyka. Obe činnosti sa ale významne líšia v tom, ako a kde k tomuto prevodu dochádza. O. Kade už na počiatku vedeckého uvažovania o tlmočení zdôraznil, že tlmočenie sa od prekladu líši jednak tým, že východiskový text zaznie len raz, nedá sa zopakovať alebo znovu prehrať, a tiež tým, že tlmočník tvorí svoj text pod časovým tlakom, bez možnosti spätne opraviť svoje chyby

alebo text pozmeniť (Kade 1968 cit. v Pöchhacker 2004). Matematicky môžeme povedať, že preklad, ako aj tlmočenie majú spoločného menovateľa (prenos informácií z jedného jazyka do druhého), obe činnosti však majú rozdielne činitele.

Francúzsky teoretik Daniel Gile (2009) používa pojem Preklad (Translation) s veľkým písmenom na začiatku ako strešný pojem pre spoločné uvažovanie o preklade a tlmočení, podobne A. Popovič hovorí o transláte a translácii ako strešných pojmoch (1975). Samotné činnosti prekladu, tlmočenia, ale aj ďalšie odvodené činnosti sú už len praktickými technikami toho, ako sa abstraktný princíp prevodu informácií z východiskového jazyka do cieľového jazyka realizuje v praxi. Kým teda uvažujeme o preklade ako o všeobecnom procese transferu informácií z jedného jazykového prostredia do druhého, nemusíme vymedzovať jednotlivé modality toho, ako k tomuto transferu dochádza. Základné princípy vytýčené sv. Hieronymom, ale aj ďalšie uvažovania o preklade (Nida, Jakobson a ďalší) zostávajú vo veľkej miere platné aj pre oblasť tlmočenia. Napríklad princíp formálnej a dynamickej ekvivalencie podľa Nidu (1964) či teória *skoposu* (Reiss & Vermeer, 2014) sú rovnako dôležité aj pre analýzu a rozbor tlmočenia. Skúmanie tlmočenia a aj sama veda o tlmočení sú skôr nadstavbou základného teoretického uvažovania o preklade a skúmajú uplatňovanie abstraktných princípov a metód prekladu v konkrétnom prostredí tlmočenia.

Obrázok 1: Pohľad na prácu tlmočníka (zdroj www.perceptionvsfact.com)

Kam teda môžeme zaradiť vedu o tlmočení a môžeme tlmočenia skúmať samostatne bez previazania s prekladom?

> **Vedeli ste, že...**
>
> Podľa Stručného etymologického slovníka slovenčiny sa slovo tlmočenie vyskytuje od 18. storočia ako označenie pre preklad ústneho prejavu do iného jazyka. Ide o nejasnú obmenu staršieho *tlmačiť* (od 17. stor.) z *tlmač* (tlmočník) od 11. storočia. Toto označenie je napr. zachované v miestnom názve *Tlmače*. Východiskom je zrejme prevzaté slovo z turkménskych jazykov, porovnať môžeme kirgizské slovo *tilmeč,* tatárske slovo *tylmač* či turecké *dilmaç.* (Králik, 2015)

1.4 Veda o tlmočení

Ako a kam by sme mohli zasadiť skúmanie tlmočenia? Možno ešte skôr ako sa pustíme do tejto témy, odpovedzme si na otázku, prečo vlastne treba vedecky skúmať tlmočenie, prečo nepostaviť tlmočenie na úroveň remesla, ktoré sa treba len naučiť a potom čo najlepšie vykonávať. Veda o tlmočení opísala procesy tlmočenia, zaviedla ustálenú terminológiu, postupy a vymedzila jednotlivé domény tlmočenia. Ustálila základné definície a zadefinovala hlavné oblasti výskumu, ktorý sa v mnohých oblastiach realizuje interdisciplinárne.

V prvom rade si treba uvedomiť, že doteraz nikto presne nezmapoval, čo sa v ľudskom mozgu deje počas tlmočenia. Tento proces je aj z pohľadu neurológie tak unikátny, že vedci, ktorí sa zaoberajú neurologickými aspektmi tlmočenia, ho začali skúmať len prednedávnom a výskum neustále pokračuje (Hervais-Adelman, Moser-Mercer, & Golestani, 2021). To je len **kognitívny, resp. psycholingvistický aspekt** tlmočenia (viac v 3. kapitole), ktorý skúma jeho fyziologické zákonitosti a podstatu tohto procesu z pohľadu vied o človeku a ľudskom mozgu a hovorí nám veľa o procese, nie o produkte.

Nedávna kríza spojená s pandémiou znemožnila fyzické stretávanie sa ľudí, a tak sa začali hľadať a skúmať nové formy tlmočenia, skúmajú a testujú sa rôzne platformy a možnosti tlmočenia na diaľku. Skôr ako sa tieto formy tlmočenia začnú plošne používať, je nevyhnutné ich podrobiť dôslednej analýze. Tá môže byť príkladom **aplikovaného výskumu**. Ten exaktne skúma fyziologické procesy prebiehajúce pri tlmočení, podmienky výkonu práce tlmočníka a pomáha nastavovať štandardy pre celú profesiu.

Ďalšia kríza, tentoraz spojená s utečencami, otvorila otázku efektívneho a dostupného tlmočenia pre utečencov a uchádzačov o azyl. Niektoré krajiny, ako napríklad Slovensko, momentálne nemajú dostatočne vybudované kapacity na zabezpečenie **komunitného tlmočenia** nielen pre uchádzačov o azyl, ale napríklad aj pre pracovníkov z iných krajín, ktorí by podporu tlmočníkov mohli potrebovať (pozri Štefková, 2018 a Tužinská, 2020). Preto je nevyhnutný výskum a hľadanie možností, ako situáciu zlepšiť.

A keď sme už pri tých krízach, z pohľadu **sociológie tlmočenia** je veľmi zaujímavé skúmať, ako sa mení spoločenské postavenie tlmočníkov, ako sa správajú z pohľadu ekonomického, ale aj sociálneho, ako sa rozhodujú, koľko si účtujú za svoje služby a ako reagujú na zmeny. Ako veľmi zasiahla pandémia tlmočníkov? Ako dnes tlmočníci stanovujú svoje sadzby a ktoré typy tlmočenia prevládajú? Ak toto správanie dokážeme zmapovať, môžeme mu lepšie porozumieť a tým sa pripraviť na budúcnosť.

Na záver je tu ešte jedna oblasť výskumu: **didaktika tlmočenia**. Ako meniť a vylepšovať proces prípravy budúcich tlmočníkov tak, aby boli dostatočne pripravení na výkon svojej práce? Ktoré metódy výučby fungujú a ktoré sú len zbytočným utrpením? Tomu všetkému sa venuje nemalá časť výskumu a jeho súčasťou je aj táto kniha.

Ako teda vidíme, výskum tlmočenia pokrýva viacero oblastí[3]. Už od polovice dvadsiateho storočia začalo byť tlmočenie skúmané ako samostatná disciplína a jeho výskum pokračuje dodnes. Či už ide o interdisciplinárny výskum procesu tlmočenia spolu s neurovedou, alebo výskum tlmočenia v kontexte sociálnej práce, ešte stále ostáva veľa nepokrytých a nepreskúmaných oblastí[4]. V ostatnom období sa napríklad otvárajú nové polia výskumu v oblasti tlmočenia na diaľku alebo počítačom podporovaného tlmočenia.

1.5 Prekladateľ a tlmočník: súrodenci, nepriatelia alebo susedia?

V slovenčine, ale aj v mnohých ďalších jazykoch neraz dochádza k zamieňaniu slov *tlmočník* a *prekladateľ*. Laická verejnosť nerozlišuje medzi činnosťami, ktoré obaja

[3] F. Pöchhacker (2004) rozdeľuje pole výskumu tlmočenia na osem základných oblastí: podľa média, prostredia, metódy, jazykov (kultúr), typu prejavu, účastníkov, osoby tlmočníka a problémov pri tlmočení.

[4] Základné znaky teórie tlmočenia opísal v prvej kapitole svojej *Učebnice a cvičebnice tlmočenia 1* veľmi výstižne M. Fedorko (2017)

vykonávajú. V konečnom dôsledku to nemôžeme mať nikomu za zlé. Len tí, ktorí niekedy s cudzími jazykmi aktívne pracovali, prípadne sami prekladali, si uvedomujú, že ide o dve odlišné činnosti. Ako to teda je? Môže každý, kto prekladá, aj tlmočiť? (A, samozrejme, otázku môžeme položiť aj naopak.) Klasické stereotypy zobrazujú prekladateľa ako introverta, ktorému vyhovuje práca z domu, rád sa hrá s písaným slovom a priama interakcia s klientmi nie je jeho silnou stránkou. Naopak, tlmočník býva tradične stereotypne zobrazovaný ako extrovert, ktorý nemá problém byť stredobodom pozornosti. Je tak trochu hercom a trochu odborníkom v jazykoch, ktoré ovláda. Hoci sa dá povedať, že tieto stereotypy vychádzajú z istých typických čŕt oboch povolaní, pravda je o čosi pestrejšia.

Faktom je, že na pomerne malom trhu, akým je trh s prekladom a tlmočením na Slovensku, veľká časť prekladateľov aj tlmočí a takmer všetci tlmočníci aj prekladajú. Prieskum, ktorý v roku 2020 uskutočnili M. Djovčoš a P. Šveda, ukázal, že na Slovensku sa vo vzorke (spolu 350 respondentov) až 45,6 % respondentov venovalo výhradne prekladu, 31,3 % hlavne prekladalo a občas tlmočilo, 13,7 % respondentov rovnako prekladalo, ako tlmočilo, 4,3 % hlavne tlmočilo a menej prekladalo, 5,1% uviedlo inú odpoveď (napríklad išlo o zamestnancov agentúr). Ani jeden respondent neuviedol, že výhradne tlmočí. V porovnaní s údajmi zozbieranými v roku 2015 (Djovčoš & Šveda, 2017)[5] sa podiel prekladateľskej činnosti zvýšil a posilnil na úkor tlmočenia. Môžeme teda povedať, že na Slovensku takmer niet ľudí, ktorí by sa živili výhradne tlmočením. Nutnosť kombinovať obe činnosti je navyše omnoho zreteľnejšia predovšetkým pri menej rozšírených jazykoch. No aj pri dominantných jazykoch, ako je angličtina, je nutné brať do úvahy sezónnosť tlmočníckej práce a jej vysokú psychickú záťaž. To môže podmieňovať práve väčší dôraz na prekladateľstvo a je teda dobrý dôvod, prečo sa preklad a tlmočenie na Slovensku študujú v rámci jedného študijného programu.

Naše povahové vlastnosti z nás, prirodzene, budú robiť ľudí, ktorí radšej prekladajú alebo radšej tlmočia. Platí však, že je dôležité spoznať a dostatočne dobre ovládať obe činnosti. Ako sme napísali vyššie, platí to predovšetkým pri menej rozšírených jazykoch, no nielen pri nich. Kým prekladatelia do veľkých jazykov (najmä angličtiny) si môžu dovoliť istú špecializáciu, pri tlmočení je, naopak, pravidlom široké spektrum tém a nutnosť zachovávať si veľmi širokú slovnú zásobu. Pravidelný kontakt s prekladaním textov tak pomáha tlmočníkom rozširovať si prehľad a slovnú zásobu.

[5] Viac informácií o situácii na trhu s prekladmi a tlmočením, cenotvorne a vnútornej štruktúre prekladateľskej komunity na Slovensku nájdete v knihe *Mýty a fakty o preklade a tlmočení na Slovensku* (Djovčoš & Šveda, 2017)

1.6 Kto je tlmočník/tlmočníčka?

Načrtli sme možnú definíciu tlmočenia ako procesu, pozrime sa teraz na to, ako zadefinovať rolu človeka, ktorý v procese komunikácie zohráva úlohu sprostredkovateľa, teda tlmočníka, či azda ešte častejšie tlmočníčky. V zjednodušenej a zovšeobecnenej podobe môžeme povedať, že každý, kto sprostredkuje komunikáciu, ktorá aspoň čiastočne prebieha v ústnej podobe, je tlmočník. Či už hovoríme o konferenčnej tlmočníčke s desiatkami rokov praxe a štyrmi či piatimi jazykmi, z ktorých dokáže tlmočiť pre premiérov a prezidentky, až po bežného človeka, ktorý vám pomôže kúpiť lístok na autobus na slovensko-maďarskej hranici, kde sa neviete dohovoriť. Kým v prvom prípade hovoríme o profesionálke, ktorá sa nachádza na jednom pomyselnom konci významu slova tlmočníčka, na druhej strane je to komunikačná situácia, ktorú zažíva mnoho ľudí, ktorí hovoria aspoň dvoma jazykmi[6].

Tlmočenie teda prebieha v širokom spektre komunikačných situácií medzi dvoma jazykmi, ale aj v jednom jazyku. Vykonávame ho neraz podvedome a zautomatizovane a bezpochyby platí, že drvivá väčšina tlmočenia prebieha v neformálnej a spontánnej podobe. Podobne môžeme konštatovať, že najväčší podiel tlmočenia, ktoré každý deň prebieha v miliardách interakcií, sprostredkujú bežní ľudia, laici. Tlmočením v tom užšom zmysle slova a pre účely tejto učebnice budeme označovať situácie, pri ktorých je prítomný tlmočník – osoba, ktorá je priamo poverená sprostredkovaním komunikácie medzi dvoma a viacerými aktérmi. Pojem tlmočník budeme teda používať na označenie poskytovateľov jazykových služieb v interlingválnom tlmočení, t. j. tlmočení medzi dvoma jazykmi.

1.7 Základné žánre tlmočenia

Keď hovoríme o tlmočení, myslíme tým prenos informácií z východiskového do cieľového jazyka, ktorý aspoň čiastočne prebieha v hovorenej podobe. Tento prenos informácií, čiže tlmočenie, sa však uskutočňuje niekoľkými zaužívanými spôsobmi. Hovoríme o dvoch základných žánroch tlmočenia a k nim ešte pridáme niekoľko menej bežných žánrov (techník) tlmočenia.

V závislosti od komunikačnej situácie rozoznávame dva základné žánre tlmočenia: konzekutívne a simultánne tlmočenie.

[6] Pre diskusiu o vnútornej diverzifikácii prekladateľských a tlmočníckych špecializácií, ktoré sa líšia nielen horizontálnou diverzifikáciou (odborný preklad, umelecký preklad, AVT, tlmočenie a pod.), ale aj vertikálnou diferenciáciou podľa miery profesionality pozri Djovčoš a Šveda (2021).

Keďže tlmočenie prebieha v celom spektre rôznych komunikačných situácií (od súdnej siene či konferenčnej sály až po výrobnú linku alebo terénne tlmočenie v národnom parku) a tlmočiť sa môže v dvoch, ale aj v dvadsiatich dvoch jazykoch, je nutné prispôsobovať proces tlmočenia požiadavkám danej komunikačnej situácie a jej aktérov.

Konzekutívne tlmočenie

Konzekutívne tlmočenie je tlmočenie, pri ktorom je tlmočník aktívnym účastníkom komunikácie. Vždy po prehovore rečníka nastupuje tlmočník a ten pretlmočí text do cieľového jazyka. Odtiaľ pochádza aj pomenovanie konzekutívne – následné. Rozoznávame viacero variácií konzekutívneho tlmočenia – spontánne tlmočenie po kratších myšlienkových celkoch, neraz len po vetách, sa nazýva krátka konzekutíva. Takáto krátka konzekutíva sa používa v teréne, keď je nutné zabezpečiť veľmi rýchlu a operatívnu výmenu informácií. Dynamická forma konzekutívneho tlmočenia, pri ktorom tlmočník pružne sprostredkuje komunikáciu medzi dvoma stranami sa nazýva **dialógové tlmočenie**. Pri takomto tlmočení sa niekedy zápis nepoužíva a tlmočenie sa realizuje vo forme tlmočenia veľmi krátkych, spontánnych výpovedí. Na opačnom póle je tzv. vysoká konzekutíva. Pri nej tlmočník využíva konzekutívny zápis, pomocou ktorého dokáže následne rekonštruovať logickú aj obsahovú štruktúru výpovede aj v dlhších celkoch. Vďaka zápisu dokáže tlmočník rekonštruovať aj veľmi dlhé bloky textu v dĺžke 7 – 10 minút. Kdesi uprostred je štandardné, bežné konzekutívne tlmočenie so zápisom, kde sa dĺžka výpovedí priebežne mení podľa dynamiky komunikačnej situácie. Niektoré kratšie časti tlmočník pretlmočí bez zápisu, iné, dlhšie, si radšej zapíše. Využíva sa predovšetkým pri menších stretnutiach, v prípade jedného jazykového páru, no aj na pódiách a pri slávnostných príležitostiach. Viac o konzekutívnom tlmočení v kap. 4.

Simultánne tlmočenie

Simultánne tlmočenie je tlmočenie, pri ktorom je tlmočník (lepšie povedané tlmočníci) nepriamym účastníkom komunikácie. Tlmočenie z východiskového do cieľového jazyka prebieha paralelne, teda simultánne s prehovorom rečníka. Medzi prejavom rečníka a tlmočníka je len malý časový odstup. Simultánne tlmočenie vyžaduje spravidla dvojicu tlmočníkov a nevyhnutné technické vybavenie. Tlmočníci sledujú rokovanie zo svojich tlmočníckych kabín, kde pomocou technického vybavenia sprostredkúvajú komunikáciu pre svojich klientov súbežne s rečníkmi hovoriacimi v sále.

Keďže proces simultánneho tlmočenia (teda paralelného počúvania), analyzovania a spracovávania prejavu z jedného jazyka a hovorenia v druhom jazyku, je nesmierne náročný na kognitívne kapacity, tlmočníci sa pri simultánnom tlmočení striedajú, aby si dokázali udržať pozornosť a nadmerne sa neunavili. Zároveň si navzájom pri tlmočení pomáhajú a podporujú sa. Viac o simultánnom tlmočení píšeme v kapitole 5.

Obrázok 2: Moderná tlmočnícka konzola

Okrem spomenutých dvoch základných foriem tlmočenia existujú ešte **dva hybridné žánre tlmočenia**:

Tlmočenie z listu

Hybridnou formou tlmočenia a prekladu, pri ktorej tlmočník oralizuje preklad písaného textu, je tlmočenie z listu. Takéto tlmočenie môže, ale nemusí prebiehať s predchádzajúcou prípravou daného textu. Môže sa vyskytnúť pri konzekutívnom tlmočení, keď tlmočník dostane prejav rečníka, prípadne je požiadaný, aby z listu pretlmočil časť textu, no vyskytuje sa aj pri simultánnom tlmočení, keď tlmočníci dostanú písomnú verziu prejavov a pracujú aj s ňou. Tento formát tlmočenia je nesmierne náročný, pretože si vyžaduje konverziu textu, ktorý bol určený na čítanie do verbalizovanej podoby. Zároveň pri takomto tlmočení kombinujeme dva druhy slovníkov, verbálny a ortografický.

Šušotáž

Šušotáž je zasa hybrid konzekutívneho a simultánneho tlmočenia. Tlmočník simultánne šepká informáciu do ucha klienta, následne môže konzekutívne pretlmočiť

jeho prejav ostatným. Šušotáž sa vyskytuje v situáciách, keď tlmočník pracuje len pre jedného klienta, prípadne menšiu skupinu klientov. V takom prípade pre úsporu času jedna fáza tlmočenia prebieha simultánne, šeptaním do ucha a druhá, pri ktorej jeho klient hovorí, prebieha konzekutívne. Ako sme opísali, šušotáž teda môže prebiehať – tlmočník je nahnutý a šepká do klientovho ucha. Takéto tlmočenie je však nesmierne únavné a náročné nielen na chrbticu, ale aj na hlasivky tlmočníka, keďže dlhodobé šepkanie je fyziologicky veľmi namáhavé. Druhou možnosťou je využívanie tzv. šeptáka, prenosného mikrofónu, ktorý vysiela do prenosných slúchadiel klientov. V takomto prípade ide o formu simultánneho tlmočenia bez kabíny, kde so zníženým hlasom a v mierne väčšom komforte môže tlmočník sprostredkovať svoje služby klientom simultánne. Stále však musí tlmočiť konzekutívne v prípade, že sa jeho klienti rozhodnú prehovoriť vo svojom jazyku.

Obrázok 3: Ukážka tzv. šeptáka s príslušenstvom (zdroj www.ata-division.org)

1.8 Typy tlmočenia

Tak ako sa tlmočníkmi stáva množstvo ľudí v širokom spektre rôznych situácií, mierne sa mení aj podoba tlmočenia v závislosti od toho, kde a pre koho sa tlmočí. Kým samotné jadro tlmočenia, ako sme ho definovali na začiatku tejto kapitoly, zostáva vždy rovnaké, mierne sa mení postavenie tlmočníka či preferovaný formát tlmočenia. Pri rozlišovaní rôznych typov tlmočenia sa budeme zameriavať na jeho rozličné podoby vo formálnej podobe, teda v situáciách, keď je na mieste aspoň jeden človek,

ktorý je formálne poverený tlmočením. Neformálne tlmočenie, ktoré nie je štruktúrované a improvizovane prebieha v bežnej interakcii medzi ľuďmi hovoriacimi rôznymi jazykmi, na chvíľu ponecháme bokom.

Tým najčastejším typom tlmočenia, ktorý si najviac asociujeme s profesiou tlmočníka, je **konferenčné tlmočenie**. Konferenčné sály a rokovacie miestnosti, ktoré majú po stranách tlmočnícke kabíny, či obchodné rokovania pri stole, kde tlmočník sedí vedľa svojich klientov, sú tým najbežnejším prostredím, kde tlmočníci vykonávajú svoju prácu. Pri konferenčnom tlmočení sa najčastejšie využívajú služby profesionálnych konferenčných tlmočníkov. Pri menších stretnutiach a jednom páre jazykov, medzi ktorými sa tlmočí, ide zväčša o konzekutívne tlmočenie, v prípade podujatí s väčším počtom účastníkov či väčším počtom jazykov sa zasa uprednostňuje simultánne tlmočenie. Spektrum tlmočených podujatí je nesmierne široké a prakticky každá väčšia konferencia, ktorá prebieha vo viac ako jednom jazyku, si vyžaduje tlmočenie.

Jedným z najprestížnejších typov tlmočenia je **diplomatické tlmočenie**, ktoré sa neraz vníma ako typ konferenčného tlmočenia. Kým konferenčné tlmočenie kladie dôraz predovšetkým na odbornosť, pri diplomatickom tlmočení vstupuje do popredia najmä znalosť protokolu a všeobecný prehľad v politickom dianí. Diplomatické tlmočenie je prítomné pri stretnutiach najvyšších štátnych predstaviteľov a rokovaniach na najvyššej úrovni, jeho dominantnou formou je konzekutívne tlmočenie.

Podnikové tlmočenie je neraz opomínanou oblasťou tlmočenia. Veľké nadnárodné firmy zamestnávajú interných prekladateľov a tlmočníkov práve kvôli veľkému objemu požadovaných služieb. Pre firmy to môže mať výhody nielen v oblasti znížených nákladov, ale aj v oblasti zabezpečenia väčšej expertízy a dôvernosti. Pre tlmočníkov na voľnej nohe je tlmočenie podnikových rokovaní, auditov alebo rôznych firemných porád špecifickou kategóriou, ktorá si vyžaduje osobitnú prípravu aj prístup.

Z hľadiska celkového použitia a objemu tlmočenia je celosvetovo najdominantnejšie **tlmočenie vo verejnom záujme**, ktoré sa niekedy označuje aj pojmom **komunitné tlmočenie** (Hale, 2007). Hoci nie je tak viditeľné ako konferenčné tlmočenie, spektrum situácií, keď je potrebné zabezpečiť komunikáciu medzi cudzincami a oficiálnymi orgánmi štátu, zdravotníkmi, sociálnymi službami alebo školami, je omnoho širšie aj početnejšie. Komunitné tlmočenie sa uskutočňuje na základnej úrovni komunikácie všade tam, kde cudzinec či príslušník jazykovej menšiny potrebuje sprostredkovať komunikáciu s orgánmi štátnej či miestnej správy, zdravotníckymi, sociálnymi alebo vzdelávacími službami. Typickým formátom tlmočenia je

krátka konzekutíva bez zápisu. Kým v krajinách západnej Európy má príprava komunitných tlmočníkov dlhšiu históriu, v priestore strednej Európy sme sa tejto téme začali venovať až po páde železnej opony (Štefková, 2021).

Špecifickou podskupinou je **úradné tlmočenie**, ktoré je v podstate najviac inštitucionalizovanou a formalizovanou formou komunitného tlmočenia. V Slovenskej republike zákon 382/2004 ustanovuje znalcov, prekladateľov a tlmočníkov. Prekladatelia a tlmočníci, ktorí sú ustanovení podľa tohto zákona (úradní prekladatelia a tlmočníci), vykonávajú svoju činnosť pre súdy alebo iné orgány štátnej moci. Ich postavenie je teda veľmi špecifické a upravené osobitným zákonom a vyhláškou. Pracujú predovšetkým pre súdy, no aj pre orgány činné v trestnom konaní či pre migračný úrad pri sprostredkovávaní komunikácie s cudzincami a príslušníkmi jazykových menšín. Úradnému tlmočeniu dominuje predovšetkým konzekutívne tlmočenie.

Mediálne tlmočenie je nielen v slovenskom, ale aj v globálnom kontexte skôr menšinový typ tlmočenia, ktorému sa venuje len malá skupina tlmočníkov, no pre celkový obraz profesie na verejnosti má veľmi veľký význam. Pri tlmočení televíznych a rozhlasových prenosov alebo živých vstupov so zahraničnými rečníkmi sa takmer výhradne používa simultánne tlmočenie. To musí byť špecificky prispôsobené podmienkam vysielania a vyžaduje si vysokú profesionalitu hlasového prejavu tlmočníka. Simultánne tlmočenie pri živom vysielaní znamená mimoriadne veľký nápor na kognitívne kapacity tlmočníka a vyžaduje si schopnosť zvládať mimoriadne vysokú úroveň stresu (Vargová, 2021).

Z pohľadu semiotiky je samostatnou skupinou **tlmočenie do posunkového jazyka.** Pri tomto tlmočení dochádza k sprostredkovaniu komunikácie medzi dvoma jazykmi a dvoma semiotickými systémami: verbálnym a znakovým. Tlmočníci do posunkového jazyka sú v poslednom období stále viditeľnejší aj na Slovensku, čo znamená výrazný posun vpred z pohľadu uznania nárokov a potrieb nepočujúcich osôb. Tlmočenie do posunkového jazyka by malo prebiehať všade tam, kde nepočujúce osoby potrebujú sprostredkovať komunikáciu s orgánmi štátnej správy, ale aj pri sprostredkovaní živého audiovizuálneho obsahu.

Stručný prehľad jednotlivých typov tlmočenia ponúka táto tabuľka, ktorá vychádza z práce Settona a Dawranta (2016a):

	Požiadavky na jazyk	Dominantná forma tlmočenia	Špecifické požiadavky
Konferenčné tlmočenie	široká, rýchla a pohotová slovná zásoba, ad hoc príprava	ST pri väčších stretnutiach a viac jazykoch, KT pri menších stretnutiach	konkrétna príprava na každé podujatie
Diplomatické tlmočenie	dôraz na kultivovaný a čo najpresnejší prejav v súlade s diplomatickou normou	konzekutívne tlmočenie, vysoká konzekutíva	protokol, politické a spoločenské dianie
Podnikové tlmočenie	odborná a technická slovná zásoba, skratky	konzekutívne tlmočenie	firemná kultúra, zmluvy o mlčanlivosti
Komunitné tlmočenie	znalosť dialektov, hovorového aj nespisovného jazyka; terminológia z oblasti práva a medicíny	konzekutívne tlmočenie, krátka konzekutíva	vysoká miera empatie, vysoká adaptabilita, nutnosť pracovať v sťažených podmienkach
Úradné tlmočenie	mimoriadne požiadavky na znalosť práva a právnej terminológie	konzekutívne tlmočenie	nutnosť splniť zákonné podmienky
Mediálne tlmočenie	pohotová slovná zásoba, dostupná v krátkom reakčnom čase	simultánne tlmočenie	profesionálna úroveň hlasového prejavu, schopnosť pracovať pod vyšším tlakom

Tabuľka 1: Základný prehľad typov tlmočenia

1.9 Definície tlmočenia

Pre širšiu predstavu o tom, ako definovať tlmočenie, ponúkame niekoľko definícií:

- Medzinárodná norma ISO (2014): Tlmočenie je prenos hovorenej alebo znakovej správy do inej hovorenej alebo znakovej reči, pričom je zachovaný register aj význam východiskovej správy.
- A. Keníž: Tlmočenie je ústna forma prekladu, resp. dvojjazyčnej komunikácie, pri ktorej ide o prekódovanie textu, pričom príjem východiskového textu a prednes cieľového textu nasledujú bezprostredne za sebou. (1980, s. 48)
- F. Pöchhacker: Tlmočenie je forma prekladu, pri ktorom je prvé a konečné podanie v druhom jazyku produkované na základe jedinečného prednesu výpovede vo východiskovom jazyku. (2004, s. 11)
- R. Setton a A. Dawrant: Tlmočníci sprostredkovávajú komunikáciu medzi ľuďmi hovoriacimi rôznymi jazykmi. (2016a)

Summa summarum

- **Tlmočenie je jedna z najstarších vedomých činností vykonávaných človekom a medziľudskú komunikáciu sprevádza od zrodu artikulovaného jazyka.**
- **V zjednodušenej podobe môžeme o tlmočení uvažovať ako o sprostredkúvaní komunikácie. Jakobsonove rozdelenie prekladu na interlingválny, intralingválny a intersemiotický platí rovnako aj pre oblasť tlmočenia.**
- **Presnejšia definícia (interlingválneho) tlmočenia by mohla znieť takto: Tlmočenie je proces prenosu spontánne komunikovanej informácie z východiskového do cieľového jazyka. V procese tlmočenia sú tieto informácie zasadené do kontextu a súvislostí tak, aby sa čo najviac zachovala intencia rečníka a aby sa zabezpečilo čo najlepšie porozumenie informácií ich adresátom. Pri tlmočení vždy dochádza k istým posunom. Úlohou tlmočníka je tieto posuny a straty minimalizovať.**
- **Kľúčové parametre, ktoré charakterizujú tlmočenie, sú prenos informácií, spontánnosť, viacjazyčnosť a komunikatívnosť. Je to predovšetkým spontánny charakter a prevažne ústna forma prejavu, čo odlišuje tlmočenie od prekladu.**
- **Hoci základné princípy teórie prekladu platia aj pre oblasť tlmočenia, samostatný výskum tlmočenia od druhej polovice 20. storočia skúma tlmočenie vo viacerých rovinách: psycholingvistickej (kognitívnej) rovine, v aplikačnom výskume. Samostatne sa skúma komunitné tlmočenie, sociológia tlmočenia,**

didaktika tlmočenia a v neposlednom rade aj nové oblasti ako tlmočenie na diaľku či počítačom podporované tlmočenie.

- **Základné formy tlmočenia sú konzekutívne a simultánne tlmočenie. Hybridnými formami tlmočenia sú tlmočenie z listu a šušotáž.**
- **Z pohľadu šiestich základných typov tlmočenia, uplatnenia a prostredia, v ktorom sa tlmočenie realizuje, rozlišujeme najmä konferenčné, diplomatické, podnikové, komunitné, úradné a mediálne tlmočenie. Samostatnou oblasťou je tlmočenie z a do posunkového jazyka.**

2 TLMOČENIE V PROCESE KOMUNIKÁCIE

Na to, aby sme mohli uvažovať o tlmočení a pochopiť jeho mechanizmus fungovania, musíme najprv analyzovať komunikačné situácie, pri ktorých k tlmočeniu dochádza. Ako sme spomenuli v predchádzajúcej kapitole, tlmočenie je bytostne spojené s hovoreným slovom a realizuje sa predovšetkým v procese verbálnej komunikácie či komunikácie prostredníctvom posunkového jazyka. Aby sme mohli hlbšie uvažovať o tlmočení ako o komunikačnom akte, musíme sa podrobnejšie zamerať na to, v akých situáciách k tlmočeniu dochádza a kto sú jednotliví aktéri komunikačnej situácie. Následne budeme môcť vymedziť roly aj postavenie jednotlivých aktérov a lepšie tak pochopiť zmysel a poslanie tlmočenia, ako aj rolu, ktorú zohráva. V tejto kapitole by sme tiež chceli predstaviť niekoľko modelov, ktoré opisujú postavenie tlmočníka v rôznych komunikačných situáciách.

2.1 Komunikácia a teória relevancie

Pre ďalšie rozmýšľanie o tlmočení je nevyhnutné, aby sme najprv vysvetlili pojem komunikácia. Bez komunikácie by okrem mnoho iného nebolo ani tlmočenie a preklad. Skôr ako teda budeme hovoriť o žánroch a metódach tlmočenia, zamyslime sa, ako možno definovať komunikáciu. V prvom rade je komunikácia výmenou informácií. Na výmenu treba dve strany, ktoré navzájom interagujú. Táto výmena môže byť obojsmerná, kde sú obe strany vo vzájomne rovnocennej polohe, no môže byť aj celkom jednosmerná. Je však komunikácia len o výmene slov? Môžeme koncept komunikácie obmedziť len na slová?

Ako definovať komunikáciu?

A. Keníž uvádza, že pri tlmočení ide o bilingválnu komunikačnú činnosť (1980, p. 23). Ako však definovať samotnú komunikáciu: ako činnosť či ako proces? Americký profesor F. E. Dance (1970) sa pokúsil zosumarizovať viac ako 95 rôznych teórií komunikácie a skonštatoval, že je toho naozaj veľmi málo, čo tieto definície spája, pretože pojem komunikácia je nesmierne široký a opisuje všetky možné druhy interakcie od dorozumievania zvierat až po efektívnu medziľudskú komunikáciu. Ak však zúžime koncept komunikácie len na medziľudskú komunikáciu a tento pojem zúžime ešte viac na spontánnu komunikáciu, teda vylúčime písané texty, môžeme sa inšpirovať dvoma nasledujúcimi definíciami komunikácie:

- Komunikácia môže byť (o. i.) akýmkoľvek transferom informácií
- Komunikácie je „zjavnou odpoveďou na bolestné rozdelenie medzi sebou a ostatnými, súkromným a verejným, svetom vnútorných myšlienok a vonkajším svetom“ (Peters, 1999)
- Komunikácia je proces vysielania a prijímania verbálnych a neverbálnych správ. Za úspešnú sa považuje vtedy, ak dosiahne očakávanú odpoveď alebo reakciu zo strany prijímateľa. (Murphy, Hildebrandt, & Thomas, 1997)

Jedni z prvých tvorcov modelu ľudskej komunikácie, C. Shannon a W. Weaver (1949), opísali medziľudskú komunikáciu ako súbor samostatných, no navzájom sa prelínajúcich krokov:

1. Formulovanie komunikačného motívu alebo dôvodu komunikácie.
2. Tvorba správy (ďalšie vnútorné alebo technické spracovanie toho, čo presne chceme vyjadriť).
3. Zakódovanie správy (napríklad do formy digitálnych dát, písaného textu, gest alebo hlasového prejavu).
4. Odoslanie takto zakódovanej správy v podobe sekvencie signálov prostredníctvom špecifického kanála alebo média.
5. Zdroje ruchov a šumov, či už z okolitého prostredia alebo spôsobené ľudskou činnosťou (náhodne aj úmyselne), vplývajú na kvalitu signálov.
6. Príjem signálov a opätovné zostavenie zakódovanej správy zo sekvencie prijatých signálov.
7. Dekódovanie opätovne zostavenej zakódovanej správy.
8. Interpretácia a pochopenie predpokladanej pôvodnej správy (Shannon & Weaver, 1949)

Ako vidíme, ich model komunikácie, ktorý bol neskôr mnohokrát dopĺňaný a rozvíjaný, je pre pochopenie práce tlmočníka veľmi dôležitý. V prvom rade opisuje to, že prvotný motív komunikácie sa mení na správu a tá sa kóduje do nejakého spoločensky etablovaného kódu, ktorý následne prechádza istým komunikačným kanálom. Znamená to, že svoje pohnútky a emócie chceme napríklad vystihnúť slovami a tie vyslovíme nahlas v rodnom jazyku. To, ako nás ostatní počujú, je ovplyvnené vonkajším prostredím, napríklad hlukom alebo tým, že nám niekto skočí do reči. Do istej miery to môže ovplyvniť, ako nás náš poslucháč počuje a ako nás pochopí. No aj v prípade, že nás počuje dokonale, ešte stále nám nemusí úplne porozumieť, aj keď ovláda ten istý kód a komunikačný kanál (rodný jazyk) na rovnakej úrovni. Niekedy možno nevyberieme vhodné slová, niekedy môžeme vysielame zmätočné a navzájom sa rušiace signály, inokedy si to poslucháč môže vysvetliť celkom inak. Inými slovami, úplné

vzájomné pochopenie nie je pri medziľudskej komunikácii nikdy zaručené na sto percent ani medzi ľuďmi, ktorí komunikujú tým istým kódom. O čo zložitejšie to teda je, ak sa tieto kódy líšia.

Tlmočníci majú v každej komunikačnej situácii dvojitú úlohu: dekódovať zašifrovanú myšlienku vo východiskovom jazyku a nanovo ju prekódovať alebo zašifrovať do cieľového jazyka. Aby to dokázali, musia nielen čo najlepšie rozumieť kódom oboch jazykov a plynulo s nimi pracovať, ale aj čo najlepšie odhadnúť prvotný komunikačný motív rečníka.

Vedeli ste, že...

Spomínaní zakladatelia modernej komunikačnej teórie, matematici Warren Waever a Claude Shannon, sformulovali spomínaný prelomový komunikačný model v roku 1949. Boli to však výskumníci a vedci, ktorí prepájali aj mnohé, dovtedy nespojené oblasti výskumu. C. Shannon bol napríklad v roku 1937 pri zrode digitálnych obvodov a neskôr spolupracoval v oblasti kryptografie aj so známym geniálnym matematikom A. Turingom, ktorý sa preslávil prelomením nemeckého kódu Enigma. Shannonov výskum komunikácie spájal práve jeho skúsenosti s vojenskými šiframi a matematickými modelmi. Vďaka práci so šiframi začal o ľudskej komunikácii uvažovať v kontexte kódov, ktoré používame na odoslanie abstraktnej informácie. Okrem iného tiež jazdil na monocykli, vytvoril prvý prenosný počítač, ktorý hráčom potajme pomáhal vypočítať pravdepodobnosť pri hraní rulety, a zostrojil aj trúbku, ktorá vrhala plamene.
Matematik Warren Weaver bol zasa jedným z prvých teoretikov, ktorý opísal koncept strojového prekladu. Už v roku 1949 opísal základné predpoklady na možné využívanie počítačov na preklad. Treba zdôrazniť, že vo svojich úvahách bol skutočný vizionár, pretože dokázal veľmi zavčasu odhaliť potenciál počítačov a základné princípy strojového prekladu. Odmietol teóriu prekladu slova za slovo, identifikoval potenciál neurónových sietí, využil svoje skúsenosti s vojenským šifrovaním a spolu s C. Shannonom uvažoval o jazyku ako o šifre, kóde, ktorý sa opiera o isté univerzálne koncepty. Už v roku 1952 bol pri prvom úspešnom experimente so strojovým prekladom. Preklad ho však zaujímal a fascinoval aj v súkromnom živote. Zozbieral preklady *Alice v krajine zázrakov* v 160 verziách a 42 jazykoch a neskôr o tom vydal knihu, kde tieto preklady skúmal a porovnával. Je teda zaujímavé vedieť, že preklad stál už pri počiatkoch moderného rozmýšľania o medziľudskej komunikácii.

Obrázok 4: Claude Shannon na monocykli (zdroj www.americanscientist.com)

Teória relevancie

Veľmi zaujímavý pohľad na komunikáciu ponúkli francúzsky kognitívny antropológ Dan Sperber a anglická psychologička Deirdre Wilsonová, keď publikovali knihu s názvom *Relevance* s podtitulom *Communication and Cognition* (1995). Sperber a Wilsonová predstavili nový pragmatický pohľad na medziľudskú komunikáciu. Ich teória relevancie zdôrazňuje, že podstatou ľudskej komunikácie je dekódovanie nielen doslovného významu výpovede, ale aj úmyslu, ktorý rečník výpovedi prisudzuje. V tomto kontexte hovoria o okázalej komunikácii („ostensive communication"), pri ktorej sa rečník snaží upútať pozornosť poslucháča na obsah svojej výpovede (ibid.).

Inými slovami, rečník sa snaží potvrdiť relevantnosť svojej výpovede a jej obsahu pre poslucháča, presvedčiť ho, že stojí za to ho počúvať. Niekedy môže byť ostenzívna (okázalá) zložka komunikácie rovnako dôležitá alebo aj dôležitejšia ako jej samotný informačný obsah. Dobrým príkladom môžu byť vystúpenia politikov či obchodné prezentácie. V oboch prípadoch zohráva schopnosť upútať poslucháča významnú rolu. Ako poslucháči prijímame komunikáciu ako celok, ktorého súčasťou je okrem informačného obsahu danej výpovede aj očakávanie jej subjektívnej relevantnosti a všetky ostatné senzorické vnemy. Skôr ako začneme spracovávať obsahovú zložku výpovede, sme vystavení mnohým externým faktorom, vrátane snahy rečníka upútať pozornosť na svoju výpoveď. Všetky tieto dojmy, ako aj samotnú obsahovú zložku komunikácie zasadzujeme do kontextu svojich predchádzajúcich skúseností, poznatkov a zážitkov. Na základe tohto všetkého môžeme dedukovať, čo nám chcel rečník povedať. Je samozrejmé, že z takejto výpovede si môžeme vziať omnoho viac ako len jej doslovný obsah. Ten sa stáva len jednou zo zložiek celkového obsahu výpovede.

Môžeme to ilustrovať aj na komunikačných situáciách z každodenného života. Povedzme, že sledujeme vyjadrenie politika na tlačovej konferencii. Ako poslucháči vnímame omnoho viac než len samotnú argumentáciu a lingvistickú rovinu jeho výpovede. Vnímame jednak osobu daného politika, pozorujeme jeho mimiku, výber lingvistických prostriedkov, intonáciu aj tón reči. To všetko zasadzujeme do kontextu našej predchádzajúcej skúsenosti s daným politikom ako jednotlivcom, ale aj príslušníkmi jeho strany či politikmi celkovo. Podvedome porovnávame túto výpoveď s inými podobnými situáciami, zasadzujeme rečníkove slová do kontextu aktuálneho stretnutia, predchádzajúcich aj nasledujúcich rečníkov a zároveň vnímame jeho výpoveď v širšom rámci spoločenského vývoja. V tomto pestrom kaleidoskope vyslovených (ale najmä nevyslovených) informácií a emócií je doslovný obsah politikových slov len jednou zložkou celkovej komunikácie.

D. Sperber a D. Wilsonová (1995) rozvíjali svoju teóriu v oveľa širšom antropologickom kontexte a svojím bádaním výrazne prispeli k rozvoju pragmalingvistiky. Pre naše uvažovanie o postavení tlmočníka v komunikačnej situácii však postačí aj takýto veľmi povrchný úvod. Je dostatočný na to, aby sme každú komunikačnú situáciu vnímali práve cez optiku teórie relevancie ako komplexný a mnohovrstevný proces, v ktorom je samotný obsah vypovedaných slov len jednou zo zložiek, ktoré musí tlmočník vziať do úvahy.

2.2 Komunikačné situácie a ich aktéri

Zbežne sme si vysvetlili pojem komunikácia. Vyššie opísané vysvetlenie však platí len v prípade, že obaja aktéri komunikačnej situácie hovoria rovnakým jazykom, resp. ak poslucháč rozumie jazyku rečníka. Čo však so situáciami, keď takéto porozumenie nie je možné z dôvodu rozdielnych jazykov alebo rozdielnych znakových systémov? Práve tu do komunikačného procesu vstupuje tlmočník, akýsi votrelec, ktorý zo štandardného lineárneho komunikačného procesu robí dvojfázový alebo dvojstupňový proces.

Jeden z prvých novodobých konferenčných tlmočníkov a zároveň jeden z prvých teoretikov tlmočenia, Jean Herbert, napísal v knihe *Tlmočníkova príručka* (1968) nasledujúcu úvahu o tlmočníkoch:

„Tlmočník je nutné zlo, pretože dvaja ľudia si spravidla rozumejú lepšie, ak hovoria jedným jazykom a nepotrebujú žiadneho sprostredkovateľa. Ale tlmočník je zároveň nevyhnutným zlom, pretože často nastane potreba spájať ľudí s rôznym jazykovým zázemím, ktorí nevenovali veľkú časť svojich študentských rokov zvládnutiu

jedného alebo viacerých cudzích jazykov. A takéto nevyhnutné zlo sa môže stať aj nečakaným požehnaním, pretože pri dobrom tlmočníkovi sa každý môže slobodne vyjadrovať, ako najlepšie vie, so všetkými finesami, nuansami a odtienkami, a je si istý, že jeho myšlienky budú verne a v plnom rozsahu prenesené ľuďom na druhej strane stola.“ (Herbert, 1968, s. 4)

S týmto tvrdením sa nedá nesúhlasiť. V dokonalom svete by tlmočníkov nebolo treba, no nebolo by treba ani zubárov a lekárov. Preto pri každej komunikačnej situácii, v ktorej priama komunikácia medzi jej aktérmi nie je možná alebo je do istej miery obmedzená z dôvodu rozdielnosti jazykov, prichádza do procesu jeden alebo viacero tlmočníkov.

Keď hovoríme o tlmočníkovi a sprostredkovaní komunikácie v rôznych jazykoch, nemusí ísť vždy o profesionálneho tlmočníka s náležitým vzdelaním a prípravou. Ako sme spomenuli v prvej kapitole, drvivá väčšina tlmočení je robená spontánne ľuďmi, ktorí v menšej alebo väčšej miere ovládajú oba jazyky a nemajú k tomu ani živnostenské oprávnenie či vzdelanie. Jednoducho sú len „poruke“ a rozumejú obom jazykom. Tak to bolo od nepamäti, no s nástupom multilateralizmu a globalizácie sa počas posledného storočia vyvinula potreba špecificky pripravených profesionálov. Tlmočenie sa tak stalo nielen ekonomickou činnosťou, ale aj predmetom štúdia a výskumu.

Kto sú teda aktéri každej komunikačnej situácie s tlmočením a aké sú ich motívy a vzájomné postavenie?

Obrázok 5: Ukážka konzekutívneho tlmočenia na najvyššej úrovni, kde majú obaja prezidenti svojich tlmočníkov (zdroj: archív Bieleho domu)

Rečník – Expedient – Hovorca

Prvým v komunikačnej rovnici je rečník – človek, ktorý je zdrojom informácií a tvorcom správy (komunikátu), ktorá je určená jednému alebo viacerým poslucháčom. Môže to byť prezidentka, predseda vlády, známy umelec, ale aj šofér traktora, dieťa v škole alebo väzeň vo výkone trestu. To, čo chce povedať, je z pohľadu celej komunikačnej situácie to najdôležitejšie. V druhom rade je dôležité to, kto hovorí: aké je vzdelanie danej osoby, či je to muž alebo žena, príslušník menšiny, cudzinec alebo domáci, či je to osoba v nadriadenej alebo podriadenej pozícii a podobne. Do tretice je dôležité to, aké slová volí, register jazyka, ktorý používa, a špecifické jazykové prostriedky, ktoré využije. Osobnosť rečníka a špecifiká jeho jazykového prejavu sú akoby dvoma šošovkami, optikou, cez ktorú vnímame jeho konkrétnu výpoveď.

Poslucháč – Recipient – Príjemca

Na druhej strane komunikačnej situácie je poslucháč – adresát, ktorému je správa určená. Je to človek, ktorému má byť odovzdaná nielen samotná informácia, ale aj emócia a neverbálna časť komunikácie. Pri tlmočení musíme okrem rečníka a jeho výpovede vnímať aj to, komu je informácia určená. Či už ide o jedného audítora pri finančnej kontrole, alebo o námestie plné ľudí, prejav rečníka treba sprostredkovať poslucháčovi tak, aby sme zachovali nielen jeho obsahovú zložku, ale aj úmysel, intenciu rečníka. Inými slovami, chceme, aby pretlmočený prejav zapôsobil na poslucháča rovnako, ako keby poslucháč rečníkovi rozumel v jeho jazyku a kultúre.

Tlmočník

Uprostred komunikačnej rovnice je tlmočník, akýsi medzičlánok, no tiež aj mediátor/moderátor celej komunikácie. Ako prvé nám napadne, že tlmočník musí poznať oba jazyky danej komunikačnej situácie, no len ovládať jazyky nestačí. Dobrý tlmočník sa musí vedieť zorientovať v odbornej aj tematickej rovine prejavu a to všetko zasadiť do širšieho kultúrneho kontextu rečníka či poslucháča. Ak by sme sa na tlmočníka pozerali len ako na mechanický jazykový konvertor, do ktorého informácia vchádza v jednom jazyku a vychádza v druhom, bolo by to len veľmi povrchné a prvoplánové. Potom by nám skutočne stačilo akési prenosné tlmočnícke zariadenie, ktoré si len strčíme do ucha. Zatiaľ sa však umelá inteligencia na skutočné tlmočenie „nechytá“ a to práve preto, že nemá empatiu a nerozumie kultúre a súvislostiam, v ktorých hovoríme. Dobrý tlmočník ovláda okrem jazykov práve toto umenie: dokáže

nielen porozumieť tomu, čo rečník hovorí, ale vie pochopiť aj to, prečo to rečník povedal a akú emóciu tým chce vyvolať.

2.3 Modely komunikačných situácií

Po tom, ako sme si pomenovali aktérov komunikačných situácií s tlmočením, sa pozrime na to, ako môžeme tieto situácie zjednodušene opísať. Bežnú komunikačnú situáciu by sme mohli opísať takto: **expedient** (rečník) komunikuje **text** svojej výpovede (T) jeho zamýšľanému **príjemcovi** (P).

E – T – P

Anton Popovič (1975)zasadil túto lineárnu schému do širších súvislostí, keď umiestnil celý proces komunikácie do kontextu tradície (Tr) a reality (R). Pre nás, tlmočníkov aj prekladateľov, je to veľmi dôležitá perspektíva, keďže veľmi dobre vieme, že identické slová môžu komunikovať rôzne myšlienky a úmysly v **závislosti od prostredia a kontextu, v ktorom sú prednesené.**

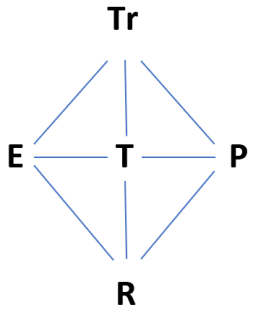

Obrázok 6: Model komunikačnej situácie podľa Popoviča (1975)

Pri uvažovaní o komunikačných modeloch tlmočenia vychádzame z práce Alojza Keníža (1980), ktorý ich ako prvý v našom priestore opísal v kontexte tlmočenia. Pozrime sa teraz, ako by sme mohli zjednodušene vyjadriť túto komunikačnú situáciu v prípade, keď komunikácia prebieha dvojjazyčne, za prítomnosti tlmočníka (označíme ho písmenom **I** ako Interpreter, aby sa nám to neplietlo s textom (T)).

Všeobecný model komunikačnej situácie s tlmočením

E → T1 → I → T2 → P

Tento generický model zjednodušene platí pre všetky situácie s tlmočením medzi dvoma jazykmi. Rečník (expedient) vytvára text v prvom (východiskovom) jazyku,

ktorý tlmočník spracuje do druhého (cieľového) jazyka určeného jednému alebo viacerým poslucháčov. Ak je jazykov viac, kaskádovo sa opakuje a ku každému cieľovému jazyku sa priradí ďalší tlmočník, text aj poslucháč v ďalšom cieľovom jazyku. Už v prvej kapitole sme sa zbežne venovali dvom hlavným žánrom tlmočenia: konzekutívnemu a simultánnemu. Skúsme sa teda najprv pozrieť na to, ako by vyzeral model komunikačnej situácie pre **konzekutívne tlmočenie**, ktoré je dvojfázovým procesom. Môžeme v ňom teda pozorovať dve zreteľne oddelené fázy. V prvej fáze príjmu je tlmočník (I) v pozícii poslucháča a spracováva text vo východiskovom jazyku (T1). V druhej fáze tlmočenia, naopak, preberá tlmočník úlohu rečníka, expedienta, a text v cieľovom jazyku (T2) komunikuje smerom k skutočnému poslucháčovi. V prípade dialógového tlmočenia prebieha toto striedanie fáz veľmi dynamicky a rýchlo.

Model komunikačnej situácie pre konzekutívne tlmočenie

Fáza príjmu: **E → T1 → P(I)**
Fáza tlmočenia: **I → T2 → P**

V prípade simultánneho tlmočenia sa stráca zreteľné rozdelenie, ktoré môžeme pozorovať medzi fázami konzekutívneho tlmočenia. Počúvanie textu výpovede a jeho tlmočenie do cieľového jazyka prebieha len s veľmi krátkym odstupom (tzv. fázový posun alebo décalage). Obe činnosti prebiehajú takmer súbežne (simultánne), a preto už nemôžeme hovoriť o fázach, ale o súbežne prebiehajúcich činnostiach v dvoch rovinách:

Model komunikačnej situácie pre simultánne tlmočenie

Rovina prejavu: **E → T1 → P(I)**
Rovina tlmočenia: **I → T2 → P**

Aby sme zachovali úplnosť, pozrime sa ešte na dve hybridné formy tlmočenia: tlmočenie z listu a šušotáž. V prípade tlmočenia z listu je situácia špecifická tým, že rečník (autor výpovede) nie je prítomný. Máme len jeho výpoveď v textovej podobe (T1-txt), vo východiskovom jazyku, z ktorého ju tlmočník konvertuje do cieľového jazyka v oralizovanej podobe (T2-orl) poslucháčovi.

Model komunikačnej situácie pre tlmočenie z listu

(E →) T1-txt → I → T2-orl → P

V prípade šušotáže nebudeme vytvárať samostatný komunikačný model, keďže ide o kombináciu modelov pre simultánne tlmočenie (v prípade tlmočenia priamo pre

klienta) a modelov pre konzekutívne tlmočenie v situácii, keď tlmočíme prejav nášho klienta ostatným poslucháčom.

2.4 Vzťahové modely tlmočenia

Vo vyššie uvedených modeloch sme si veľmi stručne ukázali postupnosť jednotlivých krokov v komunikačnom procese. Tieto modely komunikačných situácií však nevysvetľujú postavenie tlmočníka voči ostatným aktérom komunikácie a ani nevysvetľujú samotný proces tlmočenia. Na to slúžia konkrétne modely tlmočenia. Každý z modelov tlmočenia je snahou o opísanie toho, k čomu pri tlmočeniu dochádza. Robin Setton (2013) rozdelil široké spektrum modelov tlmočenia na vzťahové a kognitívne modely. Podľa tohto rozdelenia vzťahové modely opisujú tlmočenie ako interakciu viacerých komunikačných aktérov a definujú tlmočenie cez postavenie tlmočníka v komunikačnej situácii, pričom kognitívne modely zasa opisujú mentálnu (kognitívnu) rovinu tlmočenia ako súboru procesov a činností prebiehajúcich v hlave tlmočníka. Zjednodušene by sme teda mohli povedať, že kým vzťahové modely sa pozerajú na tlmočenie a tlmočníka z vonkajšej perspektívy, kognitívne modely opisujú to, čo sa deje v hlave tlmočníka. V tejto kapitole sa venujeme komunikačnému procesu pri tlmočení, a preto si predstavíme niektoré najznámejšie vzťahové modely tlmočenia.

Koncom sedemdesiatych rokov 20. storočia sa v prostredí nemeckých univerzít, predovšetkým pod vplyvom funkcionalistických škôl myslenia o preklade a tlmočení, začalo presadzovať uvažovanie o tlmočení vo vzťahovej rovine (Setton, 2013). Tou najznámejšou bola práve teória *skoposu* (Reiss & Vermeer, 2014). Aby sme o tlmočení mohli uvažovať ako o špecifickom procese, je podľa teórie najprv nevyhnutné poznať účel výpovede (*skopos*) a situáciu, pri ktorej k tlmočeniu dochádza. Pochopenie a opísanie konkrétnych komunikačných situácií, pri ktorých dochádza k tlmočeniu, nám následne umožňuje transponovať tieto súvislosti do modelov, ktoré zovšeobecňujú tlmočenie ako proces. Na tomto princípe postavila jeden z prvých vzťahových modelov v roku 1976 aj nemecká tlmočníčka a didaktička tlmočenia Hella Kirchhoffová. Jej model komunikačného systému dvoch jazykov a troch strán vychádzal z komunikačnej teórie a zdôrazňoval fakt, že okrem samotnej verbálnej zložky obsahuje tlmočený obsah aj neverbálnu zložku a je zaradený do špecifického kontextu, zarámcovaného sociokultúrnym prostredím (Pöchhacker, 2005).

2.4.1 Pöchhackerov model interakcie pri tlmočení

Špecifickejšie si predstavme model interakcie F. Pöchhackera (2005) z Viedenskej univerzity, ktorý nadväzuje na model dvoch jazykov a troch strán opísaný vyššie. „Model interakcie“ („Interactant model of the interpreting situation“) vychádza z pochopenia a opísania konkrétnej situácie, pri ktorej dochádza k tlmočeniu. Na opísanie konkrétnej situácie musíme poznať perspektívu jednotlivých účastníkov, ich uhol pohľadu a všetko, čo formuje ich hodnotenie danej situácie. Tieto faktory definujú psychologické nastavanie voči ostatným aktérom komunikačnej situácie. Okrem toho je každý z aktérov komunikácie, ktorí sú pri tlmočení minimálne traja, formovaný aj konkrétnou rolou, ktorú v danej situácii zastáva (predsedajúci, obžalovaný, hostiteľ, tlmočník,...); ovplyvňuje ho aj jeho sociokultúrne zázemie. Jadrom sociokultúrneho zázemia aktéra komunikácie je jeho vzdelanie a kompetencie, ktoré sa prejavujú vo viacerých rovinách: kontextuálnej, špeciálnej, osobnej a všeobecnej.

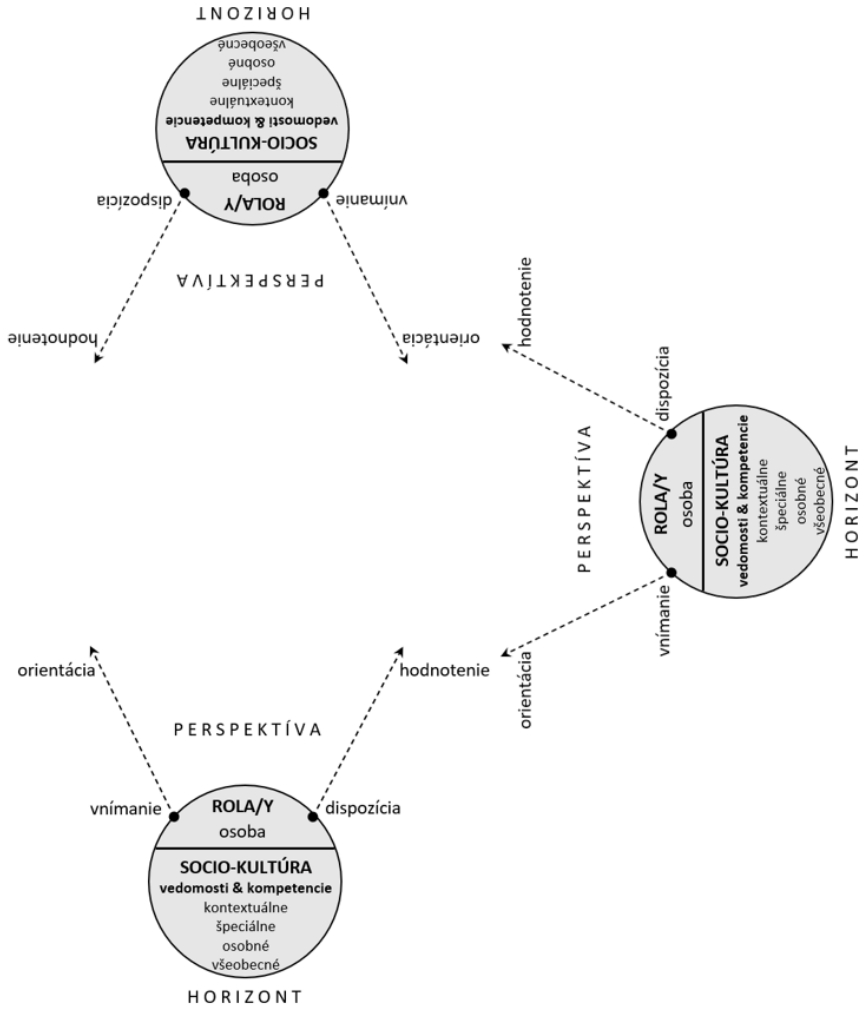

Obrázok 7: Model F. Pöchhackera (2005, s. 689)

2.4.2 Kenížov komunikačný model tlmočenia

Druhý spomedzi vzťahových modelov tlmočenia bude z prostredia slovenských škôl. Alojz Keníž v roku 1980 predstavil svoj komunikačný model tlmočenia, ktorý takpovediac prenáša už spomenutý komunikačný model prekladu A. Popoviča (1975) na oblasť tlmočenia. Keníž (1980)venuje osobitnú pozornosť postaveniu tlmočníka v komunikačnom procese nielen voči rečníkovi (expedientovi) a príjemcovi tlmočeného textu, ale mimoriadnu pozornosť venuje aj mimolingvistickým činiteľom, ktoré môžu zásadne ovplyvniť kvalitu tlmočenia (ibid.). Tými sú napríklad stresové činitele (napríklad miera pripravenosti tlmočníka alebo atmosféra na rokovaní) alebo havarijné situácie (napríklad zlyhanie technického vybavenia). Ako vidíme pri porovnaní jeho dvoch modelov, v prípade simultánneho tlmočenia predpokladá väčší posun a odklon od toho, čo nazýva ideálnou komunikačnou líniou. Tento odklon je podľa neho spôsobený jednak fázovým posunom (odstupom tlmočníka od rečníka) a jednak zvýšenou mierou náporu spôsobenou stresom, ktorý je pri simultánnom tlmočení údajne vyšší ako pri konzekutívnom.

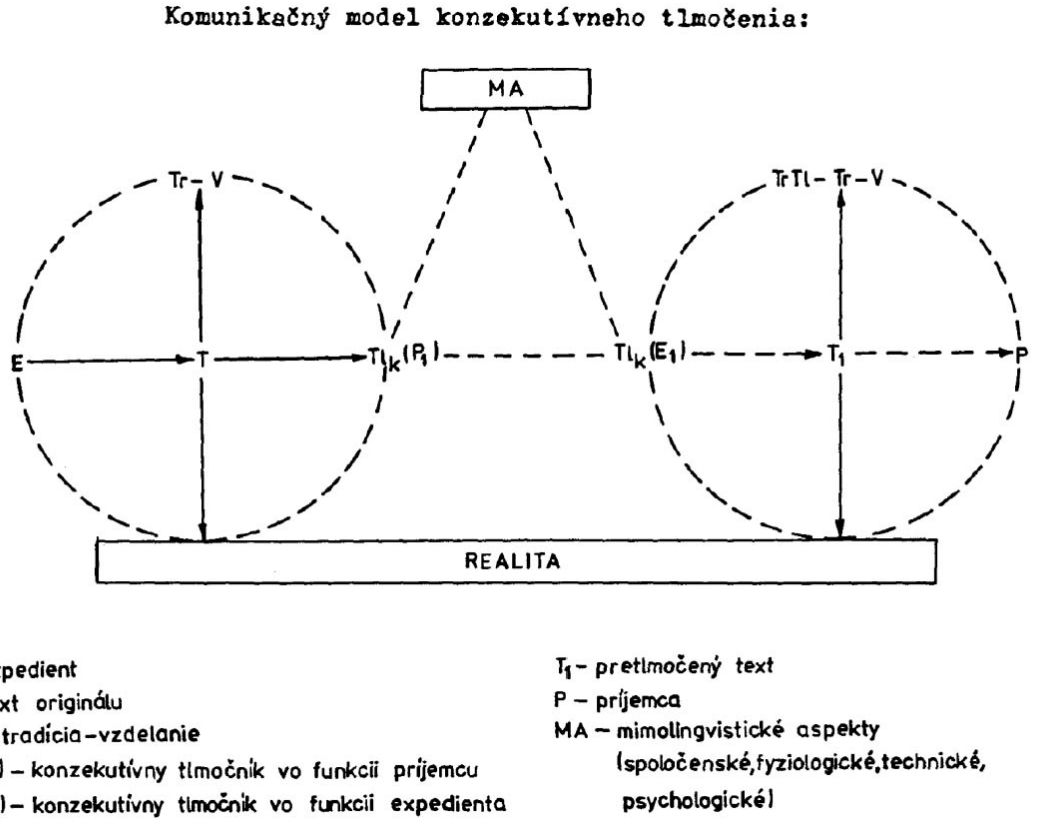

Obrázok 8: Model A. Keníža pre konzekutívne tlmočenie (1980, s. 54)

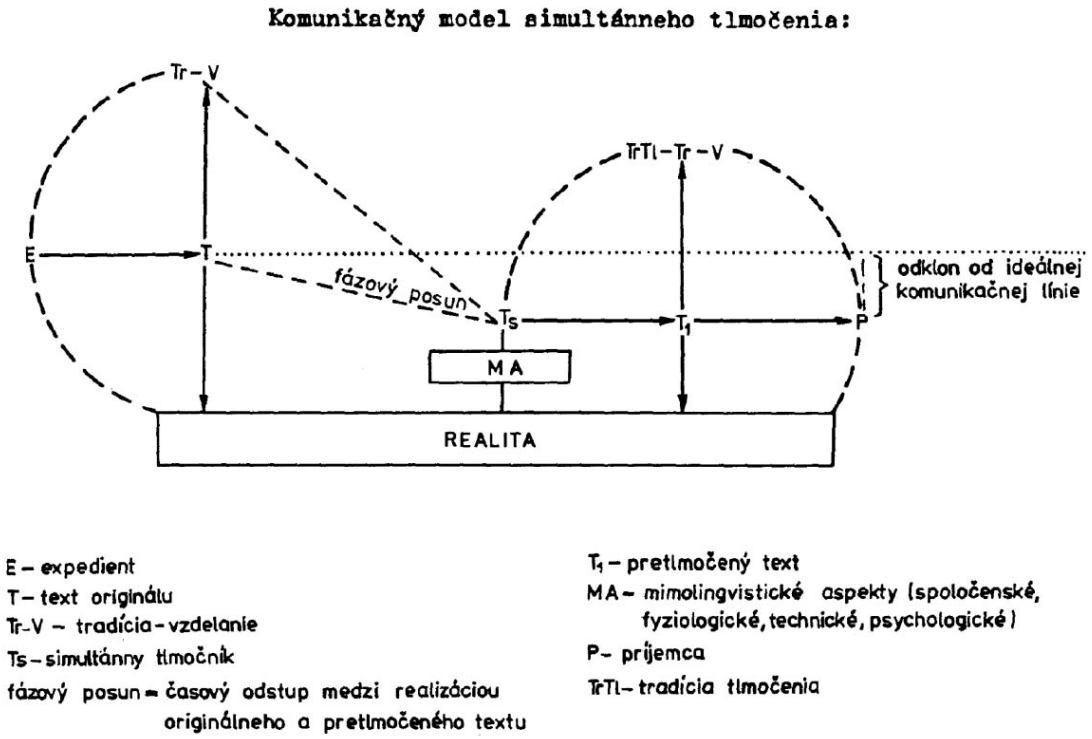

Obrázok 9: Model A. Keníža pre simultánne tlmočenie (1980, s. 54)

Summa summarum

- Koncept tlmočenia úzko súvisí s komunikáciou, keďže ide o sprostredkovanie komunikácie medzi dvoma aktérmi, ktorí si nerozumejú a chcú spolu komunikovať.
- Nie je jednoduché definovať, čo predstavuje proces komunikácie, keďže tento pojem je veľmi široký a pokrýva široké spektrum činností.
- Proces medziľudskej komunikácie sa v zjednodušenej podobe dá opísať ôsmimi krokmi, ktoré vo svojom modeli komunikácie opísali C. Shannon a W. Weaver. Jadrom tohto modelu je koncept komunikácie ako snahy preniesť istý úmysel a informáciu prostredníctvom spoločného kódu a komunikačného kanála.
- Z pohľadu uvažovania o tlmočení je inšpiratívna Teória relevancie od D. Wilsonovej a D. Sperbera. Táto teória zdôrazňuje, že okrem samotného informačného obsahu zohráva dôležitý rozmer aj snaha rečníka upútať pozornosť poslucháča.
- Uvažovať o medziľudskej komunikácii v teórii tlmočenia je dôležité pre správne pochopenie úlohy a možností, ktoré tlmočníci majú. Uvedené teórie a modely

zdôrazňujú dôležitosť pochopenia úmyslu alebo motivácie rečníka, čo je nevyhnutný predpoklad nielen na pochopenie jeho prejavu, ale aj na úspešné tlmočenie.

- **Komunikačné situácie pri tlmočení sa vo všeobecnosti skladajú z troch hlavných aktérov: rečníka (expedienta), poslucháča (recipienta) a tlmočníka.**
- **Okrem všeobecného komunikačného modelu pri tlmočení máme špecifické komunikačné modely pre konzekutívne a simultánne tlmočenie, tlmočenie z listu a šušotáž.**
- **R. Setton rozdelil modely, ktoré opisujú tlmočenie, na vzťahové a kognitívne. V tejto kapitole sme predstavili dva vzťahové modely.**
- **Model F. Pöchhackera zdôrazňuje rozmer komunikačnej interakcie, v ktorej je pre pochopenie komunikačného kontextu nutné poznať všetky faktory, ktoré ovplyvňujú postavenie jednotlivých aktérov voči sebe. Okrem konkrétnej roly, v ktorej vystupujú, je dôležité poznať aj ich sociokultúrne zázemie.**
- **Model A. Keníža vychádza z komunikačného modelu A. Popoviča a umiestňuje východiskový text do kontextu tradície a vzdelania špecifického pre východiskovú kultúru a rečníka. Úlohou tlmočníka je preniesť tento text do kontextu tradície a vzdelania prijímateľa.**

3 KOGNITÍVNE ASPEKTY TLMOČENIA

Kým v predchádzajúcej kapitole sme sa pozreli na to, ako môžeme tlmočenie definovať a vysvetliť v komunikačnej situácii, táto kapitola „nazrie pod kapotu“ tlmočenia. Inými slovami, kým dosiaľ sme sa na tlmočenie pozerali zvonka, v tejto kapitole nazrieme dovnútra a pokúsime sa opísať, ako prebiehajú procesy tlmočenia z pohľadu vedomých aj podvedomých činností, ktoré tlmočník vyvíja. Domnievame sa, že práve tento pohľad na tlmočenie je ten najzaujímavejší.

3.1 Čo sa deje v hlave tlmočníka?

Ako sa pýtal náš kolega J. Stahl vo svojej knihe (2013), je naozaj na mieste uvažovať, čo sa deje v mozgu človeka, ktorý počúva v jednom jazyku a hovorí v druhom. Vzápätí sa jazyky aj činnosti vymenia a tlmočník rovnako plynulo pokračuje v opačnom smere. A to nehovoríme o tom, že popri tlmočení ešte hľadá slovíčko v glosári, pohľadom hypnotizuje kolegu, aby ho vymenil, alebo esemeskuje manželke, že bude meškať. Tlmočenie nám neustále dokazuje, aké fantastické sú možnosti nášho mozgu a koľko činností dokáže sústredený človek vykonávať naraz.

Od nástupu simultánneho tlmočenia boli profesionálni tlmočníci predmetom mnohých výskumov a štúdií. Ako píše Pöchhacker (2004), prví začali tlmočníkov a tlmočenie skúmať neurológovia, kognitívni psychológovia a ďalšie profesie, ktoré skúmali ľudský mozog a jeho netušené možnosti, ešte v osemdesiatych rokoch dvadsiateho storočia. Nástup moderných techník skúmania ľudského mozgu, ako EEG (elektroencefalogram) a fMRI (funkčná magnetická rezonancia), umožnil pozorovať činnosti jednotlivých častí mozgu priamo pri výkone rôznych úloh vrátane simultánneho tlmočenia. Výskum odborníkov, ako boli Barbara Moser-Mercerová (2000) a Franco Fabbro (1994), pomohol rozvíjajúcej sa profesii konferenčných tlmočníkov lepšie presadiť požiadavky na psychohygienu a primerané prestávky pri tlmočení[7]. Popritom ich výskum ukázal, že mozog tlmočníkov je pri simultánnom tlmočení mimoriadne namáhaný, a aby sa predišlo neprimeranej únave a strate koncentrácie, je dôležité, aby sa tlmočníci striedali v dostatočných intervaloch a dbali na dôslednú psychohygienu.

[7] Rozšírený prehľad kognitívnych teórií a kognitívnych modelov tlmočenia sa nachádza v 1. kapitole knihy M. Melicherčíkovej *Kognitívne charakteristiky a tlmočnícky výkon: „Súvisia spolu?“* (2017)

Čo sa to ale vlastne deje v ľudskom mozgu pri tlmočení? V prvom rade je dôležité uvedomiť si, že ľudská reč je jeden z najkomplexnejších a najzložitejších procesov nášho mozgu. D. Müglová rozlišuje nielen komunikačnú (sprostredkovaciu), ale aj kognitívnu (spoznávaciu) funkciu jazyka (2009, s. 34). Schopnosť artikulovať zvuky či používať písané symboly, k nim priraďovať skutočné či abstraktné pojmy a tieto pojmy spájať do dlhých celkov je niečo, čo na našej planéte dokáže len jeden živočíšny druh a aj tomu to trvalo desaťtisíce rokov. Navyše by sme urobili chybu, keby sme jazyk obmedzili len na hovorenú či písanú reč. Okrem tohto klasického paraverbálneho procesu (ibid. 42) zohráva veľmi významnú úlohu aj somatický jazyk, t. j. reč nášho tela, do ktorej patria všetky vedomé aj nevedomé komunikačné kanály: gestika, haptika či mimika. Ich úloha a vklad do komunikačného procesu je významná, no často prehliadaná. Najlepšie ju azda ilustruje vysoké množstvo nedorozumení počas komunikácie na diaľku, bez vizuálnej obrazovej zložky.

3.2 Kde sa rodí reč?

Skôr ako sa budeme venovať samotnému procesu tlmočenia, pozrime sa najprv na to, ako moderná neuroveda opisuje systémy v našom mozgu, ktoré nám umožňujú tvoriť a prijímať hovorené slovo. Hneď na úvod treba zdôrazniť, že táto kapitola ponúka len veľmi zjednodušený pohľad na túto oblasť mozgovej činnosti a má za úlohu skôr načrtnúť nesmiernu komplexnosť tohto procesu, než ho úplne a uspokojivo vysvetliť.

Prvé moderné výskumy mozgu pripisovali primárnu úlohu v produkcii reči tzv. Brockovej oblasti a v oblasti porozumenia jazyka zase tzv. Wernickeho oblasti (Geschwind, 1972). Na to, že práve tieto centrá v mozgu sú zodpovedné za produkciu reči a porozumeniu jazyku, prišli vedci vďaka pozorovaniu, že poškodenie týchto oblastí vedie k poruchám rečového prejavu, ako je napríklad afázia (Djovčoš & Djovčošová, 2013).Tento model, označovaný aj ako za tzv. klasický model, má však aj mnoho nedostatkov, ktoré odhalil neskorší výskum (Poeppel & Hickok, 2004). Klasický model predpokladal, že každé centrum je výhradne zamerané na jednu činnosť, že spolu komunikujú a zapájajú do toho aj mnoho okolitých oblastí. Moderný výskum ukazuje, že oblastí mozgu zapojených do procesu porozumenia a tvorby reči je omnoho väčší počet a je zrejmé, že najmä pravá hemisféra zohráva pri porozumení reči významnú úlohu (ibid.).

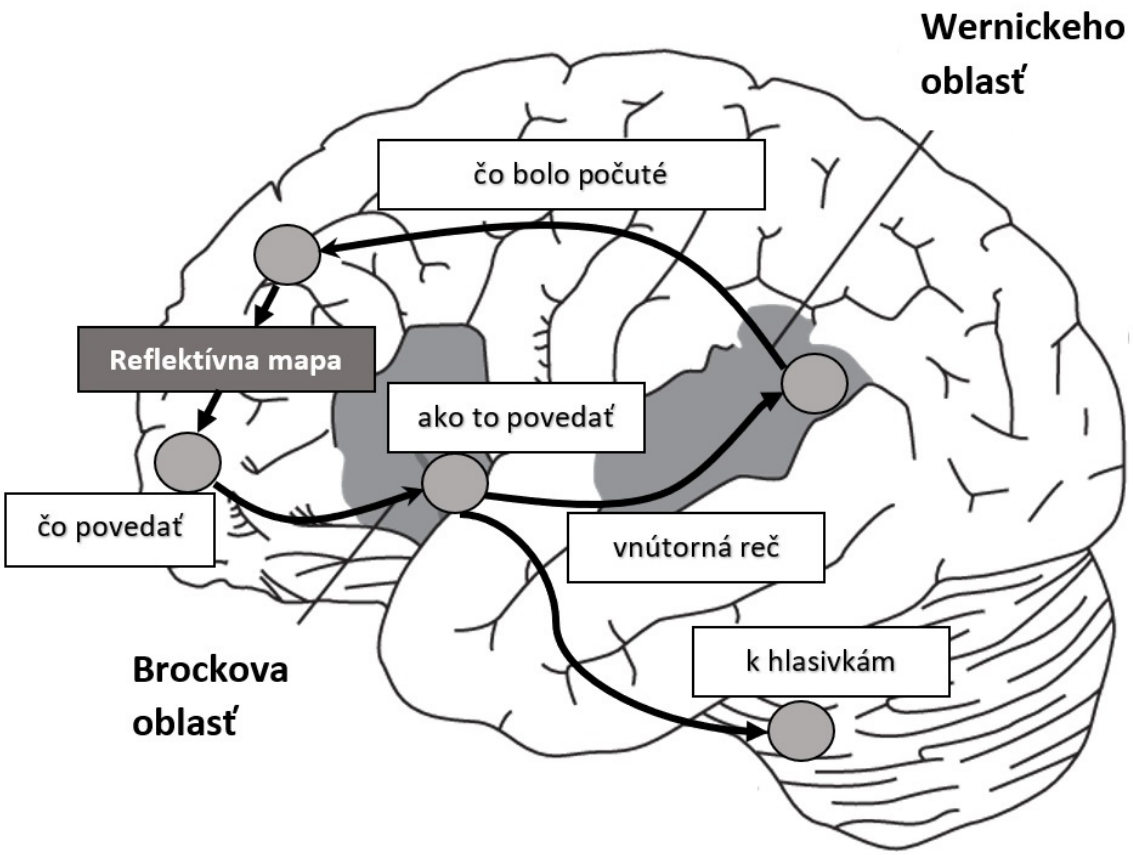

Obrázok 10: Koordinácia reči – klasický model (Mobus, 2011) (preklad autor)

Obrázok zobrazený vyššie zjednodušene opisuje procesný tok, ktorý prebieha v ľudskom mozgu pri hovorení a počúvaní podľa tzv. staršieho, klasického modelu. Ako vidieť, Brockova oblasť umiestnená vo frontálnom laloku, najrozvinutejšej oblasti mozgu, je pravdepodobne zodpovedná za formuláciu slov a tvorbu viet. Svoju činnosť koordinuje s Wernickeho oblasťou, ktorá analyzuje, čo bolo počuté, pričom nejde len o podnety z vonkajšieho prostredia. V našom mozgu funguje tzv. fonologická slučka. Zdá sa, že skôr ako začneme hovoriť a vyšleme signál k hlasivkám, v našom mozgu prebehne akási akustická skúška kvality a náš mozog si vnútorne vypočuje zvuk toho, čo chceme povedať (Mobus, 2011). Pri tom sa zapája frontálny lalok aj prefrontálny kortex. V našom prefrontálnom kortexe máme čosi, čo sme nazvali reflektívna mapa. Tu prebieha neustály vnútorný dialóg v tom jazyku, ktorým hovoríme, aj navonok. Je to však len vrchol obrazného kognitívneho ľadovca. Pod povrchom prebiehajú omnoho zložitejšie procesy podvedomých štruktúr mozgu, ktoré zamestnávajú veľkú časť našej kognitívnej kapacity a ako ukazujú moderné výskumy aj omnoho väčší počet oblastí mozgu (Poeppel & Hickok, 2004). Výskum fonologickej slučky ukázal, že

práve cez počúvanie a vnútorné uchovávanie slov prebieha aj učenie sa jazyka a osvojovanie si nových slov (Švecová, 2019). Na záver len môžeme doplniť, že tento zložitý a komplexný proces, ktorý sme práve opísali, prebieha v jednom jazyku. Predstavte si, o čo zložitejšie a náročnejšie musia byť procesy, ktoré aktivizujú dva jazykové systémy v našom mozgu.

> **Vedeli ste, že...**
>
> Vo svojom výskume sa B. Moser-Mercerová (2000) zo Ženevskej univerzity dlhodobo zaoberala skúmaním mozgu tlmočníkov pri simultánnom tlmočení. Zistila, že pri tlmočení sa do kognitívnych procesov zapája nespočetné množstvo ďalších oblastí mozgu, nielen Brockova a Wernickeho oblasť. Komplexnosť týchto prepojení bola taká veľká, že sa nedali vyčleniť konkrétne oblasti mozgu a ich činnosti. Vedci sa preto rozhodli, že jednotlivé komponenty tlmočníckeho procesu označia ako „čierne skrinky" a budú skúmať len prepojenie medzi nimi. Ak zistenie zjednodušíme, dá sa povedať, že pre tlmočenie nie je potrebná jedna špecifická časť mozgu. Viaceré vzájomne prepojené oblasti mozgu sú zodpovedné za všeobecnú koordináciu kognitívnych procesov a tie máme vo výbave všetci. Tlmočníci však tieto oblasti dokážu ovládať a využívať omnoho zručnejšie a intenzívnejšie ako bežná populácia. Moser-Mercerová okrem iného zistila, že tlmočníci sa môžu lepšie prispôsobiť kognitívnej záťaži, vďaka svojej práci dokážu zvyšovať plasticitu svojich neurálnych sietí a majú zručnosti, ktoré im umožňujú prekonávať aj významné kognitívne prekážky (ibid.).

3.3 Ako počujeme a ako rozumieme reči?

Druhou stranou mince je schopnosť porozumieť hovorenej reči, teda schopnosť nášho mozgu identifikovať známe vzorce zvukových vibrácií a priradiť k nim význam. Tento proces začína v našom vonkajšom uchu. Hovorená reč, ktorá je vlastne len vibráciou v nami počuteľnom spektre a ktorá sa prenáša vzduchom, je zachytená naším vonkajším uchom. Ušnica, ktorá funguje ako satelit a je zameraná na zachytávanie zvukov z predu a z boku, posiela zvuky cez zvukovod až k bubienku. Zvukové vibrácie ho rozkmitajú istou silou a amplitúdou. Tieto vibrácie ďalej prejdú cez tri kostičky - kladivko, nákovku a strmienok - až do vnútorného ucha. Samotným sluchovým orgánom je slimák. V ňom sa nachádzajú dve tekutiny, perilymfa a endolymfa. Uprostred sa nachádza bazálna membrána s vláskovými bunkami. Vibrácia, ktorá je odovzdaná

perilymfe, rozvibruje tekutinu a tá zasa rozkníše vláskové bunky, ktoré vytvoria elektrický impulz. Ten je vedený nervovými dráhami až do stredného mozgu, kde je podnet vyhodnotený ako zvuk.

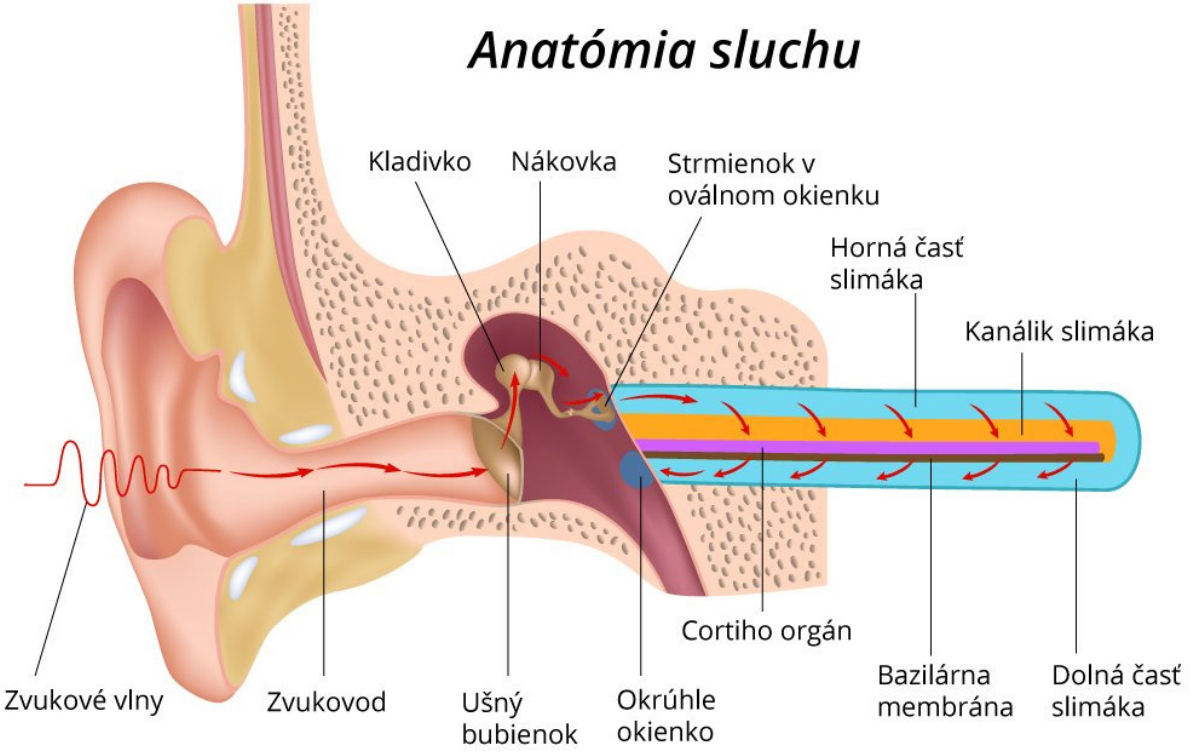

Obrázok 11: Anatómia sluchu (zdroj: www.zdravie.sk)

Táto „fyzikálna časť“ prenosu zvuku a jeho zachytenia naším uchom je ale len jednou časťou procesu. Nás tlmočníkov omnoho viac zaujíma, čo nasleduje po prenesení informácie do mozgu. Ako spojíme s konkrétnou zvukovou stopou význam a myšlienku? Priemerný 20-ročný človek pozná, v závislosti od stupňa vzdelania, 27 000 až 51 000 slov (Brysbaert, Stevens, Mander, & Keuleers, 2016). Vyslovenie veľkej väčšiny týchto slov netrvá dlhšie ako 1 sekundu. Náš mozog má teda len veľmi krátky čas na to, aby sa rozhodol, ktoré z tisícok slov priradí k signálu, ktorý dostal z ucha. V prvom rade si treba uvedomiť, že schopnosť porozumieť hovorenému jazyku je niečo iné, ako je čítať písaný text. Je niekoľko teórií, ktoré opisujú proces porozumenia hovorovej reči, a zatiaľ ani jedna z týchto teórií nebola potvrdená. Zdá sa, že v našom mozgu, konkrétne v jeho kortexe, je ku každému slovu, ktoré poznáme, priradený unikátny vzorec neurónovej aktivity[8]. Tento vzorec je unikátny pre každé slovo a súvisí s našou

[8] Pre viac informácií odporúčame prečítať si o exemplárnej teórii, napríklad práce R. M. Nosofskeho (2011).

schopnosťou dané slovo vysloviť a zvuk reprodukovať. Keď počujeme začiatok slova, náš mozog aktivizuje všetky vzorce, ktoré začínajú rovnako, a v priebehu milisekúnd trvania zvuku postupne eliminuje tie, ktoré danej zvukovej stope nezodpovedajú. Nakoniec zostane len jeden vzorec. K samotnému slovu však ešte treba priradiť aj správny význam, najmä pri polysémantických slovách. Nášmu mozgu v tom pomáha kontext. Vďaka významu predchádzajúcich a nasledujúcich slov, ale aj ďalších informácií, ako je napríklad prostredie, v ktorom sa nachádzame, či osoba rečníka, ktorá hovorí, dokážeme zúžiť možné interpretácie významu rýchlejšie a čas na pochopenie správneho významu sa tak skráti.

3.4 Pracovná pamäť

Poslednou kognitívnou oblasťou, ktorej sme sa dosiaľ nevenovali, je pamäť. Tá je pre tlmočníka nesmierne dôležitá, keďže na rozdiel od bežnej populácie, ktorá reč počúva a spracúva priebežne, tlmočník potrebuje mimoriadne hĺbkovo a veľmi dynamicky využívať svoju krátkodobú pamäť. Rozdiel medzi tým, ako počúva bežný poslucháč a ako počúva tlmočník, je zásadný. Kým bežný poslucháč sa primárne zaujíma o informačný obsah výpovede, tlmočník výpoveď analyzuje hlbšie, vníma súvislosti a metatext výpovede, selektuje významové jednotky a hľadá optimálny spôsob ich reformulácie v cieľovom jazyku. Práve na túto činnosť potrebuje predovšetkým veľmi aktívne a intenzívne pracovať s pracovnou pamäťou.

Pre lepšie pochopenie, ako krátkodobá, resp. pracovná pamäť funguje, využijeme model, ktorý navrhli A. Baddeley a G. Hitch (1974). V ich modeli má **pracovná pamäť** štyri zložky: **centrálnu exekutívu, epizodickú pamäť, fonologickú slučku a vizuálno-priestorový náčrtník.** Centrálna exekutívna (alebo centrálny vykonávateľ) je funkcia našej pracovnej pamäti, ktorá dohliada na všetky procesy a na spoluprácu medzi pracovnou, krátkodobou a dlhodobou pamäťou. Riadi ostatné zložky, selektuje informácie a spája informácie z viacerých zdrojov do jedného koherentného pásma informácií. Keď si predstavíme sledovanie filmu, centrálna exekutíva spája obrazovú zložku so zvukovou, navyše nám pomáha udržiavať v pamäti už videné časti príbehu tak, aby naša pracovná pamäť dokázala zo súboru audiovizuálnych vnemov vytvoriť súvislý príbeh. V tejto funkcii je kľúčová aj epizodická pamäť, ktorá pomáha zo sledu informácií vytvárať príbeh. Vizuálno-priestorový náčrtník zodpovedá za spracovávanie predstavy o priestore, v ktorom sa nachádzame. Vytvára plastickú mapu priestoru, ktorý si vieme predstaviť, aj keď zavrieme oči. Vďaka tejto funkcii vieme, kde sa nachádzame vzhľadom na ostatné objekty, ktoré sú okolo nás.

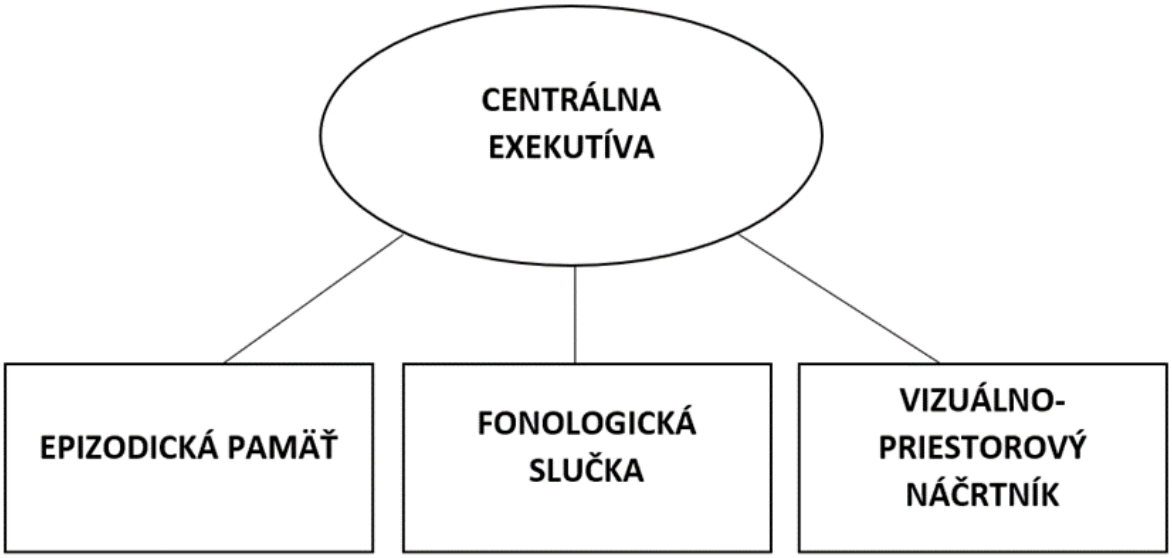

Obrázok 12: Pracovná pamäť podľa Baddeleyho a Hitcha (1974)

Pre tlmočníkov je najzaujímavejšia práve **fonologická slučka**. Tá nám umožňuje uchovávať počuté zvuky v ich poradí a adekvátne ich spracovávať. Takéto „vnútorné ucho“ nám v akomsi zásobníku podrží vypočuté zvuky až dovtedy, kým ich adekvátne nespracujeme a kým ich náš „vnútorný hlas“ nedokáže v neverbalizovanej podobe zopakovať tak, aby sme ich nezabudli. Fonologická slučka však má obmedzenú kapacitu. Výskumy ukazujú, že v priemere si vie zachovať len 3 – 4 sekundy akusticky prijatej informácie. Následne ich nahradia iné vnemy. Odborníci sa domnievajú, že práve tento proces vnútorného opakovania slov nám pomáha učiť sa jazyky – rodný aj cudzie. Dokonca aj pri čítaní písaného textu si ho vnútorným hlasom „čítame“ a tým vlastne aj písomný text spracovávame ako súbor zvukov[9].

Až dosiaľ sme opisovali proces v jednom (rodnom) jazyku. Pri tlmočení však neustále pracujeme s dvoma jazykmi. Dekódujeme obsah v jednom jazyku, t. j. identifikujeme význam slov z jednej samostatnej sady osvojených vzorcov a ich významov. Tento nesmierne zložitý proces sa však komplikuje tým, že pri tlmočení paralelne hľadáme významy v druhom (cieľovom) jazyku a musíme teda aktivovať celkom inú sadu osvojených a zapamätaných vzorov, tentoraz v druhom jazyku.

[9] Pre podrobnejšie informácie ako aj predstavenie ďalších modelov krátkodobej pamäte odporúčame 3. kapitoly knihy S. Hodákovej *Pracovná pamäť v simultánnom a konzekutívnom tlmočení* (2021)

Vedeli ste, že...

Učenie sa nových slov v cudzom jazyku je podľa modelu, ktorý navrhol J. E. Flege (1995), postavené na porovnávaní zvukových vzorcov v cudzom jazyku s už naučenými a osvojenými vzorcami v našom rodnom jazyku. Podľa tejto teórie si slovo v cudzom jazyku zapamätáme omnoho ľahšie, ak sa nepodobá žiadnemu už osvojenému vzorcu v cudzom jazyku. Schopnosť učiť sa cudzie slová teda priamo súvisí s ich zvukovou podobou. Osvojujeme si ich tým, že ich počúvame a následne vyslovujeme. Slová neexistujú ako abstraktné pojmy, ale ako zvukové stopy, ktorým priraďujeme jeden alebo viac významov.

3.5 Kognitívne modely tlmočenia

V predchádzajúcej kapitole sme spomenuli rozdelenie modelov tlmočenia na vzťahové a kognitívne podľa Settona (2013). Vzťahové modely sme si stručne predstavili, teraz sa pozrime na tie kognitívne.

3.5.1 Interpretatívny model D. Seleskovitchovej a M. Ledererovej

Prvým modelom, ktorý popisoval proces tlmočenia, bol model anglického psychológa Davida Gervera. D. Gerver už od šesťdesiatych rokov skúmal tlmočenie ako fenomén z pohľadu psychológa a opísal ho ako proces „komplexného spracovávania informácií, ktorý zahŕňa prijímanie, ukladanie, analyzovanie a transformovanie hovorenej informácie“ (1975, s. 119). Gervera fascinovalo predovšetkým simultánne tlmočenie. Priznáva, že jeho model je komplexný práve tak, ako je komplexná činnosť tlmočenia (ibid., s. 124), a pomenúva jednotlivé operácie vstupu informácií, ich uchovávania v krátkodobej, pracovnej pamäti, rozkódovania a opätovného zakódovania a následne výstupu. Zaujímavým konceptom, ktorý D. Gerver opisuje, je princíp akejsi nárazníkovej pamäti, ktorá slúži na podržanie informácií a ich neskoršie spracovanie.

Kým Gerverov model je viac-menej obmedzený na simultánne tlmočenie a I. Čenková ho označuje ako *psychologický model tlmočenia* (2008, s. 69), model Danice Seleskovitchovej je uplatniteľný vo všetkých typoch tlmočenia práve vďaka svojej univerzálnosti. Interpretatívny model, ktorý autorka predstavila v roku 1968, sa stal veľmi známy a medzi tlmočníkmi aj pedagógmi tlmočenia veľmi obľúbený. D. Seleskovitchová opisuje jadro procesu tlmočenia (a koniec-koncov aj prekladu) pojmom **deverbalizácia** (1980). Tento pojem by sme mohli vysvetliť takto: pri tlmočení nejde len

o mechanické prekódovanie slov medzi východiskovým a cieľovým jazykom; pre úspešné tlmočenie sú samotné slová sekundárne, primárnu úlohu zohráva myšlienka, ktorá je v nich ukrytá. Tlmočník „vyzlieka“ význam výpovede z obalu slov vo východiskovom jazyku a v tejto abstraktnej, deverbalizovanej podobe ho vzápätí „oblečie“ do slov v cieľovom jazyku. Interpretatívny model tlmočenia postavený **na teórii zmyslu (théorie du sens)** predstavila D. Seleskovitchová spolu s ďalšou didaktičkou tlmočenia Marianne Ledererovou v diele Interpréter pour traduire (1984). V zostručnenej podobe by sme tento model mohli zhrnúť pravidlom, že pri tlmočení nevymieňame slovo v jednom jazyku za slovo v druhom jazyku. Deverbalizovanú (vyzlečenú) myšlienku čo najvhodnejšie verbalizujeme (obliekame) v cieľovom jazyku tak, aby sme čo najlepšie zachovali jej význam. Problémom tohto modelu je, že doposiaľ nebol dokázaný, a ako uvádza J. Downie (2019), uvažuje o jazyku a význame slov v abstraktnej rovine a nezohľadňuje osobu rečníka ani kontext podujatia.

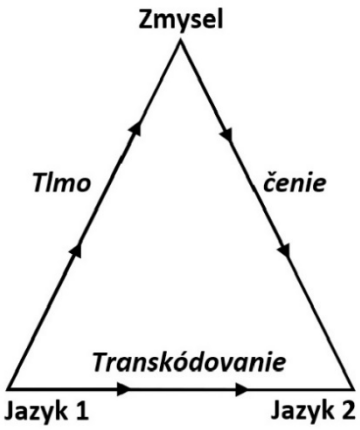

Obrázok 13: Model D. Seleskovitchovej a M. Ledererovej (1984, s. 185)

3.5.2 Sekvenčný model D. Gilea

Za prirodzeného nástupcu interpretatívneho modelu tlmočenia možno označiť **sekvenčný model** D. Gilea, mimoriadneho a všestranného odborníka, ktorý sa preslávil predovšetkým svojím dielom *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training* (2009). V tejto príručke navrhuje model, ktorý opisuje proces rozhodovania aplikovateľný na prekladanie aj tlmočenie. Na jeho začiatku je **jednotka prekladu**. Môže to byť izolované slovo, no aj celá veta či niekoľko viet. V podstate je to základná významová jednotka, s ktorou prekladateľ pracuje. V prvom kroku prekladateľ/tlmočník (ďalej prekladateľ) sformuluje **hypotézu významu** tejto jednotky. Vychádza pri tom nielen zo svojej znalosti cudzieho jazyka, ale aj z celkovej znalostnej

bázy a prehľadu. Využíva svoje jazykové aj mimojazykové poznatky a dopĺňa ich ad hoc informáciami (napríklad vyhľadaním na internete, konzultáciou s expertmi a podobne). Ak dekódovaný význam vyhodnotí ako pravdepodobný a zapadajúci do širšieho kontextu, môže prekladateľ prejsť na ďalší krok – **reformuláciu daného významu v cieľovom jazyku**. Opäť pri tom využíva svoju jazykovú aj mimojazykovú bázu a pomáha si ad hoc informáciami a poznatkami. Prekladateľ zvažuje najlepšie možné riešenie v cieľovom jazyku a neustále ho porovnáva s významom, ktorý sa ustálil v predchádzajúcom kroku. Každé riešenie v cieľovom jazyku musí podrobiť **testu vernosti a prijateľnosti**, t. j. svoje riešenie posudzuje z pohľadu vernosti voči významu, ktorý vyhodnotil ako najlepší v prvom kroku. Tento test vernosti a prijateľnosti musí prekladateľ robiť opakovane, najmä vzhľadom na ďalšie doplnené informácie a jednotky prekladu. Ako sa postupne rodí širší kontext prekladaného textu, je možné, že bude prekladateľ nútený korigovať svoje rozhodnutia týkajúce sa výberu riešení v cieľovom jazyku. Po tom, ako sa prekladateľ rozhodne pre riešenie v cieľovom jazyku, môže prejsť na ďalšiu jednotku prekladu.

Obrázok 14: Sekvenčný model D. Gilea (2009)(preklad autor)

3.5.3 Model úsilia D. Gilea

Z pohľadu tlmočenia je mimoriadne zaujímavý Gileov model úsilia, ktorý sa na rozdiel od sekvenčného modelu venuje špecificky procesu tlmočenia. Tento model je postavený na premise, že tlmočníkove **kognitívne kapacity sú obmedzené**. V závislosti od druhu tlmočenia (konzekutívne alebo simultánne) musia tlmočníci vykonávať

viacero činností naraz. Ide predovšetkým o počúvanie a analýzu, spracovanie textu a ukladanie do krátkodobej pamäti, produkciu textu v cieľovom jazyku a koordináciu všetkých týchto činností. Predstavte si mozog tlmočníka ako počítač, ktorý má obmedzenú kapacitu pracovnej pamäte, napríklad 16 GB. Ak vyčlení 8 GB pamäte len na počúvanie, potom mu na zvyšné tri činnosti ostáva rádovo menej kapacity. Každý tlmočník vám potvrdí, že ak sa zabudne a príliš sa započúva do prejavu, prípadne musí myšlienky namáhavo dešifrovať, výsledok sa ukáže na produkcii tlmočeného prejavu – začne byť nekoherentný a pribúdajú chyby. Model úsilia je vďaka svojej jednoduchosti veľmi populárny práve v oblasti didaktiky tlmočenia, keďže umožňuje obrazne segmentovať paralelne prebiehajúce procesy pri konzekutívnom aj simultánnom tlmočení a pomáha nám o nich uvažovať ako o samostatných činnostiach, ktoré čerpajú z jednej limitovanej kapacity našej pozornosti, resp. kognitívnej kapacity. Tieto samostatné činnosti však na seba veľmi úzko nadväzujú nielen tým, že sa delia o limitovanú kognitívnu kapacitu, ale aj tým, že sa navzájom podmieňujú. Gileov model nadväzuje na psychologickú líniu, ktorú pred ním načrtli D. Seleskovitchová a M. Ledererová. Ide o doteraz najznámejší príklad kognitívneho modelu tlmočenia. V nasledujúcich kapitolách si podrobne predstavíme modely úsilia pre konzekutívne aj simultánne tlmočenie.

3.5.4 Model pravdepodobnostnej predikcie G. V. Černova

Prejdime ešte na opačnú stranu železnej opony, ktorá kedysi rozdeľovala svet. Ako poznamenáva I. Čenková (2001), na Západe, v období dlhej studenej vojny, existovalo len veľmi obmedzené povedomie o pestrom a intenzívnom výskume tlmočenia v krajinách vo sfére vplyvu Sovietskeho zväzu. Do tejto oblasti sme ako súčasť Československa patrili aj my. Jedným z popredných teoretikov tlmočenia v tejto kultúrnej oblasti bol praktizujúci tlmočník Gelij Vasilijevič Černov. Jeho **model pravdepodobnostnej predikcie** sa zameriaval na simultánne tlmočenie a skúmal objektívnu a subjektívnu redundanciu. G. V. Černov podrobne rozlišoval zdroje informácií v procese tlmočenia a tým aj zdroje redundancie (teda duplicity), ktoré na jednej strane tlmočníkovi mohli pomáhať, no na strane druhej mohli pôsobiť aj zavádzajúco. Jeho model podrobne mapuje tvorbu úsudkov z kontextu komunikácie a tiež na základe predchádzajúcej tlmočníkovej skúsenosti a poznatkov (subjektívna redundancia) (Černov, 2004). Práve množstvo praktických príkladov, ktoré G. V. Černov vo svojej knihe uvádza, dokumentuje, aký významný vplyv má na tvorbu tlmočníkovho úsudku celé spektrum faktorov, od rečníka cez čas a miesto podujatia až po adresáta prejavu (ibid.).

Pre nás je z jeho modelu podstatná informácia, že pri tlmočení mobilizujeme celé zázemie svojich skúseností a poznatkov. Na jednej strane sú to informácie z konkrétnej situácie, ktorú práve tlmočíme. Väčšina rečníkov sa, prirodzene, opakuje, prípadne parafrázuje tú istú myšlienku a reaguje na už povedané myšlienky (**objektívna redundancia**). Neraz sú to tiež slová, postoje alebo výpovede, ktoré sme už zažili, čítali sme o nich alebo sme si ich naštudovali v rámci prípravy (**subjektívna redundancia**). Vďaka redundancii, no aj vďaka sledovaniu logickej osi výpovede, empatie a anticipácie vieme do istej miery predpovedať, kam rečník smeruje a čo chce povedať ešte skôr ako to povie (**pravdepodobnostná predikcia**)[10].

Vedeli ste, že...

Otec Gelija Vasilijeviča Černova bol chemik a to, že chémia bola jeho vášňou, sa prejavuje aj v mene jeho syna. Ruské meno Gelij pochádza z gréckeho slova Hélios a v ruštine zároveň označuje prvok hélium. Černovov otec sa neskôr stal obeťou represií komunistického režimu. Iný politický väzeň, resp. väzenkyňa, Fínka Viena Levänenová, ktorá sa narodila v USA a na Urale sa ocitla v dôsledku politických represií, zasa naučila budúceho tlmočníka základy angličtiny.
Zaujímavosťou je aj to, že o osude budúceho prestížneho vrcholného tlmočníka rozhodla náhoda. Keďže Černov mal silné dioptrie, odmietli ho prijať na prestížnu diplomatickú vysokú školy MGIMO s odôvodnením, že sovietsky diplomat nemôže nosiť okuliare. A tak išiel Černov študovať preklad a tlmočenie.
Do tretice ešte spomenieme zaujímavú príhodu z profesionálnej praxe G. V. Černova, ktorý tlmočil na pôde OSN v New Yorku. V roku 1963, krátko po atentáte na J. F. Kennedyho, mal na pôde OSN rečniť nový prezident Lyndon B. Johnson. Černov si priniesol kameru, aby si jeho prejav natočil pre svoj súkromný archív. Pri bezpečnostnej kontrole a otázke, na čo mu kamera bude, si Černov trochu skomplikoval život vetičkou „I want to shoot the president“...
(Spracované podľa F. Davydov (2018))

3.5.5 Jednoduchý model R. Settona a A. Dawranta

Ďalší model, ktorý si predstavíme, je model dvojice Robina Settona a Andrewa Dawranta. Táto dvojica aktívnych tlmočníkov je zaujímavá tým, že obaja tlmočili medzi čínštinou a angličtinou a okrem toho dlhodobo vzdelávali tlmočníkov v Číne. Ich

[10] Rozvoju anticipačných zručností sa podrobne venujú M. Djovčoš a M. Melicherčíková v kapitolách 4.1.4 a 4.3.1 svojej knihy Učebnica tlmočenia: skúsenosti a dôkazy (2021)

prístup k tlmočeniu a jeho didaktike tak spája tradičné európske myslenie o preklade s prístupom východoázijských kultúr. Svoj všeobecný model pre tlmočenie nazvali „The Simple Model“ (Jednoduchý model) (2016a, s. 125-126). Nie je možno tým najjednoduchším modelom, ale veľmi pekne zachytáva viacero dôležitých rozmerov tlmočenia. Na horizontálnej osi rozdeľuje tlmočenie do troch základných oblastí: **zdroje, zastúpenie a produkcia**. V prvom kroku, pri informačných zdrojoch, sa opierame o dvojaký zdroj podnetov: kontext a samotný prejav. Tlmočník musí z týchto zdrojov nesmierne pozorne identifikovať, čo je úmysel aj obsah výpovede. V rámci druhého kroku, pri zastúpeniach, dekóduje tlmočník prijaté informácie a podnety a hľadá zástupné pojmy a koncepty v cieľovom jazyku. Vďaka kombinácii aktívneho počúvania a porozumenia výpovede dokáže potom vytvoriť **rozvinutý model prejavu**. Pri treťom kroku, produkcii prejavu v cieľovom jazyku, musí tlmočník najprv prekonať **jazykovú bariéru** (čo najjednoduchšie nanovo vyjadriť myšlienku tak, aby jej poslucháči porozumeli). Prekonanie druhej bariéry, **kognitívnej**, znamená čo najviac uľahčiť poslucháčom porozumenie cudzieho kontextu alebo kultúry. Ako zdôrazňujú R. Setton a A. Dawrant: „Kvalita komunikácie je kompromisom medzi účinkom efektov, ktoré poslucháč dokáže odvodiť z prejavu, a úsilím potrebným na ich pochopenie.“ (ibid., 112) Tretia bariéra súvisí s výmenou roly tlmočníka z poslucháča na rečníka. Aj keď sa tlmočník zrazu stane sám rečníkom, ktorý vystupuje len v zastúpení skutočného autora slov, nesmie poslucháča vyrušiť a má sa snažiť o čo najprirodzenejšie sprostredkovanie komunikácie.

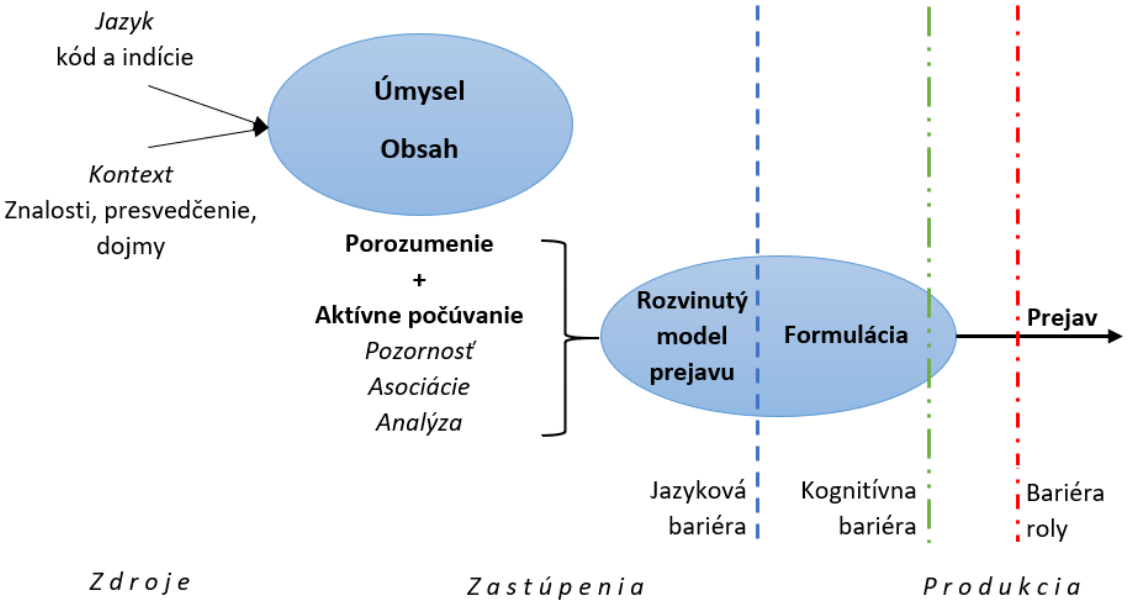

Obrázok 15: Jednoduchý model R. Settona a A. Dawranta (2016a) (vlastný preklad)

3.5.6 Kontextuálny model tlmočenia

Ako posledný kognitívny model tlmočenia si predstavíme vlastný model (Šveda, Kontextuálny model tlmočenia, 2021). Nijako nenahrádza existujúce modely, skôr sa snaží kombinovať a syntetizovať podstatné prvky viacerých modelov tlmočenia a ponúkať mierny presah medzi kognitívnymi a vzťahovými modelmi tlmočenia. Kontextuálny model je postavený na princípe zasadzovania tlmočeného prejavu do niekoľkých kontextov. Aj pri vyššie uvedených modeloch sa opakovane objavuje význam zasadenia výpovede, čiže konkrétnej časti textu (alebo jazykom D. Gilea – jednotky prekladu) do širšieho kontextu podujatia. Práve schopnosť zasadzovať informácie do širšieho kontextu, t. j. nielen do slov a myšlienok, ktoré zazneli v predchádzajúcich vetách daného rečníka, ale aj do výpovedí predchádzajúcich prejavov, témy podujatia a aktuálneho kultúrno-spoločenského kontextu, je unikátnym vkladom a schopnosťou tlmočníka. Je to niečo, čo umelá inteligencia (aspoň zatiaľ) nedokáže. Napríklad oslovenie „pán predseda“ sa prekladá rôzne v závislosti od situácie (zasadnutie dozornej rady, súd, tlačová konferencia premiéra,...). Samotné podujatie a jeho téma sú prvým okruhom informácií, s ktorými tlmočník pracuje. Druhý okruh podstatných informácií je **osobnosť rečníka**. To, kto hovorí dané slová, zohráva rovnako významnú, ak aj nie významnejšiu rolu ako kontext podujatia. Rodová, rasová alebo náboženská identita rečníka, jeho predchádzajúci verejný, ale aj súkromný život, to všetko zohráva dôležitú rolu pri interpretácii konkrétnych slov. Ak napríklad premiér hovorí o „Paulínke“, vieme, že ide o jeho manželku; podobne „tam u nás“ odkazuje na Trnavu a túto informáciu poslucháčovi doplníme.

Druhou rovinou je **rovina tlmočníka**. Jadrom jeho práce je **dekonštrukcia textu** z východiskového textu, spracovanie v krátkodobej pamäti, kondenzácia myšlienok a ich reformulácia. Tlmočník si pomáha informáciami z **kontextu podujatia**, kam v jeho prípade patrí aj príprava na tlmočenie, a podporu nachádza i v celom svojom **vzdelaní, všeobecnom aj tematickom prehľade a jazykových kompetenciách**. Pri rekonštrukcii textu v cieľovom jazyku berie do úvahy najmä to, kto je jeho poslucháč. Tým sa dostávame do tretej roviny – **roviny poslucháča**. Na schémach k nášmu modelu už v prípade tretieho bloku chýba odkaz na kontext podujatia, keďže je model opísaný z pohľadu tlmočníka. Kým pri rečníkovi umiestňujeme ním podávané informácie do kontextu podujatia, v prípade poslucháča, ktorý je pasívny, len berieme do úvahy jeho špecifiká. Pri svojej práci a výbere vhodných jazykových prostriedkov, ako aj pri rozhodovaní o tom, ktoré informácie si vyžadujú vysvetlenie a doplnenie a ktoré, naopak, možno redukovať, musí tlmočník brať do úvahy aj poslucháča a jeho

(predpokladanú) pozíciu voči informáciám obsiahnutým v prejave. Pre cudzinca, ktorému tlmočíme v Terchovej, si napríklad odkaz na „Jurka Jánošíka, nášho rodáka“ vyžaduje aspoň redukovanú doplňujúcu informáciu za predpokladu, že o našom zbojníkovi cudzinec počuje prvýkrát. Podobne napríklad vysvetľovanie rutinne používanej skratky OČTK (orgány činné v trestnom konaní) má svoj význam, ak tlmočíme cudzincovi či zadržanej osobe s nižším vzdelaním. No keď tlmočíme pre príslušníkov polície či prokuratúry, nemusíme sa tým ako tlmočníci zaťažovať.

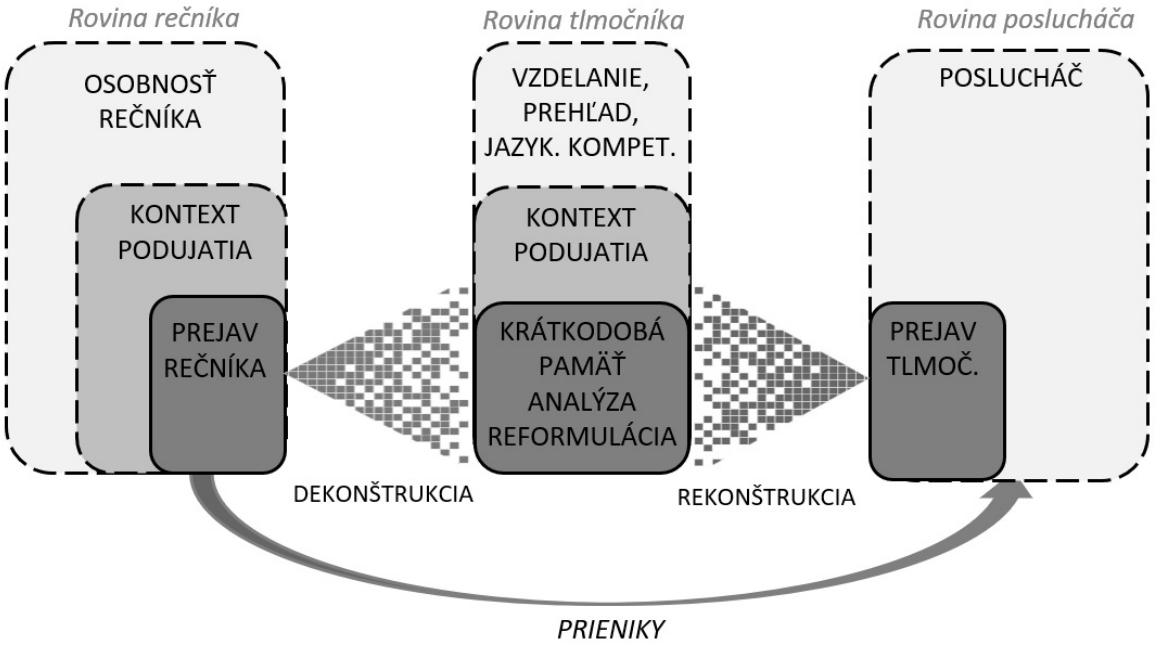

Obrázok 16: Všeobecný pohľad na kontextuálny model tlmočenia

Ako sme už opísali v širšom predstavení tohto modelu (ibid.), špecifickú rolu pri tlmočení zohrávajú prieniky. Sú nimi napríklad vlastné mená alebo všeobecne známe pojmy, ktoré poslucháč zachytí v originálnom prejave aj bez toho, aby ovládal jazyk rečníka. Povedzme, že cudzinec zachytí v slovenskom texte pojem „protesty Gorila“. Keďže je všeobecný pojem gorila zastúpený aj v iných jazykoch, bude poslucháč, prirodzene, očakávať, že sa v pretlmočenom texte objaví pojem gorila vo svojom prvom význame, resp. v takom význame, ktorý poslucháč očakáva na základe svojich vlastných predchádzajúcich skúseností. Pri podobných príkladoch musí tlmočník neustále vyhodnocovať, ktoré pojmy môžu takto preniknúť z originálneho textu priamo k poslucháčovi, a na základe toho tieto pojmy v prípade potreby aj vysvetlí. Význam správneho pretlmočenia takýchto prienikov je najmä v subjektívnej dôvere poslucháča, ale

aj rečníka voči tlmočníkovi. Kým pri konzekutívnom tlmočení sú tieto prieniky čiastočne odsunuté väčším časovým rozdielom spôsobeným tlmočením, pri simultánnom tlmočení prichádzajú k poslucháčovi priamo a tlmočník má kratší čas na ich spracovanie.

Summa summarum

- **Ani po desaťročiach výskumu neexistuje jednoznačná odpoveď na to, čo sa deje v hlave tlmočníka pri tlmočení. Súvisí to s tým, že procesy tvorby a porozumenia reči sú doposiaľ opísané len hypoteticky a neexistuje jednoznačná odpoveď na to, ako náš mozog tvorí a dekóduje ľudskú reč.**
- **V prípade tvorby reči zohrávajú dominantnú rolu dve oblasti v prefrontálnom kortexe ľudského mozgu: Wernickeho oblasť a Brockova oblasť. Predpokladá sa, že skôr ako vyšle mozog signál, prebehne si plánovanú výpoveď v akomsi vnútornom okruhu.**
- **Pri prijímaní zvuku sa fyzikálne prenášaná informácia v podobe frekvencie prenáša v našom vnútornom uchu do nervového impulzu. Náš mozog analyzuje túto informáciu a na základe podobnosti s už uloženými stopami v dlhodobej pamäti vyberie význam zodpovedajúci k danému zvuku.**
- **Pri počúvaní informácie zohráva významnú úlohu naša pracovná pamäť, predovšetkým fonologická slučka. Fonologická slučka nám pomáha uchovávať a následne spracovávať prijaté zvuky. Jej kapacita je obmedzená zhruba na 3 – 4 sekundy zvukových vstupov.**
- **Okrem komunikačných modelov tlmočenia sme si predstavili aj niekoľko kognitívnych modelov tlmočenia. Tie opisujú proces tlmočenia z pohľadu kognitívnych procesov, ktoré pri ňom prebiehajú.**
- **Interpretatívny model D. Seleskovitchovej a M. Ledererovej opisuje proces tlmočenia z pohľadu deverbalizácie. Opisuje proces, pri ktorom je významová zložka prejavu oddelená od konkrétnych slov a jazykových prostriedkov a následne je reformulovaná do zodpovedajúcich jazykových prostriedkov v cieľovom jazyku.**
- **Sekvenčný model prekladu a tlmočenia D. Gilea opisuje prekladanie/tlmočenie ako súbor po sebe idúcich rozhodnutí, ktoré na úrovni prekladateľských jednotiek vykonáva prekladateľ pri analýze významu, jeho vhodnej reformulácie a následnej kontroly vernosti a prijateľnosti.**
- **Model úsilia D. Gilea sa sústreďuje výhradne na tlmočenie a je opísaný ako proces deľby limitovaného objemu kognitívnych kapacít medzi paralelne prebiehajúce**

činnosti, ktorými sú analýza východiskového textu, jeho produkcia v cieľovom jazyku, práca s pamäťou a koordinácia týchto činností.

- **Model ruského teoretika tlmočenia G. V. Černova sa sústreďuje na prácu s duplicitnými a redundantnými informáciami v procese rozhodovania a anticipácie ďalšieho smerovania prejavu.**
- **Jednoduchý model R. Settona a A. Dawranta opisuje tlmočenie v rovine troch oblastí, pričom v prvej rovine zdrojov tlmočník vníma samotný prejav ako aj jeho kontext, v druhom kroku tlmočník dekóduje prijaté informácie a hľadá vhodné zástupné riešenia v cieľovom jazyku a v treťom kroku prekonáva tri bariéry pri reformulovaní prejavu tak, aby mu poslucháči čo najlepšie porozumeli.**
- **Posledným predstaveným modelom je náš kontextuálny model, v ktorom je tlmočník predstavený ako sprostredkovateľ informácií, ktoré pozostávajú nielen zo samotného prejavu, ale aj zo širšieho kontextu, v ktorom boli informácie prednesené. Následne sú tieto informácie reformulované vzhľadom na kontext poslucháča, ktorému je prejav určený.**

4 KONZEKUTÍVNE TLMOČENIE

Staršia z dvojice foriem tlmočenia si prednedávnom pripomenula významné výročie: ukončenie Parížskych mierových rokovaní (1919 – 1920), ktoré sa považujú za zrod nového globálneho poriadku, počiatok prvých veľkých svetových organizácií. Zároveň s nimi môžeme túto udalosť považovať aj za začiatok systemizovaného tlmočenia v tomto viacjazyčnom prostredí. Práve konzekutívne tlmočenie umožnilo vznik multilateralizmu a hoci je dnes trochu zatienené simultánnym tlmočením, domnievame sa, že tvorí stále väčšiu časť všetkých odtlmočených podujatí vo svete.

Konzekutívne tlmočenie možno prehralo boj o dominanciu v konferenčných miestnostiach a rokovacích sálach, ale v teréne, pri dôverných a komornejších formátoch, je stále nenahraditeľné. V tejto kapitole sa pozrieme na to, ako môžeme konzekutívne tlmočenie definovať a ako ho opisujú niektoré modely. Ďalej si načrtneme, kde sa konzekutívne tlmočenie používa a aké sú najčastejšie typy a formáty jeho použitia. Pozrieme sa na prácu s pamäťou pri konzekutívnom tlmočení a na techniku tlmočníckej notácie, jej zásady a hlavné princípy.

4.1 Čo je konzekutívne tlmočenie

Predstavte si obchodné rokovanie, pri ktorom sa dohaduje akvizícia novej továrne. Všetko je ešte pomerne tajné a dôverné. Rokovanie prebieha v súkromnom salóniku drahej reštaurácie. Alebo si predstavte vyšetrovaciu celu na policajnej stanici, kde sa robí výsluch podozrivej osoby. Prípadne sa premiestnime do reaktorovej sály jadrovej elektrárne, kde medzinárodní experti hodnotia bezpečnosť primárneho okruhu. Spoločným menovateľom týchto podujatí je to, že ani pri jednom by sa neoplatilo a ani by sa nedalo použiť simultánne tlmočenie s náročnou a objemnou technikou. Navyše v mnohých situáciách je priam žiadúce, aby bol tlmočník pri diskusii bezprostredne prítomný. Tu všade sa využíva konzekutívne tlmočenie.

Hoci počas pandémie využitie konzekutívneho tlmočenia mierne ustúpilo práve pre nemožnosť osobných stretnutí, svoje využitie našlo aj pri virtuálnych konferenciách, rôznych auditoch a kratších rokovaniach, keďže nepotrebuje špeciálnu platformu na poskytovanie simultánneho tlmočenia na viacerých kanáloch. Dá sa teda povedať, že aj v prípade tlmočenia na diaľku je konzekutívne tlmočenie v porovnaní so simultánnym technologicky menej náročné a dá sa použiť v podstate na ktorejkoľvek videokonferenčnej platforme. Okrem toho je bezprostrednejšie a hodí sa na menšie formáty podujatí, kde je tlmočník priamym účastníkom diskusie.

Konzekutívne tlmočenie má však aj svoje nevýhody. V praxi sa používa len pri jednom jazykovom páre, pretože by bolo nesmierne časovo náročné používať ho pri viacjazyčnom režime. Jeho hlavnou nevýhodou je teda práve časová náročnosť, každá diskusia trvá v podstate dvakrát tak dlho. Nehovoriac o tom, že ak je medzi účastníkmi stretnutia niekto, kto pozná oba jazyky, bude každú informáciu počuť dvakrát. Na druhej strane sa práve táto jeho nevýhoda niekedy mení na výhodu. Skúsení diplomati a politici môžu tlmočníka pri konzekutívnom tlmočení využiť ako svoju taktickú výhodu pri rokovaní. Pri tlmočení na najvyššej protokolárnej úrovni sa stáva, že má každá strana svojho tlmočníka, prípadne sa môže tlmočiť prostredníctvom spoločného relé jazyka, napríklad zo slovenčiny do angličtiny a z angličtiny do japončiny.

Ako teda môžeme konzekutívne tlmočenie definovať? D. Seleskovitchová (1978, p. 123) charakterizuje konzekutívne tlmočenie takto: „Pri konzekutívnom tlmočení tlmočník nezačne hovoriť, kým hovoriaci, ktorého tlmočí, nezastane. Dovtedy má čas na analýzu výpovede ako celku a to mu uľahčuje pochopenie zmyslu výpovede.“ Jednoznačnou črtou konzekutívneho tlmočenia je to, že tlmočník je priamo účastný na diskusii a tlmočí dvojfázovo. Fáza počúvania a analýzy je zreteľne oddelená od fázy, keď tlmočník tlmočí do cieľového jazyka. Definícia konzekutívneho tlmočenia by mohla znieť zhruba takto:

„Konzekutívne tlmočenie je sprostredkovanie hovoreného prejavu medzi dvoma jazykmi, pri ktorom je tlmočník priamym účastníkom komunikačnej situácie a tlmočenie prebieha dvojfázovo.“

4.2 Využitie konzekutívneho tlmočenia

Z vyššie opísanej charakteristiky konzekutívneho tlmočenia sú pomerne jasné aj možnosti jeho využitia. Prvým obmedzením je najmä počet tlmočených jazykov: konzekutívne tlmočenie sa takmer výhradne používa iba pri tlmočení v jednom jazykovom páre. Druhé obmedzenie vyplýva z jeho časovej náročnosti. Konzekutívne tlmočenie sa preto takmer vôbec nepoužíva na podujatiach, ako sú konferencie či živé diskusie s väčším počtom rečníkov. V skratke môžeme povedať, že použitie konzekutívneho tlmočenia vystihujú tieto parametre:

- tlmočenie zväčša len v jednom jazykovom páre;
- stretnutia menšieho počtu ľudí;
- kratšie stretnutia;
- pohyb v teréne, vo viacerých lokalitách;
- finančná nenáročnosť;
- diskrétnosť a dôvernosť.

Ako sme už spomenuli v úvode, vzhľadom na povahu konzekutívneho tlmočenia sú isté typy podujatí, ktoré sa takmer výhradne tlmočia týmto spôsobom. Pozrime sa teda na typické podujatia s konzekutívnym tlmočením:

- tlačové konferencie;
- bilaterálne rokovania;
- prijatia na najvyššej úrovni;
- slávnostné prejavy a vystúpenia;
- terénne návštevy, inšpekcie a audity;
- dôverné a vyhradené stretnutia.

Technická nenáročnosť konzekutívneho tlmočenia, ako aj skutočnosť, že ho v podstate vie vykonávať iba jeden tlmočník, z neho robia jednoduchšiu alternatívu simultánneho tlmočenia, prípadne aj jeho zálohu. Môže sa stať, že v prípade zlyhania konferenčnej techniky či tlmočníckej platformy musia tlmočníci zrazu pracovať konzekutívne.

Obrázok 17: Tlmočnícky zápisník a terminologický glosár

4.3 Typy konzekutívneho tlmočenia

Vyššie uvedené spektrum podujatí, na ktorých sa konzekutívne tlmočenie používa, naznačuje aj to, že existuje viacero poddruhov alebo spôsobov konzekutívneho tlmočenia a každý môže byť vhodný pre iný typ podujatia. Kým A. Keníž (1980, p. 24) rozoznáva až sedem modifikácií konzekutívneho tlmočenia (s notáciou, bez notácie, prerušované, súvislé, úplné, referujúce a sprievodcovské), Setton a Dawrant rozlišujú len päť typov: podľa dĺžky tlmočeného textu od veľmi krátkeho (len jedna veta alebo dokonca len jeden významový celok) až veľmi dlhé (5 minút a viac) (2016a, pp. 135-136). Jeden z najvýznamnejších praktikov a teoretikov konzekutívneho tlmočenia A. Gillies zasa rozlišuje len krátke a dlhé konzekutívne tlmočenie (2019, p. 5). Aby sme navrhli akýsi kompromis, zaujmeme trochu pragmatický prístup a budeme rozlišovať konzekutívne tlmočenie ani nie tak podľa dĺžky tlmočeného textu, ale skôr podľa techniky zápisu, resp. spracovávania informácií tlmočníkom.

Sprievodné konzekutívne tlmočenie sa využíva predovšetkým v rôznych situáciách v teréne, za pohybu, keď napríklad sprevádzate politika na návšteve továrne alebo s inšpektorom kontrolujete stav čerstvo narodených teliatok v maštali. V takých situáciách nie je celkom možné robiť si zápis a ani to nie je nutné. Povaha diskusie je skôr spontánna, s frekventovanými výmenami informácií v kratších celkoch zväčša do jednej minúty. V takomto prípade sa tlmočník spolieha najmä na svoju krátkodobú

pamäť a ústretovosť klientov, ktorí sa väčšinou danej situácii a možnostiam tlmočenia prispôsobia. Skúsení tlmočníci si poznámkový blok nosia stále so sebou, niekedy je totiž vhodné poznačiť si zaujímavý pojem alebo súbor čísiel. Pri samotnom tlmočení sa poznámkový blok toľko nepoužíva.

Krátke konzekutívne tlmočenie sa bežne využíva pri rôznych dynamickejších rokovaniach za rokovacím stolom, keď prebieha živšia diskusia a jednotlivé tlmočené úseky sú dlhšie ako jedna či dve vety. Ide povedzme o prijatia na najvyššej úrovni, obchodné rokovania alebo interview. Dĺžka jednotlivých výpovedí zvyčajne nepresiahne tri minúty. V takomto prípade si tlmočník robí notáciu, no stále sa môže vo väčšej miere spoliehať aj na svoju pamäť. Neraz sa stáva, že ako sa diskusia postupne vyvíja a stáva sa spontánnejšou, výpovede sa skracujú alebo sú ľahšie predvídateľné. Tu zápis nie je vôbec potrebný, no aj tak má tlmočník blok vždy pripravený. V našich podmienkach ide o najčastejší formát konzekutívneho tlmočenia (Makarová, 2004).

Vysoké konzekutívne tlmočenie je v našich podmienkach menej používané, no vyskytuje sa a dáva priestor tlmočníkom, aby naozaj ukázali svoje umenie. Využíva sa pri slávnostných prejavoch, zahájeniach podujatí či pri slávnostných udalostiach. Neraz sa používa aj pri tlačových konferenciách, najmä pri rečníkoch, ktorí neradi prerušujú svoj tok myšlienok. Takéto konzekutívne tlmočenie už predpokladá zvládnutie dlhších prejavov v dĺžke od troch až do desiatich minút. To si už vyžaduje veľmi dobre osvojený systém tlmočníckeho zápisu, kategorizáciu informácií, prácu s pamäťou a predovšetkým prax.

4.4 Modely konzekutívneho tlmočenia

Základné modely, ktoré opisujú proces tlmočenia, sme si už predstavili v predchádzajúcich kapitolách, či už išlo o perspektívu komunikačnej situácie pri tlmočení (Kapitola 3), alebo pohľad cez kognitívne procesy, ku ktorým dochádza pri tlmočení (Kapitola 4). Teraz si v skratke priblížme tri modely, ktoré špecifickejšie opisujú proces konzekutívneho tlmočenia.

4.4.1 Gileov model úsilia pre konzekutívne tlmočenie

Jedným z najznámejších modelov je už spomínaný model úsilia, ktorý D. Gile predstavil v roku 2009 (s. 175 – 177) a neskôr ho mierne aktualizoval (2020). Model úsilia pracuje s predstavou rozdeľovania obmedzenej kognitívnej kapacity tlmočníka medzi viaceré, paralelne prebiehajúce činnosti. Pri konzekutívnom tlmočení rozoz-

návame dve jednoznačne oddelené fázy. V prvej fáze počúvania a tlmočníckeho zápisu sú týmito činnosťami **počúvanie** (L – listening), ktoré zahŕňa aktívnu analýzu textu, **práca s krátkodobou pamäťou** (M – memory), **zaznamenávanie zápisu** (NP – note production) a v neposlednom rade **koordinácia** týchto činností (C – coordination). V skratke teda prvá fáza vyzerá takto:

Fáza pochopenia: L + M + NP + C

V druhej fáze sa zostava činností mení. D. Gile túto druhú fázu najskôr nazval fázou produkcie v cieľovom jazyku (2009), no neskôr (2020) názov zmenil na fázu reformulácie. V tejto fáze je tlmočník v role rečníka a pomocou svojho tlmočníckeho zápisu a informácií uložených v pamäti reformuluje prejav v cieľovom jazyku. Kľúčovými činnosťami je teda **čítanie zápisu** (NR – note reading), **rekonštrukcia prejavu z pamäti** (SR – speech reconstruction from memory), fomulácia prejavu v cieľovom jazyku, teda **produkcia** (P – production), a nakoniec pomyselný žolík, ktorý všetky tieto činnosti **koordinuje** (C – coordination).

Fáza reformulácie: NR + SR + P + C

Čaro tohto modelu je nielen v jeho pomerne jednoznačnej zrozumiteľnosti, ale aj v tom, ako presne opisuje bežný problém, na ktorý tlmočníci narážajú. Nadmerný prenos kognitívnych kapacít do jednej z činností musí nutne prebiehať za cenu zníženia kapacít v ostatných činnostiach. Ak napríklad horšie rozumieme a musíme sa vo väčšej miere sústrediť na dekódovanie rečníkovho prejavu, podvedome si prestaneme zapisovať alebo aj ukladať informácie do pamäti. Naopak, ak sa tlmočník nadmerne sústreďuje na svoj zápis, premýšľa nad symbolmi alebo nejakými skratkami, bude to na úkor ostatných činností, teda počúvania a práce s pamäťou.

4.4.2 Kenížov komunikačný model konzekutívneho tlmočenia

Komunikačný model A. Keníža z roku 1981 je výsledkom už spomínanej aplikácie Popovičovho komunikačného modelu na oblasť konzekutívneho tlmočenia. Zakotvuje text originálu, ako aj pretlmočený text do širších súvislostí vzdelania a tradície buď východiskovej (expedientovej) kultúry, alebo do rovnakého okruhu kultúry a reálií príjemcu. Okrem týchto aspektov sa ešte text vzťahuje aj na realitu konkrétnej situácie a v procese jeho spracovávania tlmočníkom je ovplyvnený aj mimolingvistickými aspektmi.

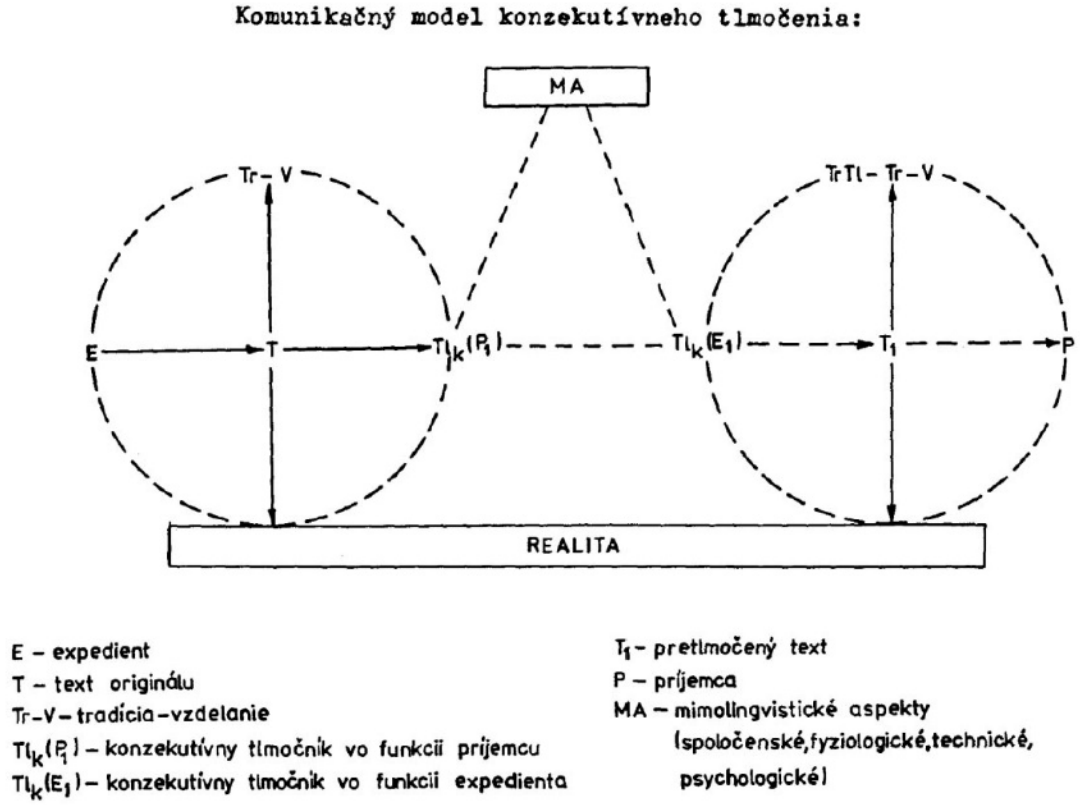

Obrázok 18: Kenížov komunikačný model konzekutívneho tlmočenia (1980)

4.4.3 Kontextuálny model konzekutívneho tlmočenia

Ako sme už spomenuli v úvode, kontextuálny model kladie dôraz na rámcovanie prejavu rečníka do kontextu jeho osobnosti a podujatia. Informačné jadro prejavu obohatené o tieto informácie následne tlmočník spracuje primárne krátkodobou (pracovnou) pamäťou a tlmočníckym zápisom (notáciou), sekundárne tlmočník využíva svoje vlastné informácie z kontextu podujatia a prípravy naň a pomáha si aj vlastným všeobecným vzdelaním, vedomosťami a idiolektom. Pri produkcii prejavu v cieľovom jazyku tlmočník berie na vedomie aj rovinu poslucháča a jeho predpokladané očakávania a limity.

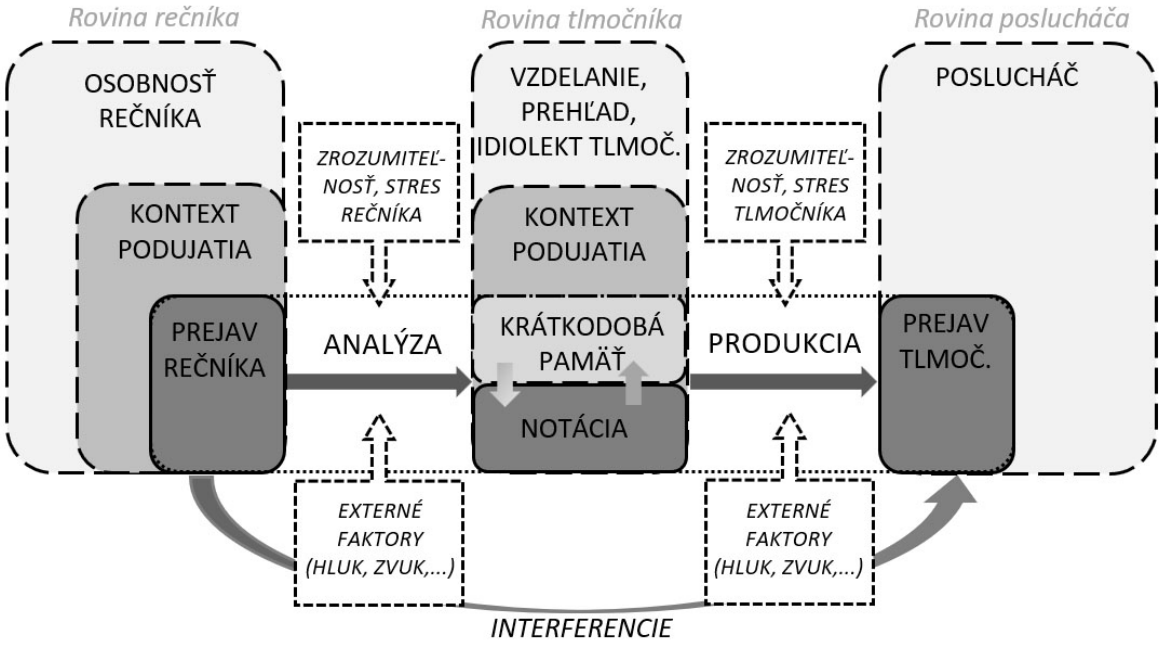

Obrázok 19: Kontextuálny model konzekutívneho tlmočenia (Šveda, 2021)

4.5 Pamäť pri konzekutívnom tlmočení

Pri vysvetľovaní procesov, ktoré prebiehajú pri konzekutívnom tlmočení, sa opakuje koncept pamäti a práce s ňou. Poďme sa teda pozrieť na to, akú úlohu zohráva pri konzekutívnom tlmočení pamäť. D. Gile (2009) odkazuje predovšetkým na krátkodobú a dlhodobú pamäť. To sú koncepty, ktoré sú pomerne bežné a známe. **Krátkodobá, pracovná pamäť** je niečo ako počítačová RAM pamäť, má teda menšiu kapacitu a neslúži na dlhodobé ukladanie informácií, no je omnoho pružnejšia. V krátkodobej pamäti si počas tlmočenia informácie len podržíme a spracujeme. Komplexnejšie myšlienky rozkladáme na menšie celky, text analyzujeme na makroúrovni (vnímame celkovú štruktúru argumentácie a logickú stavbu), ale aj na mikroúrovni (triedime informácie podľa toho, či si ich dokážeme zapamätať, či je nutné si ich zapísať a prípadne či ich môžeme zabudnúť). Text, ktorý sme spracovali v tejto pracovnej pamäti, potom zaznamenávame buď do **dlhodobej pamäti** (náš pevný disk), alebo si ho zapíšeme (externé úložisko).

Tlmočník a odborník na konzekutívne tlmočenie A. Gillies tento základný koncept ešte doplnil a rozvinul (2019, s. 33). Vychádzal pri tom aj z práce R. Settona a A. Dawranta (2016b). Na obrázku vidíme až tri rôzne druhy pamäti, ktoré podľa A. Gilliesa využívame pri konzekutívnom tlmočení. Treba zdôrazniť, že fenomén pamäti

je nesmierne komplexný a naše porozumenie je stále len čiastočné, preto aj nasledujúci model treba brať ako zjednodušenie. Ako prvá tu figuruje **zvuková pamäť**, ktorú môžeme označiť aj pojmom verbálno-akustická pamäť. V nej dokážeme počutú informáciu podržať len niekoľko sekúnd. Vzápätí sa musíme rozhodnúť, či s informáciou pracujeme ďalej, zabudneme ju alebo si ju zaznamenáme do zápisu. Ak napríklad zaznie číslo alebo vlastné meno, je nutné si ich okamžite zaznačiť práve preto, lebo si ich v pamäti vieme podržať len obmedzený čas. Ak sa ale napríklad rečník opakuje, túto informáciu môžeme rovno zabudnúť. Pri analýze prejavu čerpáme z vlastných skúseností a pomáhame si rôznymi tlmočníckymi stratégiami (pozri kapitolu 5.9).

Tie časti prejavu, ktoré sme posunuli do **pracovnej pamäti**, sú určené na ďalšie spracovanie. Tu sa informácie analyzujú a rozhodujeme sa, či si ich zapíšeme alebo si ich uložíme v dlhodobej pamäti. V každom prípade aj pracovná pamäť má obmedzenú kapacitu a podľa Gilea (2009) dokáže uchovať len 4 až 5 informačných celkov. Triedenie informácií teda musí prebiehať rýchlo. No a na záver je tu **dlhodobá pamäť**, v ktorej vieme informácie podržať dlhšie.

Ak sa nám podarí „podoprieť“ dlhodobú pamäť dobrým zápisom, dokážeme pretlmočiť aj veľmi dlhé bloky textu. V dlhodobej pamäti máme okrem toho aj informácie a poznatky zo svojho všeobecného prehľadu a prípravy na konkrétne tlmočenie. To, čo nájdeme v tomto „zásobníku“, nám uľahčí celý proces tlmočenia a odľahčí našu pamäť.

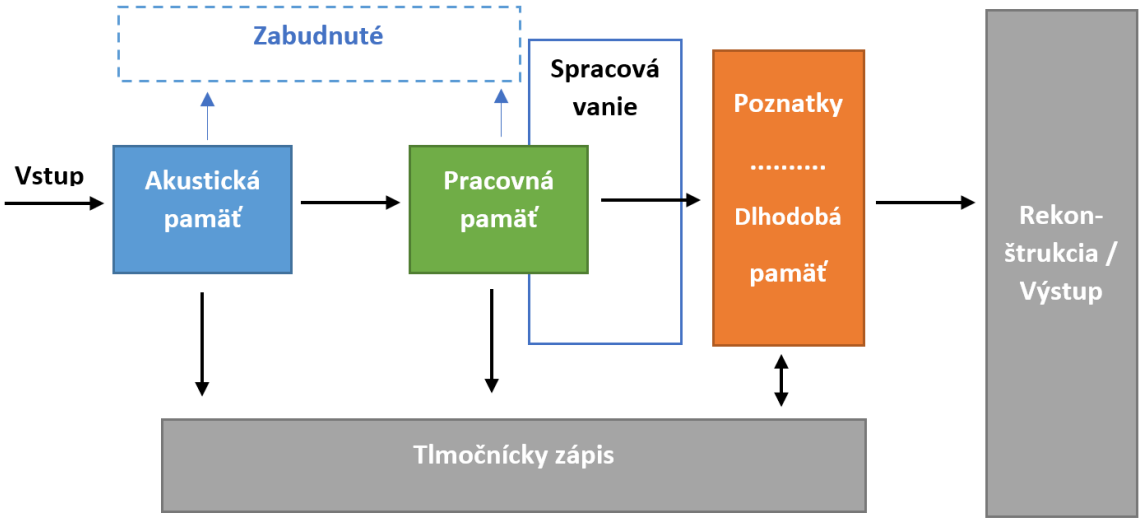

Obrázok 20: Model využitia rôznych druhov pamäte pri konzekutívnom tlmočení podľa A. Gilliesa (2019)

4.6 Čo je tlmočnícky zápis?

Až dosiaľ sme často spomínali tlmočnícky zápis, ktorý je akýmsi uholným kameňom konzekutívneho tlmočenia. Treba priznať, že okolo tlmočníckeho zápisu koluje veľa legiend a nie celkom správnych predstáv. Vysvetlime si, čo tlmočnícky zápis je a čo nie je. V prvom rade treba povedať, že **tlmočnícky zápis nie je stenografický prepis diskusie**, ktorý by slovo za slovom zachytával celú diskusiu. Tlmočníci nie sú stenografi a hoci aj ich práca vzbudzuje rešpekt, my robíme niečo celkom iné. Ak by sme len zapisovali každé slovo, nezostala by nám kapacita na porozumenie a dekódovanie textu a prejav by sa potom nedal pretlmočiť. V rukách by sme síce mali doslovný zápis, ale znova by nám chvíľu trvalo, kým by sme ho previedli do cieľového jazyka. D. Müglová (2009, s. 176) hovorí o zápise ako o externej pamäti tlmočníka a definuje štyri základné kritériá tlmočníckeho zápisu: prehľadnosť, stručnosť, jednoznačnosť a ľahkú dešifrovateľnosť. V. Makarová (2004, s. 138) zasa zdôrazňuje, že zápis je len lešením, pomocou ktorého vybudujeme pomyselnú stavbu pretlmočeného prejavu. Zápis nám má pomôcť a má nás podporiť. Keďže tlmočníci prejav aktívne analyzujú hneď pri prvom počutí, musia pozorne triediť informácie do troch kategórií, ktoré môžeme nazvať **3Z: zápis, zapamätanie a zabudnutie**.

Skúsme si veľmi „nahrubo“ rozdeliť, ktoré informácie patria do jednotlivých kategórií:

Zápis	**Zapamätanie**	**Zabudnutie**
• informačné jadro prejavu (Kto? Čo? Prečo?) • vlastné mená • čísla • logické prepojenia medzi myšlienkami • skratky a neznáme pojmy	• hlavná intencia (úmysel) rečníka • celková logická kostra prejavu • emočná rovina prejavu	• redundantné a duplicitné informácie • dlhšie enumerácie a príklady, ktoré nemajú väčšiu informačnú hodnotu • opravy a evidentné omyly rečníka

Tabuľka 2: Základný prehľad spracovania informácií pri konzekutívnom tlmočení

Ako teda tabuľka v zjednodušenej podobe hovorí, informácie, ktoré by sme si mali zapísať, sú tie, ktoré sa najťažšie pamätajú (vlastné mená, čísla, skratky a neznáme pojmy, vzťahy), a tiež tie, ktoré sú kľúčové pre správne zrekonštruovanie prejavu (in-

formačné jadro prejavu, logické prepojenia v texte). To, čo si musíme z prejavu zapamätať a čo sa aj pomerne ťažko zapisuje, je emočná stránka prejavu. Mali by sme si teda zapamätať, o čo rečníkovi ide, aký je hlavný rozmer jeho prejavu (či súhlasí, či oponuje, či niečo namieta a pod.) a s akou emóciou svoj prejav predniesol. No a na záver je to tretia skupina informácií, ktoré môžeme už pri prvom počutí rovno zabudnúť a ignorovať. Sú to informácie, ktoré sa opakujú, zbytočné rečnícke vsuvky a opravy, ale napríklad aj príklady a vsuvky, ktoré text nijako nerozvíjajú a nemenia jeho význam.

4.7 Ako analyzovať text

Jednou z podstatných činností, ktorej tlmočník musí venovať pozornosť pri analýze počutého textu, je selekcia informácií a ich kategorizácia. Toto roztriedenie má kľúčový význam pre ďalšiu prácu s informáciami. Keď počúvame prejav, triedime si informácie do štyroch kategórií, ktoré určujú, ako s informáciami naložíme. Zároveň do veľkej miery tieto kategórie ovplyvňujú aj to, ako si informácie zaznačíme do svojho tlmočníckeho zápisu. Takáto analýza textu vychádza z jeho fragmentácie na jednotlivé významové celky, t. j. jednotky prekladu (pozri napr. Sekvenčný model D. Gilea), s ktorými tlmočník pracuje. Nasledujúca tabuľka v základnej podobe rozdeľuje tieto informácie a navrhuje aj ich formu zápisu. Treba povedať, že ide len o zovšeobecňujúce rozdelenie, ktoré nemusí platiť pre niektoré typy tlmočených prejavov (napríklad pri tlmočení policajnej zápisnice je dôležité nevynechať žiadnu informáciu) a ktoré sumarizuje zaužívanú prax opísanú v rôznych variáciách viacerými autormi (napr., Makarová 2004, Müglová 2009, Gillies 2019).

Kategória informácií	**Opis**	**Forma zápisu**
Logické konektory	Základné indikátory logických vzťahov v texte. Sú to napr. spojky a častice (*ale, preto, keďže, tiež, vzhľadom na* a pod.). Tiež to môžu byť šípky, ktoré opisujú vzťahy medzi význ. jednotkami. Tieto konektory určujú vzťah významovej jednotky k ďalším jednotkám aj k celkovému významu textu.	Ind. log. vzťahov zapisujeme zväčša na ľavý okraj, ostatné v texte – odporúčajú sa značky a matematické symboly, šípky, podčiarknutia a pod.

Primárne informácie	Základné informácie nevyhnutné pre pochopenie a reformuláciu textu, sú to prísudky a podmety viet. Primárna informácia je samotné informačné jadro textu, ktoré hovorí, kto/čo robí; čo sa stalo.	Umiestňujeme ich najčastejšie do ľavej polovice strany, rozvíjame ich primárne horizontálne.
Sekundárne informácie	Sekundárne informácie dopĺňajú primárne informácie o základné atribúty času, miesta a kauzality. Hovoria napr. o tom, kde a kedy sa niečo stalo, prečo sa to udialo. Sú to tiež informácie, ktoré vyjadrujú osobné postoje rečníka k primárnym informáciám.	Umiestňujeme ich zväčša na pravú polovicu strany, jasne ich prepájame s primárnymi informáciami.
Terciárne informácie	Terciárne informácie sú menej podstatné informácie, ktoré dopĺňajú primárne a sekundárne informácie a ktoré nie sú pre rekonštrukciu prejavu kľúčové. Uvádzajú príklady alebo anekdotické údaje, redundantné a duplicitné informácie.	Zapisujem ich len v prípade dostatočnej kapacity a priestoru, prípadne ich uchováme v pracovnej pamäti a vyvoláme v prípade potreby.

Tabuľka 3: Základné kategórií informácií a ich forma zápisu

Ako teda ukazuje tabuľka, už vo fáze prijímania, t. j. počúvania a analýzy textu, prebieha kategorizácia informácií, ktorá priamo súvisí s tým, ktoré informácie si tlmočník odloží do pracovnej pamäti, ktoré si zapíše a ktoré cielene ignoruje. Sú, samozrejme, špecifické situácie a typy prejavov, pri ktorých je nutné veľmi presné a exaktné zapísanie celej výpovede klienta. Ako príklad spomeňme policajný výsluch, pracovné interview alebo napríklad tlmočený rozhovor pre médiá. V takýchto situáciách môže naozaj záležať na každom jednom slove a aj zdanlivo redundantné informácie môžu mať v konečnom dôsledku veľký význam pre analýzu celého prejavu a jeho širší kontext. Príkladom môže byť situácia, keď medzinárodní inšpektori kontrolovali podmienky vo väzniciach v krajine X a jeden z odsúdených pri uvádzaní, čo vo väzení prežíva a aký režim majú odsúdení, vo veľmi dlhých enumeráciách zdanlivo náhodne a opakovane spomínal dieru, resp. diery. Tlmočník si to všimol a pri detailnejšom skúmaní sa ukázalo, že odsúdený chcel upozorniť na tajné cely určené na mučenie väzňov v podzemí väznice.

4.8 Základné princípy tlmočníckeho zápisu

Pri predstavovaní základných pravidiel, ako vyzerá tlmočnícky zápis, vychádzame z dvoch hlavných východísk. Tým prvým je, že **zápis je mimoriadne individuálny** a neexistujú dvaja tlmočníci, ktorí by si ten istý prejav zapísali rovnako. Druhým východiskom je používanie papierového **zápisníka formátu A5, čistého a bez riadkovania**, ktorý je všeobecne najčastejšie používaný tlmočníkmi pri konzekutívnom tlmočení.

Ako ukazuje obrázok, bežnú stranu formátu A5 pomyselne rozdeľujeme na dve hlavné línie. **Horizontálna (obsahová) línia je určená na zaznamenanie obsahovej roviny informácií** a ich prehľadné zaznamenanie v zápise. Hlavné myšlienky prejavu teda nepíšeme za sebou. Neznamená to však, že píšeme v riadkoch, ako sme zvyknutí pri bežnom písaní. Skôr si to predstavme tak, že rozvíjame myšlienky od ľavej strany smerom na pravú. Na ľavý okraj umiestnime logické konektory, za ktorými nasleduje primárna informácia, doplnená sekundárnou až terciárnou informáciou.

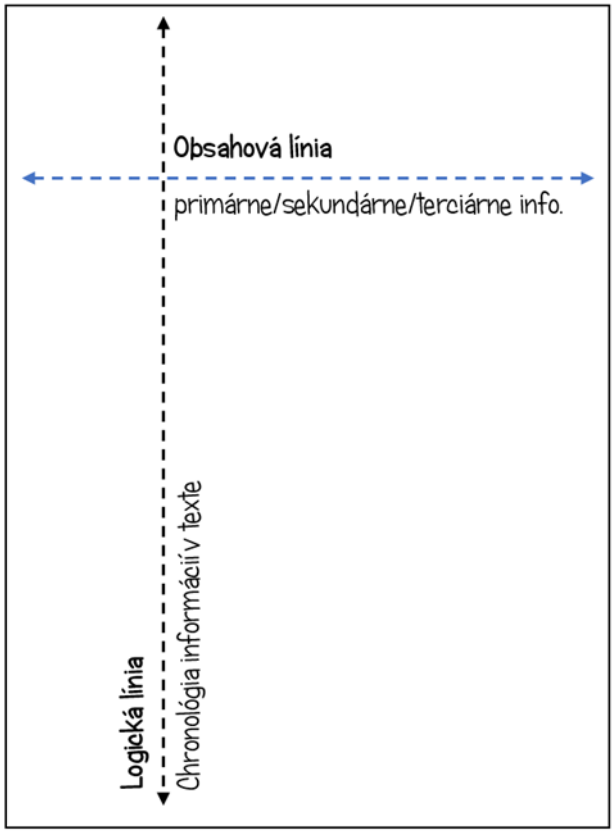

Obrázok 21: Základné línie pri tlmočníckom zápise

Vertikálna (logická) línia zápisu zasa usporiada informácie v chronologickom slede a umožňuje nám zaznamenávať aj vzťahy a odkazy medzi jednotlivými informačnými blokmi. Informácie radíme od hora nadol v logickom slede, ako zaznejú v prejave.

Na druhom obrázku sú zachytené niektoré základné princípy tlmočníckeho zápisu. Jedným z nich je používanie **vertikálnej čiary** umiestnenej v ľavej štvrtine strany. Tento princíp odporúčajú niektorí autori (napr. Matyssek 1989, Rozan 2002, Gillies 2017). Pred ňou sa umiestňujú logické konektory, ktoré určujú vzťah informácie k celku. Môžu však označovať aj otázku alebo expresívnejšiu informáciu. Veľmi dôležitá je **línia podmet – prísudok – predmet**, ktorá určuje, ako text zanalyzujeme a ako ho následne zapíšeme do zápisu. Druhým princípom je využívanie matematických symbolov, svoriek, šípok či podčiarknutí. Sú to úsporné a zaužívané symboly, ktoré nám rýchlo a jednoducho pomôžu prepojiť, zvýrazniť či spojiť informačné jednotky v prejave.

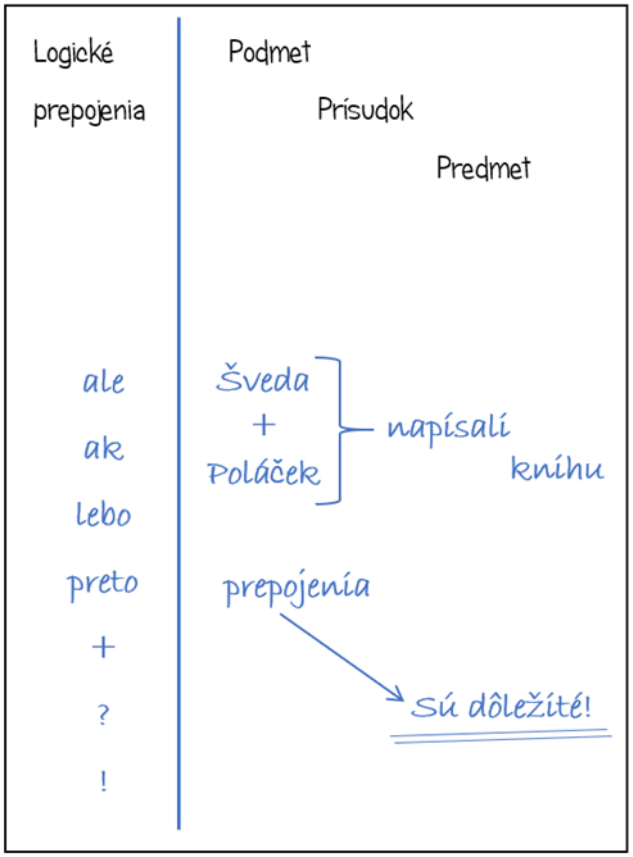

Obrázok 22: Základné princípy tlmočníckeho zápisu

Veľmi významnú rolu v tlmočníckom zápise zohrávajú **horizontálne čiary**, ktoré oddeľujú jednotlivé myšlienkové bloky. Tieto horizontálne čiary pomáhajú tlmočníkovi organizovať myšlienky, zoskupovať jednotlivé informácie do celkov a robiť pauzy na správnych miestach. Kým jednoduchá horizontálna čiara môže ohraničovať myšlienkový celok, dvojitá čiara môže rozdeľovať rečníkov alebo označovať koniec celého bloku.

4.8.1 Lexikálne alebo grafické symboly

Jedna z vecí, ktoré tlmočníkov pri konzekutívnom zápise odlišujú, je využívanie lexikálnych alebo grafických symbolov na zápis myšlienok. Už sme spomínali zásadu, že tlmočnícky zápis nie je stenografickým prepisom celého prejavu. Ako si ale zapísať sled informácií, ktorý môže byť veľmi rýchly, pričom miesto na stránke v zápisníku aj rýchlosť nášho zápisu sú obmedzené? Tlmočníci si práve pre túto činnosť tvoria a trénujú tlmočnícky zápis. Neexistuje univerzálna technika zápisu, ktorú by sa tlmočníci učili a ktorá by pre každého tlmočníka fungovala v akejkoľvek situácii. **Tlmočnícky zápis je výsostne individuálnou technikou zápisu informácií, prispôsobuje sa konkrétnej situácii, rečníkovi aj téme tlmočeného prejavu.** Napriek tomu však existujú niektoré základné tendencie či techniky zápisu, ktoré si môžeme predstaviť a ktoré sa oplatí pri učení sa vyskúšať. Dve hlavné tendencie pri zápise sú uprednostňovanie lexikálnych symbolov (skratiek, redukovaných alebo skrátených slov) alebo využívanie grafických symbolov. Väčšina tlmočníkov používa kombináciu oboch týchto tendencií, pretože nie je možné pre všetky pojmy nájsť jednoznačné zástupné symboly, no mnohí autori zdôrazňujú výhody symbolov, keďže sú rýchlejšie a presnejšie. Pozrime sa teda na hlavné výhody a nevýhody grafických a lexikálnych symbolov.

Grafické symboly	**Lexikálne symboly**
☑ univerzálne, neviažu sa na jazyk	☑ ľahko sa tvoria a ad hoc prispôsobujú
☑ rýchle a jednoznačné	☑ nevyžadujú tréning ani predstavivosť
☑ zautomatizované	☑ v cieľovom jazyku pomôžu vyvolať pojem
☑ časovo a priestorovo úsporné	☒ môžu viesť ku kalkovaniu
☒ vyžadujú tréning a obrazovú pamäť	☒ ľahko môžu byť mätúce a nedešifrovateľné
☒ nepokryjú celú šírku pojmov a významov	☒ podporujú tendenciu zbytočne zapisovať

Tabuľka 4: Grafické a lexikálne symboly - výhody a nevýhody

Grafické symboly z tohto porovnania vychádzajú lepšie a sú pri všeobecnom porovnaní výhodnejšie. Vyžadujú si však neustály cvik a precvičovanie. Naopak, lexikálne skratky sa dajú používať a vytvárať neustále, je len dôležité dbať na dostatočne prehľadný zápis. Zásada jednoznačnosti a prehľadnosti však platí pre grafické aj lexikálne symboly – vedieť rozlíšiť jednotné a množné číslo, zápor, presnú sumu a pod. môže byť zásadné pre úspešné pretlmočenie celého prejavu.

> **Ako si vytvoriť grafické symboly**
>
> Ako sme už spomenuli, tlmočnícka notácia je výsostne osobnou a individuálnou technikou, preto je nevyhnutné, aby si každý tlmočník vytvoril svoj vlastný systém značiek a symbolov. Inšpirovať sa však pri tom môže už vytvorenými súbormi značiek a symbolov, prípadne si postupne vytvárať a upravovať svoj vlastný súbor symbolov. Ak sa chcete inšpirovať prácou českých študentov tlmočenia z Karlovej univerzity v Prahe, navštívte stránku http://www.symbolovnik.cz/cs, kde si môžete pozrieť symboly pre množstvo pojmov v troch jazykoch (čeština, angličtina a nemčina).

4.8.2 Ukážka zápisu textu

Aby sme si ukázali niektoré základné zásady tlmočníckeho konzekutívneho zápisu, predstavíme jeden z možných zápisov (fiktívneho) textu. Ide o prejav, typický útvar tlmočený konzekutívne:

> *Vážený pán predseda, vážení poslanci a poslankyne, dámy a páni,*
>
> *je mi cťou vystúpiť dnes pred vami ako zástupca Belgického kráľovstva. Dovoľte mi odovzdať vám pozdravy jeho výsosti kráľa Filipa, ako aj nášho predsedu vlády pána Alexandra de Croo. Rád by som sa venoval veľmi závažnej otázke, ktorá dozaista trápi aj vás, a síce prípadu vyšetrovania cezhraničnej trestnej činnosti, ktorá spája belgickú aj slovenskú políciu a navyše do stále väčšej miery aj Europol. Ako iste viete, vyšetrovanie prípadu drogovej trestnej činnosti nabralo prekvapivý vývoj a z toho, čo najprv vyzeralo ako izolovaný prípad v Ivanke pri Nitre, sa stalo vyšetrovanie, ktoré spája Slovensko, Belgicko, Mexiko, Kolumbiu a niekoľko ďalších krajín.*

Pri pohľade na ukážku zápisu, ktorý, ako azda ani nemusíme zdôrazňovať, je skôr pedagogickou pomôckou ako reálnym zápisom, by sme chceli zdôrazniť niekoľko zaujímavých aspektov:

1. Kombinácia lexikálnych a grafických symbolov – niektoré pojmy, ako kráľ/kráľovstvo (koruna), znepokojenie/nespokojnosť a prekvapenie (smajlíky), vyšetrovanie (lupa), pozrieť sa na (oko) a cezhraničný (dve preškrtnuté šípky), sú pomerne zrejmé a ľahko osvojiteľné ako symboly. Koruna je dobrý príklad univerzálneho symbolu, ktorý môže plniť aj označenie pre kráľovstvo či kráľa.
2. Využívanie šípok na prepojenie jednotlivých pojmov/symbolov a zvýraznenie vývoja – bežné, jednoduché šípky spájajú jednotlivé časti zápisu a ukazujú medzi nimi vzťah a kauzalitu. V prípade dvojitých šípok ukazujú buď prekvapivý smer, alebo stále väčšiu úlohu Europolu vo vyšetrovaní.
3. Použitie skratiek – snáď najjednoduchšie je používanie skratiek, ktoré sú všeobecne zaužívané a ľahko zautomatizované. Ide o označenia krajín (SK, B, MEX, KOL) či slovenských miest podľa evidenčných značiek okresov (NR). Podobne sa oplatí používať skratky aj pri častých a opakujúcich sa osloveniach (pán predseda – PP), predseda vlády (PM z angličtiny). Upozornili by sme aj na ad hoc tvorené skratky, ako je v tomto prípade T. Č. pre trestnú činnosť – keď sa pojem objaví prvýkrát, je v zápise ešte ako skrátená verzia slova, pri ďalšom pokračovaní už je len v podobe skratky (zároveň je veľkým písmom zdôraznené, že ide o drogovú trestnú činnosť).
4. Fonetický prepis – v prípade cudzích a neznámych mien, ktoré nemáme osvojené, odporúčame používať fonetický prepis, ktorý ušetrí čas pri zápise a zároveň zjednoduší vyslovenie mena pri fáze produkcie textu v cieľovom jazyku.
5. Používanie horizontálnych rozdeľujúcich čiar – ako vidíme, prejav je rozdelený na tri hlavné myšlienkové bloky. V tom prvom ide o úvodné oslovenia, v druhom bloku autor prejavu hovorí o cezhraničnej trestnej činnosti všeobecne a v treťom bloku už prechádza do detailnejšej roviny.

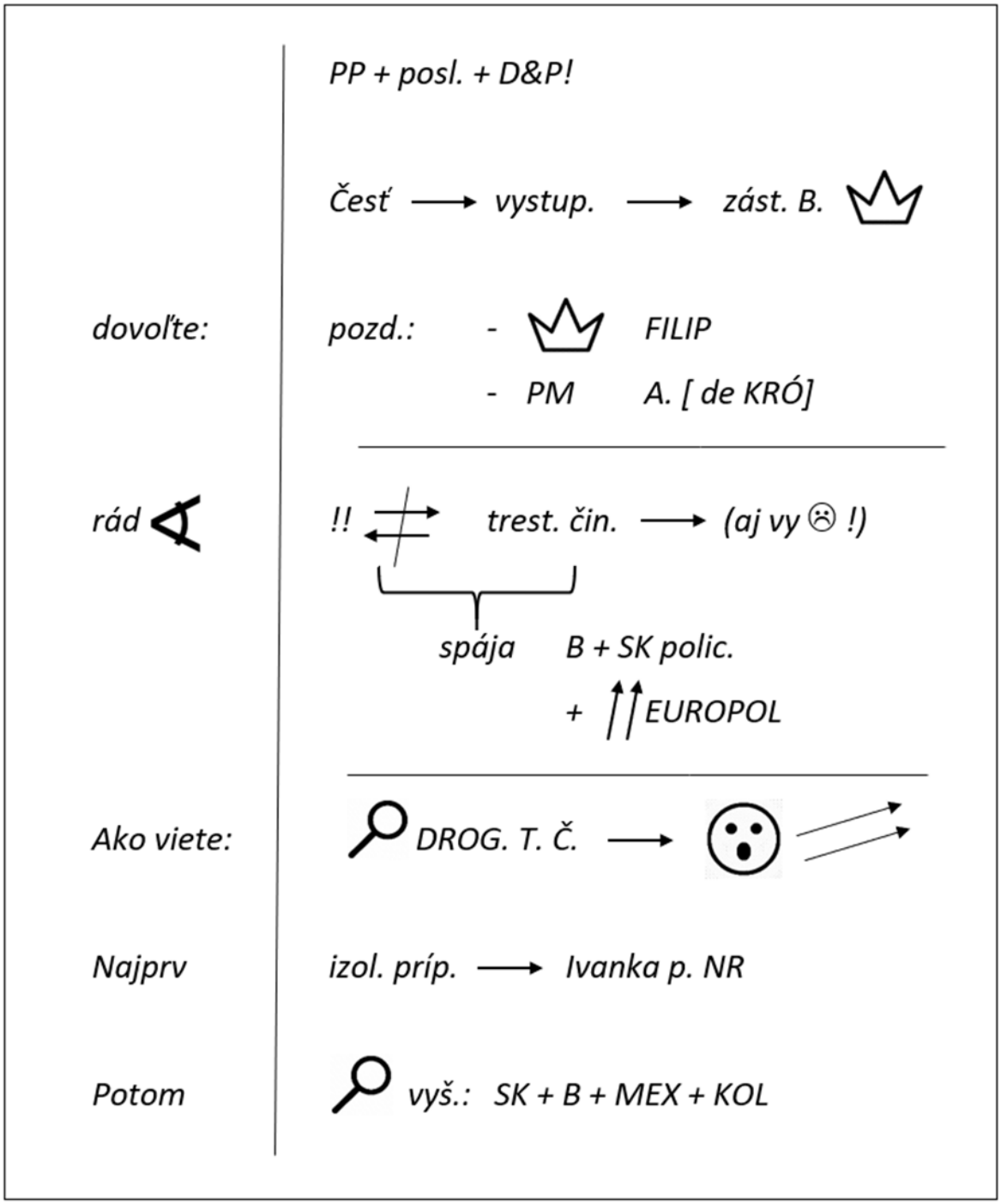

Obrázok 23: Ukážka schémy tlmočníckeho zápisu

4.8.3 Správna miera zápisu

Jednou z najčastejších chýb, ktorých sa dopúšťajú študenti tlmočenia pri prvom kontakte s konzekutívnym zápisom, je nadmerný dôraz na zápis. Je zrejmé, že najlepším liekom je v tomto prípade len dostatočná prax, no aj tak by sme chceli zdôrazniť niekoľko zásad, ktoré by nás mali viesť pri rozhodovaní o tom, do akej miery máme

zapisovať. Opäť by sme sa vrátili k modelu úsilia D. Gilea predstavenom na začiatku tejto kapitoly a zvýraznili by sme riziko, ktoré vyplýva z nadmerného dôrazu na zápis: nakoľko sú naše kognitívne kapacity obmedzené, čím viac pozornosti budeme venovať zápisu, tým menej nám zostane na logickú analýzu textu a prácu s krátkodobou pamäťou. Vo fáze produkcie sa tak môžeme ocitnúť v situácii, že náš zápis, hoci detailný, nebudeme vedieť zasadiť do celkového logického rámca prejavu. Preto by sme sa mali držať nasledujúcich zásad:

- Na začiatku prejavu, keď nevieme, v ako dlhých blokoch bude rečník hovoriť, pre istotu vždy začíname so zápisom. Rečníka pri tlmočení nikdy neprerušujeme. V prípade potreby sa môžeme pred začiatkom tlmočenia rečníka spýtať, ak nám niektorý kľúčový pojem unikol alebo sme ho nepochopili.
- Vlastné mená a čísla si zapisujeme vždy.
- Vždy, keď môžeme, využívame skratky a abreviatúry.
- Snažíme sa udržiavať očný kontakt s rečníkom. Pomôže nám to lepšie pochopiť celkovú intenciu prejavu, lepšie prejav analyzovať a zároveň sa vyhneme nadmernému zapisovaniu prejavu.
- Prejav počúvame v režime akéhosi pasívneho tlmočenia. Premýšľame, ktoré slová a pojmy nám pomôžu najlepšie vystihnúť celú myšlienku. V duchu si už môžeme hľadať formulácie v cieľovom jazyku.

V akom jazyku si robiť zápis?

Študenti začínajúci s konzekutívnym tlmočením sa často pýtajú, v akom jazyku si majú robiť svoj zápis. V zásade ide o dilemu medzi východiskovým jazykom a cieľovým jazykom. Vyskytnúť sa môžu však aj situácie, keď si niektoré pojmy tlmočník značí v inom, treťom jazyku (napríklad pri niektorých zaužívaných pojmoch v angličtine). Treba povedať, že neexistuje jednoznačná odpoveď ani odporúčanie, ktoré by bolo empiricky podložené a všeobecne uznávané. Je zrejmé, že oba jazyky, východiskový aj cieľový, majú svoje výhody. Pri zápise vo východiskovom jazyku bude zápis rýchlejší, tlmočník nemusí premýšľať nad ekvivalentmi v druhom jazyku a maximálne sa sústredí na analýzu prejavu a správnosť zápisu. Pri zápise do cudzieho jazyka máme zasa tú výhodu, že pri fáze produkcie už nemusíme hľadať vhodné slová a viac sa môžeme sústrediť na správne podanie a formuláciu. Neraz sa stane, že zápis tlmočníka je v oboch jazykoch – tento druh zápisu nazýva D. Müglová (2009) hybridným.

Ako však ukazuje výskum H. V. Dam (2004), voľba jazyka nie je vo väčšine prípadov racionálnym rozhodnutím a nezávisí od typu prejavu či konkrétneho zadania,

ale predovšetkým od jazykovej kombinácie tlmočníka a toho, do akej miery sa cíti v jednotlivých jazykoch komfortne. Môže sa stať, že v niektorých témach je skrátka tlmočník pohotovejší v cieľovom jazyku a jeho zápis bude presnejší a jednoznačnejší. V nadväzujúcom výskume C. Szabóová (2006) túto tendenciu potvrdila, no zároveň upozornila na to, že istá skupina tlmočníkov sa snaží robiť zápis vždy v cieľovom jazyku. Je však zrejmé, že tlmočníci najlepšie ovládajú svoj prvý (rodný jazyk), ktorý využívajú pre zápis veľmi náročných pasáží.
Ak by sme mali túto tému zhrnúť a ponúknuť jednoduchý záver, súhlasili by sme s odporúčaním, ktoré uvádzajú Setton a Dawrant (2016a, s. 151)**používajte cieľový jazyk všade tam, kde je to možné, východiskový jazyk zasa tam, kde je to nutné, a symboly všade tam, kde to je efektívne**. V konečnom dôsledku ale žiadne teórie a odporúčania nenahradia dostatočnú prax.

4.9 Nové technologické trendy v konzekutívnom tlmočení

Až doposiaľ sme sa pri opise základných princípov konzekutívneho tlmočenia zaoberali najmä klasickou metódou zápisu – papierový zápisník a pero. V poslednej dobe však do popredia stále častejšie vstupuje využívanie tabletov pre konzekutívne tlmočenie. Tento trend je viditeľný od začiatku druhej dekády tohto storočia, keď sa začali objavovať prvé (cenovo dostupné) tablety so stilusom. J. Goldschmidt uskutočnil v roku 2017 prvú pilotnú štúdiu o využívaní tabletov medzi konferenčnými tlmočníkmi. Ukázalo sa, že tlmočníci si na tabletoch cenili najmä ich spoľahlivosť, prenosnosť a jednoduchosť používania, v prípade zápisu oceňovali najmä prehľadnosť zápisu a spoľahlivosť (ibid.). Ďalší známy tlmočník A. Drechsel vo svojej jednoduchej príručke (2017) zdôrazňuje aj ďalšie prednosti tabletu pri tlmočení – ľahkú dostupnosť terminologických zdrojov, glosáre a terminologické databázy na tej istej obrazovke, ako je náš zápis, prehľadnú organizáciu podkladov na tlmočenie v digitálnej podobe bez potreby práce s papierovými kópiami a možnosť skenovania podkladov, ktoré v digitálnej podobe nie sú dostupné. Pri používaní tabletu sa tlmočníkovi otvára aj možnosť využívania ďalších funkcionalít, akým je napríklad paralelná tvorba zápisu a nahrávanie zvukového záznamu prejavu. Pri následnom tlmočení potom tlmočník kombinuje techniku simultánneho tlmočenia a konzekutívneho zápisu – takejto metóde sa hovorí v angličtine „sim-consec“ alebo simultánna konzekutíva a môže byť mimoriadne efektívna, pretože kombinuje výhody oboch druhov tlmočenia. Na druhej strane je ale uplatnenie tejto metódy podmienené súhlasom rečníka s nahrávaním, čo môže byť v mnohých situáciách problematické.

Summa summarum

- **Konzekutívne tlmočenie je sprostredkovanie hovoreného prejavu medzi dvoma jazykmi, pri ktorom je tlmočník priamym účastníkom komunikačnej situácie a tlmočenie prebieha dvojfázovo.**
- **Konzekutívne tlmočenie je technologicky jednoduchšie a dostupnejšie, je možné ho využívať prakticky kdekoľvek, ako vo fyzickom, tak aj vo virtuálnom prostredí, keďže nepotrebuje žiadne špecifické platformy.**
- **Najčastejšie formáty stretnutí, pri ktorých sa konzekutívne tlmočenie využíva, sú bilaterálne stretnutia v menších formátoch, stretnutia na najvyššej úrovni, tlačové konferencie, obchodné rokovania. Zároveň sa intenzívne využíva aj v teréne, predovšetkým pri rôznych inšpekciách, terénnych návštevách a v kontexte komunitného tlmočenia.**
- **Rozlišujeme tri základné typy konzekutívneho tlmočenia: sprievodné, ktoré sa používa zväčša bez zápisu a v situáciách spontánnej diskusie a rýchlej výmene informácií, krátke konzekutívne tlmočenie pri formálnejších rokovaniach so zápisom celkov, ktorých dĺžka nepresahuje tri minúty, a vysoké konzekutívne tlmočenie pri slávnostných a mimoriadne formálnych príležitostiach.**
- **Model úsilia D. Gilea pre konzekutívne tlmočenie rozlišuje dve fázy: fázu pochopenia (L + M + NP + C), v ktorej prerozdeľujeme kognitívne kapacity medzi analýzu, prácu s pamäťou, zápis poznámok a koordináciu týchto činností, a fázu reformulácie (NR + SR + P + C), v ktorej koordinujeme vyvolanie textu zo zápisu, rekonštrukciu z pamäti, formuláciu v cieľovom jazyku a koordináciu týchto činností.**
- **Pri konzekutívnom tlmočení sa ako prvá aktivuje naša akustická pamäť, následne sa presúvajú informácie do pracovnej pamäti, kde informácie aktívne delíme na tie, ktoré si zapíšeme v zápise, uložíme v pracovnej pamäti a ktoré zabudneme. Z dlhodobej pamäti pri tom čerpáme aj poznatky a doplňujúce informácie z našej prípravy na tlmočenie a znalostnej bázy tlmočníka.**
- **Pri analyzovaní textu rozdeľujeme informácie do troch kategórií: tie, ktoré zapíšeme, tie, ktoré si zapamätáme, a tie, ktoré zabudneme.**
- **Z pohľadu zápisu informácie je dôležité rozdelenie informácií na základné (logické) konektory, primárne, sekundárne a terciárne informácie. Kategorizovanie informácií má dôležitý význam pre následný zápis informácií.**

- **Tlmočnícky zápis nie je stenografický prepis diskusie, je to len písomná pomôcka pre lepšie zachytenie kľúčových informácií, ktoré sú primárne uložené v pracovnej pamäti tlmočníka. Zápis ich len pomáha vyvolať a umiestniť do správnej logickej štruktúry.**
- **Pri tlmočníckom zápise sledujeme dve základné línie: obsahovú (horizontálnu) líniu, ktorá rozvíja jednotlivé myšlienkové celky, a logickú (vertikálnu) líniu, ktorá zoraďuje jednotlivé informácie z pohľadu chronológie.**
- **Tlmočnícky zápis je výsostne individuálnou technikou zápisu informácií, prispôsobuje sa konkrétnej situácii, rečníkovi aj téme tlmočeného prejavu. Využívame pri ňom grafické symboly a lexikálne skratky či celé slová.**
- **Z pohľadu jazyka zápisu odporúčame zásadu používať cieľový jazyk všade tam, kde je to možné, východiskový jazyk zasa tam, kde je to nutné, a symboly všade tam, kde to je efektívne.**

5 SIMULTÁNNE TLMOČENIE

Keď niekomu opisujete prácu tlmočníka, väčšinou si ako prvé predstaví matne viditeľné tváre so slúchadlami, ktoré naraz počúvajú aj rozprávajú do mikrofónu. Je to azda jeden z najtypickejších obrazov našej profesie a vďačíme zaň jednak častému zobrazeniu vo filmoch a populárnej kultúre a jednak aj tomu, že práve tento rozmer tlmočníckej práce mnohých doslova fascinuje. Práve pri konferenčnom simultánnom tlmočení sa v kondenzovanej podobe ukazuje celá esencia tlmočníckej činnosti. Schopnosť pochopiť myšlienku v jednom jazyku a prerozprávať ju v druhom je umocnená simultánnosťou oboch týchto činností. Simultánne tlmočenie tak hyperbolizuje proces prekladu a ukazuje jeho neopakovateľnosť, vysokú kognitívnu náročnosť, nenahraditeľnosť, no zároveň aj neviditeľnosť prekladateľa – tlmočníka.

5.1 Čo je simultánne tlmočenie

O význame simultánneho tlmočenia najlepšie hovorí aj to, ako sprevádzalo (a do istej miery aj podmieňovalo) nástup multilateralizmu a globalizmu na svetovej úrovni. Kým obdobie do prvej svetovej vojny patrilo bilaterálnym vzťahom, kde postačovalo aj konzekutívne tlmočenie, obdobie od druhej dekády dvadsiateho storočia znamenalo nástup globálnych inštitúcií a tým aj multilateralizmu. Aby systém nadnárodných inštitúcií mohol skutočne fungovať, bolo nevyhnutné nájsť efektívny systém komunikácie, ktorým sa po druhej svetovej vojne stal systém simultánneho konferenčného tlmočenia.

Dnes je simultánne tlmočenie tou najviditeľnejšou formou tlmočenia. Je spojené s pohľadmi do konferenčných miestností, v ktorých sa nachádzajú početné tlmočnícke kabíny a v nich celé tímy tlmočníkov. Simultánne tlmočenie, napríklad v Európskom parlamente, predstavuje veľký komfort pre účastníkov schôdze, poslancov, hostí, no aj divákov, ktorí sledujú rokovanie v sále alebo prostredníctvom vysielania. Bez ohľadu na to, či znie španielčina, estónčina alebo gréčtina, má slovenský poslucháč možnosť počúvať diskusiu vo svojom rodnom jazyku. To isté platí pre ďalších 23 oficiálnych jazykov EÚ. Aby bol tento malý zázrak možný, je nevyhnutné zabezpečiť systém veľmi zložitej konferenčnej techniky a tiež tím viac ako šesťdesiatich tlmočníkov a tlmočníčok, ktorí pracujú v 23 jazykových kabínach. Je jasné, že niečo podobné je logisticky, technicky aj finančne veľmi náročné. Simultánne konferenčné tlmočenie je v takomto rozsiahlom jazykovom režime doménou predovšetkým veľkých me-

dzivládnych a medzinárodných organizácií. Vo svojej najčastejšej podobe zahŕňa väčšinou len jednu kabínu s dvojicou tlmočníkov, ktorí zabezpečujú tlmočenie medzi dvoma jazykmi.

Je pozoruhodné, že aj v čase pandémie, keď bolo cestovanie takmer nemožné, sa konferenčné tlmočenie dokázalo adaptovať a netrvalo dlho, kým začalo fungovať aj v online priestore na rôznych virtuálnych konferenciách. Ukázalo sa totiž, že niektoré moderné konferenčné platformy dokážu integrovať funkcie tlmočenia, prípadne sa niektoré platformy vyvinuli tak, aby dokázali zabezpečiť aj tlmočenie vo viacjazyčnom režime.

V každom prípade však simultánne tlmočenie vyžaduje špecifickú prípravu, tréning a do istej miery aj osobnostné dispozície. Na rozdiel od konzekutívneho tlmočenia vyžaduje simultánne tlmočenie aj niekoľko špecifických zručností:

- spolupráca s kolegom či kolegyňou v kabíne a v prípade viacerých kabín je to práca s relé (teda tlmočenie z druhej ruky, ktoré zabezpečujú kolegovia v iných kabínach);
- práca s konzolou, t. j. ovládanie fyzického či virtuálneho zariadenia umožňujúceho simultánne počúvať aj hovoriť;
- štiepenie pozornosti pri paralelnom výkone viacerých činností.

Ak by sme teda simultánne tlmočenie mali stručne charakterizovať, podstata je rovnaká ako pri konzekutívnom tlmočení: dekódovanie obsahu z východiskového jazyka a jeho prekódovanie do cieľového jazyka v hovorenej podobe. Rozdiel je však v tom, že kým konzekutívne tlmočenie prebieha dvojfázovo, v dvoch pomerne zreteľne oddelených fázach, v simultánnom tlmočení tieto procesy prebiehajú takmer súbežne, v dvoch rovinách:

Rovina prejavu: **E -> T (L1) -> P(I)**

Rovina tlmočenia: **I -> T (L2) -> P**

Ďalším významným rozdielom je skutočnosť, že tlmočník, resp. tlmočnícky tím, nie je priamym účastníkom diskusie. Môže sa dokonca stať, že tlmočníci nie sú v tej istej miestnosti ako rečníci a v čase tlmočenia na diaľku nemusia byť ani na tom istom kontinente. Priamy kontakt s rečníkmi je tak pomerne obmedzený. To mení nielen komunikačnú situáciu, ale aj možnosti, ktoré má tlmočník v prípade nepochopenia, nejasností či technických problémov pri tlmočení. Na základe všetkého vyššie uvedeného môžeme navrhnúť nasledujúcu stručnú definíciu simultánneho tlmočenia:

„Simultánne tlmočenie je sprostredkovanie hovoreného prejavu medzi dvoma a viacerými jazykmi, pri ktorom je tlmočník nepriamym účastníkom komunikačnej situácie a tlmočenie prebieha paralelne s prehovorom rečníka.“

5.2 Využitie simultánneho tlmočenia

Ako sme už spomenuli v úvode tejto kapitoly, simultánne tlmočenie je zväčša nerozlučne spojené s konferenciami a technickým zázemím, ktoré je pre túto činnosť nevyhnutné. Od čias Norimberských procesov už ubehlo viac ako sedemdesiat rokov, no základ sa stále nezmenil. Tlmočnícke kabíny sú stále malé uzavreté svety oddelené od konferenčnej miestnosti sklom a zvukovoizolačným materiálom. Podstatným zariadením je tlmočnícka konzola, teda technické zariadenie, ktoré v hardvérovej alebo softvérovej podobe umožňuje tlmočníkovi simultánne počúvať aj hovoriť a regulovať pri tom parametre zvukového vstupu aj výstupu. Zámerne spomíname aj softvérové konzoly, keďže práve ich používanie sa výrazne rozšírilo s nástupom tlmočenia na diaľku. Uvádzame hlavné aspekty simultánneho tlmočenia z pohľadu jeho použitia:

- plynulosť;
- tlmočenie je možné od jedného jazykového páru až po desiatky jazykov;
- ideálne pre väčšie podujatia s väčším počtom účastníkov;
- používateľský komfort pre poslucháčov aj tlmočníkov;
- technologická a finančná náročnosť;
- vyšší počet tlmočníkov;
- obmedzený kontakt medzi tlmočníkmi a klientmi.

Spektrum využitia simultánneho tlmočenia je široké, s nástupom tlmočenia na diaľku sa tieto možnosti ešte viac rozšírili. Najbežnejšie podujatia, pri ktorých sa využíva systém simultánneho tlmočenia, sú najčastejšie tieto typy podujatí:

- medzinárodné konferencie;
- zasadnutia politických orgánov;
- korporačné prezentácie a školenia;
- takmer všetky viacjazyčné podujatia.

V zásade je zrejmé, že simultánne tlmočenie sa využíva všade, kde účastníci používajú viacero rôznych jazykov a kde je kľúčová plynulosť rokovania.

Obrázok 24: Výhľad zo slovenskej tlmočníckej kabíny v Európskom parlamente v Štrasburgu

5.3 Typy simultánneho tlmočenia

V porovnaní s konzekutívnym tlmočením, je simultánne tlmočenie čiastočne ucelenejšie. Kým pri konzekutívnom tlmočení sa prístup tlmočníka vyvíja a mení podľa dynamiky stretnutia a podmienok, v ktorých sa tlmočí, simultánne tlmočenie v zásade pozná len jeden základný formát práce, ktorý sa mení podľa typu prostredia, v ktorom tlmočník pracuje. Sú však aj rôzne iné pohľady na to, ako sa typy simultánneho tlmočenia navzájom líšia. Napríklad T. Nováková (1993) delí simultánne tlmočenie na tri typy podľa toho, či rečník hovorí spontánne, číta pripravený text alebo či má daný text k dispozícii aj tlmočník. Jej generačný „súputnik“ A. Keníž (Keníž, 1980) rozlišuje až šesť modifikácií simultánneho tlmočenia a špecificky rozlišuje najmä rôzne formy simultánneho prekladu, ktorý je v zásade tlmočením z listu. Podobne ako aj my v tejto knihe, aj Keníž ho označuje za hybridnú formu tlmočenia.

Naša klasifikácia tlmočenia do troch základných typov je založená na pracovnom prostredí tlmočníka. Hoci je zrejmé, že tlmočenie čítaných prejavov sa zásadne líši od

tlmočenia spontánneho prejavu, na samotnej technike práce tlmočníka sa nič nemení. Z vlastnej tlmočníckej praxe vieme, že hoci tlmočenie s vopred pripraveným textom je omnoho príjemnejšie a viac-menej sa podobá tlmočeniu spontánnych prejavov (pozri výskum Cammoun a iní 2009), v praxi majú tlmočníci prejavy rečníkov len málokedy k dispozícii a aj napriek tomu sa od nich očakáva rovnaký výkon ako pri spontánnom prejave. V poslednom období sa navyše spolu s nástupom tlmočenia na diaľku objavili mnohé iné špecifické výzvy a diskusie, a tak sa nazdávame, že simultánne tlmočenie môžeme na základe modality jeho výkonu rozdeliť na tieto tri typy, ktoré rozdeľujú simultánne tlmočenie nie podľa toho, s akým východiskovým textom pracujú tlmočníci, ale podľa toho, ako tlmočníci svoju činnosť vykonávajú:

Kabínové tlmočenie – Simultánne tlmočenie realizované vo fyzických kabínach v tlmočníckych tímoch, pričom tlmočníci sa nachádzajú na rovnakom mieste ako ich klienti a istá miera priamej, fyzickej interakcie medzi tlmočníkmi a klientmi je možná. V minimálnej podobe je prítomná len jedna kabína s dvojicou tlmočníkov a tlmočí sa v jednom jazykovom páre. Rečníci musia hovoriť do mikrofónov a tlmočenie, ktoré nasleduje východiskový text len s malým časovým odstupom, počúvajú ostatní účastníci v slúchadlách. Zároveň si takéto tlmočenie vyžaduje aj prítomnosť technika, ktorý zabezpečuje technickú stránku procesu. V prípade väčšieho počtu jazykov a kabín sa zvykne ustanoviť aj jeden hlavný tlmočník, ktorý koordinuje prácu všetkých kabín a komunikuje s klientmi.

Tlmočenie na diaľku – Simultánne tlmočenie realizované najčastejšie pomocou softvérových konzol, pri ktorom sa tlmočníci a klienti nachádzajú na rôznych miestach a priamy kontakt medzi nimi nie je možný. Pri takomto nastavení môžu byť tlmočníci spolu na jednom mieste v štandardných kabínach a klienti na druhom mieste (tlmočenie na diaľku zo štúdia), prípadne môžu byť rozdelené aj tlmočnícke tímy v jednotlivých kabínach a každý tlmočí z inej lokality (úplné tlmočenie na diaľku). V tomto druhom prípade strácajú tlmočníci možnosť vzájomnej interakcie a podpory pri práci v kabíne, čo ich práci pridáva na náročnosti. Treba tiež povedať, že táto oblasť tlmočenia je pomerne živá a neustále sa vyvíja. Obdobie pandemických obmedzení prinieslo nebývalý rast a vývoj a len budúcnosť ukáže, ktoré metódy tlmočenia na diaľku sa presadia a ktoré, naopak, zaniknú.

Šušotáž a tlmočenie cez „šepták“ – Posledným typom simultánneho tlmočenia je tlmočenie bez kabín a konzol. V prípade šušotáže, ktorú sme označili za hybridný typ tlmočenia, ide o tlmočenie šepkaním do ucha klienta (jedného alebo niekoľkých), v prípade tlmočenia cez tzv. šepták ide o prácu s mikrofónom, do ktorého tlmočník rozpráva tlmeným hlasom na kraji miestnosti a jeho klienti ho počúvajú pomocou prenosných staničiek. Oba spôsoby takéhoto simultánneho tlmočenia sa dejú iba

v jednom smere jazykovej kombinácie a v prípade, že sa počúvajúci klienti rozhodnú prehovoriť, tlmočník ich najčastejšie tlmočí konzekutívne. V oboch prípadoch je tiež vylúčená spolupráca v kabíne a zároveň ide o pomerne výraznú mieru diskomfortu na strane tlmočníka.

Obrázok 25: Absolventi FiF UK pri tlmočení v Rade Európskej únie

5.4 Modely simultánneho tlmočenia

Pre lepšie pochopenie procesov simultánneho tlmočenia si pomôžeme ilustrovaním niekoľkých modelov. Každý sa pozerá na simultánne tlmočenie z iného uhla. Prvým (a azda najdôležitejším) je model úsilia D. Gilea, ktorý doplníme aj o Povrazoleckú hypotézu. Predstavíme si tiež model A. Keníža, ktorý sa pozerá na simultánne tlmočenie z pohľadu komunikačnej situácie, a na záver doplníme aj vlastný model, ktorý zdôrazňuje kontextualizáciu informácií v procese simultánneho tlmočenia.

5.4.1 Gileov model úsilia pre simultánne tlmočenie

Keďže sme už model D. Gilea (2009, 2020) predstavovali aj v predchádzajúcich kapitolách (3.5.3 a 4.4.1), prejdime priamo na jeho verziu pre simultánne tlmočenie, ktorá bola zhodou okolností tou prvou, na ktorej D. Gile definoval základné procesy počúvania a analýzy (L – listening), práce s pamäťou, krátkodobou aj dlhodobou (M – memory), produkcie textu v cieľovom jazyku (P – production) a v neposlednom rade koordinácie všetkých týchto procesov (C – coordination).

Simultánne tlmočenie = L + M + P + C

Práve pri simultánnom tlmočení je základné východisko modelu úsilia – obmedzené kognitívne kapacity a ich prerozdeľovanie medzi paralelne prebiehajúce činnosti – najlepšie viditeľné. Tak ako tlmočník musí paralelne počúvať prejav a analyzovať ho, pracuje zároveň so svojou pamäťou. Na jednej strane je to pracovná (krátkodobá) pamäť, do ktorej ako do „medziskladu“ ukladá informácie určené na analýzu a následné spracovanie, na druhej strane je to dlhodobá pamäť, v ktorej tlmočník „loví“ slovíčka, prepája informácie, spája počuté a analyzované informácie so svojimi vedomosťami a jazykovým aparátom. Do tretice je to sústredenie sa na formulovanie textu v cieľovom jazyku. Nadmerné presunutie kognitívnych kapacít do jednej z týchto činností ide nutne na úkor ostatných procesov. Práve preto je prerozdeľovanie kognitívnych kapacít jedným zo základných predpokladov plynulého a obsahovo úplného simultánneho tlmočenia. Hľadanie rovnováhy medzi prerozdelenou kapacitou do jednotlivých činností D. Gile ďalej plasticky ilustruje metaforou povrazolezca.

5.4.2 Povrazolezecká hypotéza

Obraz povrazolezca, ktorý kráčajúc po lane neustále udržiava rovnováhu, použil D. Gile (2009) ako veľmi výstižnú ilustráciu práce tlmočníka. Povrazolezec využíva tyč, ktorá mu pomáha udržiavať rovnováhu na tenkom lane. Nesmie sa vychýliť ani na jednu stranu, pretože by okamžite spadol. Tlmočníkovi (alebo častejšie – tlmočníčke) ide obrazne o to isté, udržiavať krehkú rovnováhu medzi kognitívnymi kapacitami, ktoré venuje počúvaniu a analýze prejavu vo východiskovom jazyku, a tými kapacitami, ktoré venuje produkcii pretlmočeného textu v cieľovom jazyku. Akonáhle sa tlmočník vychýli a začne sa priveľmi sústreďovať na analýzu alebo, naopak, na produkciu, spadne. Našťastie pre tlmočníkov tento pád znamená len stratu myšlienky a kontinuity textu. Na rozdiel od povrazolezcov sa tlmočníci pri každej novej vete alebo myšlienkovom celku môžu znova postaviť na pomyselné lano sústredenia sa a opätovne hľadať správnu rovnováhu.

5.4.3 Kenížov komunikačný model simultánneho tlmočenia

Vychádzajúc z komunikačného modelu A. Popoviča (1975) nastavil A. Keníž (1980) svoj model tlmočenia ako grafické znázornenie vzťahov medzi expedientom, textom originálu, tlmočníkom, pretlmočeným textom a jeho príjemcom. Texty (originál aj pretlmočený text) zakotvuje vo vzťahoch k realite, tradícii a vzdelaniu. Zároveň zdôrazňuje mimolingvistické aspekty, medzi ktoré zaraďuje stresové činitele (subjektívne a objektívne, napr. zlá organizácia podujatia, nevyhovujúce prostredie a podobne) a tiež aj rôzne havarijné situácie, ako je napríklad zlyhanie techniky, vonkajšie šumy a ruchy a pod. Osobitnú pozornosť venuje A. Keníž aj odklonu od ideálnej komunikačnej línie, ktorý napríklad pri konzekutívnom tlmočení neopisuje, no v modeli simultánneho tlmočenia ho pripisuje fázovému posunu.

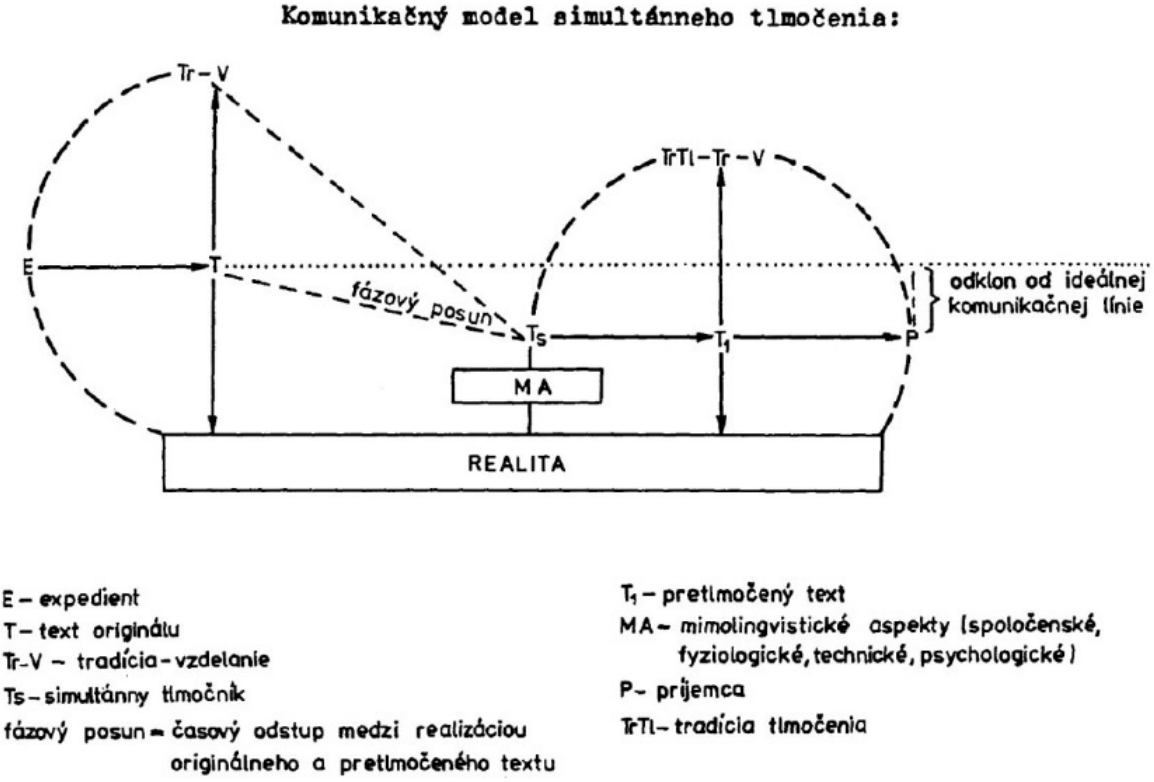

Obrázok 26: Komunikačný model simultánneho tlmočenia A. Keníža (1980)

5.4.4 Kontextuálny model simultánneho tlmočenia

Tretím modelom, ktorý predstavíme, je kontextuálny model (Šveda, Kontextuálny model tlmočenia, 2021), ktorý proces tlmočenia vníma ako proces dekódovania a analýzy prejavu v kontexte podujatia, na ktorom dané slová zazneli, a tiež aj v kontexte

toho, kto dané slová povedal a aká mohla byť jeho motivácia. Práve tieto faktory, ktoré sú špecifické a nezameniteľné pre konkrétnu komunikačnú situáciu, dávajú špecifický význam každej myšlienke, intonácii aj náznakom, ktoré nemusia byť úplne vypovedané. To všetko tlmočník spája so svojím individuálnym jazykovým vybavením, vzdelaním a prehľadom, kde hľadá potrebné informácie a súvislosti, no tiež aj s kontextom daného podujatia. Prejav tlmočník spracováva v krátkodobej pamäti a formuluje výsledný pretlmočený prejav, pri formulácii ktorého sa snaží brať do úvahy, komu je určený. V tomto modeli sa špecifická pozornosť venuje aj interferenciám, teda slovám a pojmom, ktoré môžu byť poslucháčovi zrozumiteľné a známe už vo východiskovom prejave a tento poslucháč očakáva, ako budú pretlmočené a zakomponované do cieľového jazyka. Ak napríklad vo východiskovom texte zaznie známe meno alebo všeobecne rozoznávaný pojem, bude poslucháč očakávať, ako bude daný pojem spomenutý v jemu zrozumiteľnom jazyku.

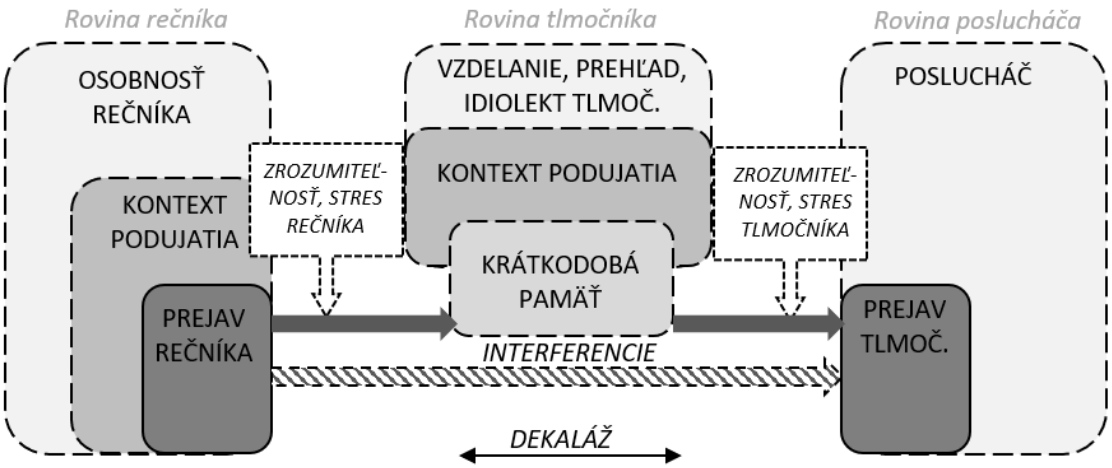

Obrázok 27: Kontextuálny model simultánneho tlmočenia (Šveda, 2021)

5.5 Pamäť pri simultánnom tlmočení

Podobne ako pri konzekutívnom, aj pri simultánnom tlmočení zohráva pamäť kľúčovú úlohu. V zásade je jednou z najpodstatnejších kognitívnych činností, ktoré pri simultánnom tlmočení aktívne využívame. Pre opísanie toho, ako s pamäťou pracujeme, sa vrátime ku konceptu pracovnej pamäti, ktorý sme opísali v tretej kapitole (3.4) a ktorý ako prví opísali Baddeley a Hitch (1974). Významným limitom je v tomto prípade **fonologická slučka**, ktorá, ako sme spomínali, dokáže zachytiť a podržať zvukové stopy po veľmi krátku dobu. Kým pri konzekutívnom tlmočení sa musí tlmočník

rozhodovať, ktoré informácie si zapíše, vypustí a ktoré si uloží v krátkodobej pamäti, pri simultánnom tlmočení má omnoho menší manévrovací priestor. V priebehu sekúnd musí počutý text analyzovať, identifikovať jednotlivé významové celky, správne ich interpretovať a dať ich do kontextu a vzťahu s predchádzajúcimi myšlienkami. Zároveň musí v tom istom krátkom časovom intervale nájsť najvhodnejšie a najpresnejšie riešenie v cieľovom jazyku a sformulovať text, ktorý bude znieť prirodzene po významovej aj intonačnej stránke.

Ako tento proces pri simultánnom tlmočení môže fungovať, opisuje niekoľko modelov. Š. Timarová (2008) vyberá tri modely, ktoré opisujú, ako funguje pamäť pri simultánnom tlmočení (Gerver 1975, Moser 1978, Fabbro a Daró 1994). Hoci sa tieto tri modely líšia, všetky sa zhodujú v tom, že pri tlmočení aktivujeme tak pracovnú (krátkodobú) pamäť, ako aj dlhodobú pamäť.

- **Pracovná pamäť** slúži ako pracovná plocha, v ktorej aktívne pracujeme s textom prejavu, analyzujeme ho a formulujeme (parafrázujeme) výpoveď v cieľovom jazyku. Je akoby pracovným stolom, na ktorom spracovávame významové jednotky.
- **Dlhodobá pamäť** je pre nás zdrojom lingvistických informácií v dvoch jazykoch (fonológia, význam slov, gramatika a syntax jazyka), zároveň čerpáme zo všeobecného prehľadu, poznatkov a konceptuálneho poznania (špecifická terminológia, kontext, príprava na tlmočenie, celkové vzdelanie a prehľad). V neposlednom rade sú v dlhodobej pamäti uložené všetky procedurálne a zautomatizované postupy (žáner tlmočenia, tlmočnícke stratégie).

Je zrejmé, že ide o nesmierne komplexnú činnosť, pri ktorej sú aktivované dva jazykové okruhy a celý rad ďalších oblastí pamäti. Na to, aby simultánne tlmočenie prebiehalo hladko, nesmie byť pracovná pamäť zahlcovaná nadmerným množstvom informácií. V takom prípade môže dôjsť k jej saturácii a k následnému kolapsu. Opäť si môžeme pomôcť prirovnaním s pamäťou počítača. Ak sa pracovná pamäť počítača zahltí, v tom lepšom prípade sa viditeľne spomalia všetky procesy (tlmočník stratí tempo s rečníkom, spomalí a zredukuje sa prejav v cieľovom jazyku), v tom horšom sa objaví modrá obrazovka a počítač zamrzne (tlmočník úplne stratí kontext).

5.6 Fázový posun (décalage)

Azda najčastejšie skloňovanou premennou pri simultánnom tlmočení, najmä vo fáze jeho nácviku, je fázový posun, nazývaný aj francúzskym slovom décalage (časový odstup, posun), prípadne anglickou skratkou EVS („ear-voice span“) alebo „time lag“.

Týmto pojmom vyjadrujeme **časový úsek, ktorý delí prejav vo východiskovom jazyku od tlmočenia do cieľového jazyka.** Poslucháč tlmočenia počúva prejav tlmočníka s istým odstupom od slov rečníka. Z povahy tlmočenia je jasné, že **fázový posun** nemôže byť nulový, a hodnota posunu sa pohybuje okolo štyroch sekúnd (Müglová, 2009, s. 187), prípadne že **sa nachádza niekde medzi 2 až 10 sekundami** v závislosti od rýchlosti, obsahovej nasýtenosti a syntaktickej štruktúry východiskového jazyka. V každom prípade je fázový posun dynamická hodnota. Je to vlastne premenná, ktorú má takmer výhradne pod kontrolou tlmočník[11]. Určuje, aký objem informácií a významových jednotiek bude naraz spracovávaných v pracovnej pamäti.

Ak by sme použili analógiu z automobilovej dopravy, fázový posun je vzdialenosť, v ktorej sa tlmočník drží za vozidlom, ktoré ide pred ním a ktoré nesmie stratiť (rečník). Ak je fázový posun krátky, drží sa tesne za autom a nestratí sa mu, no riskuje, že ak auto pred ním nečakane zabrzdí, ľahko nabúra. Podobne je to s krátkym fázovým posunom. Rečník nám neujde, no máme veľmi malý manévrovací priestor a ľahko sa môže stať, že narazíme. Takáto „zrážka“ sa prejaví tak, že sa nám napríklad rozpadne syntax, prípadne nesprávne zanalyzujeme úmysel rečníka a význam výpovede. V opačnej situácii, ak si necháme príliš veľký odstup, sa nám môže stať, že nám rečník ujde a stratí sa. Pri dlhom fázovom posune teda riskujeme, že sa nám stratí logická línia textu a rečníka stratíme. Umením je nájsť taký fázový posun, ktorý nám umožní zachovať si bezpečnú vzdialenosť a zároveň nestratiť kontakt s rečníkom. Hoci väčšinou táto hodnota býva skutočne niekde v rozpätí 2 až 10 sekúnd, každý tlmočník si ju individuálne nastavuje a upravuje podľa viacerých parametrov. Dĺžka fázového posunu zároveň definuje aj to, ktoré stratégie môže tlmočník použiť. Stručné zhrnutie toho, ako sa prejavuje príliš krátky, príliš dlhý a optimálny fázový posun sumarizuje táto tabuľka:

[11] Konkrétnym aktivitám na rozvoj práce s fázovým posunom sa podrobne venujú M. Djovčoš a M. Melicherčíková v kapitole 4.3.1 svojej knihy Učebnica tlmočenia: skúsenosti a dôkazy (2021)

Krátky fázový posun	Optimálny fázový posun	Dlhý fázový posun
Tlmočník nemá dostatočný priestor prirodzene formulovať v cieľovom jazyku, môže kopírovať syntax východiskového jazyka a kalkovať. Menší priestor na analýzu komplexnejších argumentov a intertextuálnych vzťahov. Na druhej strane je krátky fázový posun optimálny pri tlmočení numerických údajov a exaktných informácií.	Tlmočník má dostatočný priestor na analýzu aj reformuláciu textu v cieľovom jazyku. Jeho pracovná pamäť nie je presýtená a kognitívne kapacity nie sú preťažené. Dokáže pohodlne analyzovať a prirodzene formulovať výpoveď v cieľovom jazyku.	Tlmočník má dostatočný priestor na formulovanie v cieľovom jazyku, no jeho pracovná pamäť môže byť rýchlo presýtená. V dôsledku toho môže prejav postupne strácať na obsahovej úplnosti a môže dochádzať k posunom a stratám. Dlhší fázový posun sa odporúča pri abstraktných a umeleckých textoch.

Tabuľka 5: Rôzne druhy fázového posunu a ich typické prejavy

5.7 Viacjazyčný režim

Jednou z výhod simultánneho tlmočenia je možnosť jeho využitia vo viacjazyčnom režime. V takom prípade je tlmočenie z jedného východiskového jazyka zabezpečené do viacerých cieľových jazykov. Znamená to, že tlmočníci sú rozdelení do viacerých kabín, ktoré sa označujú podľa jazykov, do ktorých zabezpečujú tlmočenie (slovenská kabína, poľská kabína atď.). Takýto viacjazyčný režim predpokladá aj to, že sa dohodne jeden alebo viac tzv. pilotných jazykov, a tiež to, že medzi tlmočníkmi sa zvykne ustanoviť aj hlavný tlmočník, ktorý komunikuje v mene všetkých tlmočníkov s klientmi a zabezpečuje aj koordináciu jednotlivých kabín. V prípade viacerých kabín je koordinácia a ohľaduplnosť voči ostatným kolegom veľmi dôležitá, lebo zlyhanie jedného tlmočníka môže viesť k prerušeniu tlmočenia do všetkých jazykov. Dá sa povedať, že tlmočenie vo viacjazyčnom režime je len také silné, aké je jeho najslabšie ohnivko. Režim viacerých kabín (a jazykov) si vyžaduje aj niekoľko dodatočných zručností, ktoré si vysvetlíme podrobnejšie.

5.7.1 Tlmočenie z druhej ruky – relé alebo pilotáž

Prvou činnosťou, s ktorou sa tlmočníci musia pri viacjazyčnom režime naučiť pracovať, **je tlmočenie z druhej ruky, t. j. relé alebo pilotáž**. A. Keníž (1980) a D. Müglová

(2009) dokonca vnímajú tento druh tlmočenia ako samostatný žáner, keďže sa natoľko líši od klasického priameho tlmočenia rečníka. Tlmočník sa v situáciách, keď neovláda jazyk, ktorým rečník hovorí, musí spoliehať na tlmočenie iného tlmočníka, ktorý tlmočí do jemu zrozumiteľného jazyka. Ak napríklad v slovenskej kabíne nie je nik, kto tlmočí z japončiny, a rozpráva práve japonský delegát, musí sa slovenská kabína naladiť na napríklad na kanál anglickej kabíny, ktorá bude tlmočiť z japončiny do angličtiny. V takom prípade je slovenský tlmočník plne odkázaný na svojho kolegu v anglickej kabíne. Môže pretlmočiť len to, čo mu kolega posunie v angličtine. Od tlmočníka, ktorý robí tzv. relé a stáva sa tzv. pilotom, nemusí byť závislá len slovenská kabína, ale aj celý rad ďalších kabín, ktoré nemajú v portfóliu svojich jazykov japončinu. Ich tlmočenie môže byť len také dobré, ako dobré je tlmočenie kolegu tlmočiaceho z japončiny. Ak tento tlmočník spraví chybu, nevyhnutne ju zopakujú aj všetci ostatní tlmočníci. Je teda prirodzené, že tlmočenie z relé nie je celkom ideálne. Môže pri ňom dochádzať k negatívnym posunom a skresleniam. Na druhej strane je to v praxi jediné možné riešenie, ako zabezpečiť konferencie s väčším počtom jazykom, najmä ak ide o menej časté jazyky. V modernej praxi je najbežnejším relé jazykom angličtina, prípadne jazyk hostiteľskej krajiny.

5.7.2 Tlmočenie do cudzieho jazyka – retour

Ako sme spomenuli už v prvej kapitole, Medzinárodná asociácia konferenčných tlmočníkov (AIIC) rozlišuje tri typy jazykov, ktoré tlmočník ovláda **– rodný jazyk (A), cudzí jazyk na mimoriadne vysokej aktívnej úrovni (B) a cudzí jazyk na mimoriadne vysokej pasívnej úrovni (C)**. Práve tlmočenie do cudzieho jazyka B býva označované aj ako retour.

Kým západné tlmočnícke školy kladú dôraz na tlmočenie do rodného jazyka a tlmočenie do cudzieho jazyka považujú iba za akési nutné zlo a nevyhnutný kompromis v prípade viacjazyčných režimov (Jones, 2002), v prípade štátov východnej a strednej Európy sa presadilo iné uvažovanie o tlmočení do cudzieho jazyka (Makarová, 2004). Kým v prípade napríklad Francúzska a Nemecka nájdete dostatok Angličanov, ktorí pasívne ovládajú tieto jazyky a môžu tak tlmočiť z francúzštiny či nemčiny do angličtiny ako do svojho rodného jazyka, situácia je v strednej a východnej Európe odlišná. Jazyky nášho priestoru nepatria medzi tie, ktoré by rodení anglickí či francúzski tlmočníci ovládali, a tak sa na trhu prijal úzus – miestni tlmočníci tlmočia obojsmerne. Navyše tradícia výučby tlmočníkov do aktívneho tlmočenia v cudzom jazyku tu má svoje korene ešte z čias Sovietskeho zväzu, keďže takto sa pripravovali tlmočníci v ZSSR (Čenková, 2001).

Tlmočenie do cudzieho jazyka má, prirodzene, svoje limity. Vo väčšine prípadov má tlmočník menšiu slovnú zásobu, obmedzenejšie spektrum výrazových prostriedkov a v jeho prejave môže byť počuť prízvuk či syntaktické, alebo morfologické chyby. Pokiaľ sú tieto nedostatky len drobné, majú skôr estetický charakter a nezasahujú do obsahu výpovede, nie je to problém. Z výskumov, ktoré uskutočnila I. Kurzová (2001), vyplýva, že napríklad drobné nedostatky v prízvuku či syntaxi sú poslucháči ochotní tlmočníkom odpustiť. Čo je však kľúčové, je zachovanie významu výpovede a použitie požadovanej slovnej zásoby (ibid.). Faktom teda zostáva, že tlmočenie do cudzieho jazyka v prípade menších jazykov, akým slovenčina rozhodne je, tu zostane ako nevyhnutnosť. Pre zachovanie prestíže tlmočenia a zabezpečenia čo najplynulejšieho prenosu informácií je dôležité, aby do cudzieho jazyka tlmočili len tí, ktorí ho ovládajú na mimoriadne vysokej úrovni. Nároky na znalosť cudzieho jazyka sú mimoriadne vysoké aj preto, lebo v prípade pilotáže závisí od výkonu jedného tlmočníka úspešné pretlmočenie výpovede do všetkých jazykov.

5.8 Štiepenie pozornosti

Neraz opakovanou témou pri simultánnom tlmočení je štiepenie pozornosti. Vráťme sa na chvíľu opäť k výstižnému modelu úsilia od D. Gilea (2009). Ten veľmi prehľadne rozdeľuje proces simultánneho tlmočenia na štyri paralelne prebiehajúce činnosti (počúvanie a analýza, práca s pamäťou, produkcia textu v cieľovom jazyku a koordinácia týchto činností). Práve medzi tieto kognitívne procesy tlmočník primárne rozdeľuje svoju mentálnu kapacitu a pozornosť. Ako sme si vysvetľovali na metafore povrazolezca, rozdeľovanie kognitívnej kapacity je veľmi citlivé a zložité umenie, ktoré si vyžaduje cvik a dobrú schopnosť odhadu. Skúsení tlmočníci a tlmočníčky už vedia odhadnúť smerovanie prejavu rečníka a vopred si vedia pripraviť kognitívne kapacity na zvládnutie náročnejších pasáží; rovnako dokážu aj rýchlo zareagovať v prípade nečakanej zmeny tempa prejavu.

Vyššie uvedené činnosti môžeme nazvať primárnymi, keďže majú priamy vplyv na podanie optimálneho tlmočníckeho výkonu. Okrem nich však musí tlmočník periférne sledovať aj ďalšie činnosti a vstupy informácií. Ide v podstate o **podporné procesy tlmočenia**, ktorým musí tlmočník venovať tiež nemalú časť svojej kognitívnej kapacity. Pretože nie sú priamo obsiahnuté v štyroch základných činnostiach D. Gilea, rozhodli sme sa ich vymenovať, keďže z pohľadu tlmočníckej praxe majú veľký význam a ich automatizácia a osvojenie je potrebné na plynulé zvládnutie procesu tlmočenia.

Prvým významným sekundárnym zdrojom informácií je **kolegyňa či kolega v kabíne**. Aktívny tlmočník periférne sleduje aj svojho kolegu, aby si overil, či mu niečo nechce povedať alebo naznačiť, podvedome sleduje jeho prítomnosť a pripravenosť prevziať tlmočenie v prípade potreby. Tento rozmer spolupráce má, mimochodom, veľmi špecifickú a redukovanú podobu v prípade tlmočenia na diaľku.

Druhým významným periférnym vstupom sú **vizuálne informácie** nielen zo sály a miesta tlmočenia, ale čoraz častejšie aj z rôznych vizuálnych prezentácií. Tlmočník tak okrem počúvania a analýzy rečníkovho prejavu musí neraz sledovať aj prezentáciu, ktorú rečník používa ako pomôcku. V mnohých prípadoch môže byť táto prezentácia pomôckou pre tlmočníka a to aj napriek tomu, že predstavuje dodatočnú kognitívnu záťaž. Výskumy zamerané na študentov tlmočenia napríklad dokázali, že tlmočenie s vizuálnou podporou prezentácie výrazne zjednodušuje aj prácu tlmočníka (Šveda, 2016).

Tretím periférne sledovaným zdrojom informácií je **prehľad o jazykovom režime** na tlmočníckej konzole. Pre tlmočníka, ktorý pracuje vo viacjazyčnom režime, je dôležité sledovať aktuálny jazykový režim. Potrebuje si napríklad vybrať zdroj tlmočenia z relé, dávať si pozor na tlmočenie z dvojitého relé a mať prehľad o tom, v akom jazyku práve rečník hovorí. Tlmočník si tiež neustále periférne kontroluje, či ma zapnutý mikrofón. V prípade tlmočenia na diaľku prostredníctvom rôznych softvérových konzol sleduje nielen kvalitu pripojenia, ale aj četovacie okno s kolegami v kabíne.

Štvrtým zdrojom informácií, ktoré tlmočník pri tlmočení neraz vo väčšej či menšej miere využíva, sú rôzne **zdroje terminologickej podpory** – rôzne glosáre, slovníky, viacjazyčné verzie dokumentov, originál tlmočeného prejavu či jeho anotovaná verzia. Tieto zdroje tlmočník využíva ako podporu pri tlmočení a pre ich sledovanie a vyhľadávanie v nich musí tiež vyčleniť istú časť svojich kognitívnych kapacít.

Primárne procesy	• počúvanie a analýza • práca s pamäťou • produkcia prejavu • koordinácia činností
Podporné činnosti	• kontakt s kolegom/kolegyňou v kabíne • vizuálne informácie • prehľad o jazykovom režime • zdroje terminologickej podpory

Tabuľka 6: Primárne procesy a podporné činnosti pri simultánnom tlmočení

5.9 Krízové situácie pri tlmočení a ich riešenie

Spomínali sme, že prekročenie kognitívnych kapacít tlmočníka môže spôsobiť krízové situácie pri tlmočení. Tieto situácie môže spôsobiť aj veľa ďalších faktorov: zlá analýza, nesprávna anticipácia textu, rozptýlenie tlmočníka a podobne. Keďže tlmočenie je nesmierne komplexný proces, pri ktorom paralelne prebieha viacero kľúčových činností, stačí drobné zaváhanie alebo chyba v jednom z týchto procesov a dôjde k celkovému kolapsu. V zásade by sme mohli rozdeliť faktory, ktoré spôsobujú krízové stratégie, na tri skupiny: subjektívne, objektívne a lingvistické. Nasledujúca tabuľka stručne sumarizuje ich charakteristiky (rozšírené znenie nájdete v Šveda, 2016, s. 38-42).

Subjektívne faktory	**Objektívne faktory**	**Lingvistické faktory**
Do tejto kategórie patria zlyhania na strane tlmočníka spôsobené nesprávnou analýzou, nedostatočnou jazykovou výbavou či prípravou na podujatie alebo nezvládnutie tlmočníckej techniky. Ide o faktory, ktoré do veľkej miery dokáže ovplyvniť a minimalizovať tlmočník.	Sú to externé faktory, ktoré tlmočník nedokáže ovplyvniť a v rozumnej miere ani zvládnuť. Môže ísť o zlyhanie na strane rečníka, jeho rýchly či nezrozumiteľný prejav, chaotickú a neprehľadnú diskusiu a podobne. Objektívnymi faktormi sú tiež problémy v prenose a kvalite zvuku.	Sú to situácie, ktoré vyplývajú z objektívnych rozdielov v povahe jazykov. Môže ísť napríklad o problémy pri určení rodu, polysémie slov alebo homonymii. Neraz sú to aj problémy vyplývajúce z odlišnej syntaktickej štruktúry či špecifických, ťažko preložiteľných pojmov.

Tabuľka 7: Faktory krízových situácií pri tlmočení

Aké sú tie najčastejšie krízové situácie, ku ktorým pri simultánnom tlmočení dochádza? Azda tou najčastejšou, najmä pri rýchlejších rečníkoch, je **zaostanie** a následná strata kontaktu s obsahovou líniou prejavu, ktorá je spôsobená kognitívnou saturáciou krátkodobej pamäti. Ďalšou, menej častou chybou je **predbehnutie** rečníka, čo môže byť spôsobené nesprávnou anticipáciou či netrpezlivosťou tlmočníka. Treťou situáciou, ktorá je spôsobená nesprávnou analýzou prejavu, je **významové vykoľajenie**, keď sa tlmočník odkloní od prejavu najčastejšie v dôsledku nesprávneho pochopenia a vyhodnotenia východiskového textu. V prípade kognitívnej saturácie a preťaženia analytických či pamäťových kapacít tlmočníka je krízovou situáciou aj **vynechanie** významovo podstatnej informácie. V dôsledku tých istých premenných

môže tlmočník v krajnom prípade celkom prestať tlmočiť. Takéto **zastavenie** je pomerne hraničnou situáciou, no podobne ako pre všetky vyššie vymenované situácie (a mnohé ďalšie) platí, že nejde o neriešiteľný problém.

Bez ohľadu na to, do ktorej kategórie patria faktory, ktoré spôsobili krízovú situáciu, tlmočník má našťastie k dispozícii celé spektrum nástrojov, ktoré môže použiť, aby dokázal krízovej situácii predchádzať alebo aby sa dokázal so situáciou spätne vysporiadať. Takéto stratégie používa tlmočník vedome, ale aj podvedome (Li, 2015). Pomáhajú mu kompenzovať obsahové straty, ku ktorým pri krízovej situácii došlo. Tlmočnícke krízové stratégie sú zaužívané postupy, ktoré si tlmočník praxou dokáže osvojiť a ktoré pomáhajú predchádzať krízovým situáciám, prípadne minimalizujú škody, ku ktorým by mohlo dôjsť. Pri tvorbe nasledujúcej typológie sme sa inšpirovali viacerými autormi (Gile 2009, Li 2015 a Bartłomiejczyk, 2006) a zoznam sme upravili, doplnili a rozdelili do dvoch kategórií: **preventívne a reaktívne stratégie.**

Preventívne stratégie

Úprava fázového posunu	Tlmočník skracuje alebo predlžuje fáz. posun podľa potreby tak, aby napr. v prípade komplexnejších informácií získal lepší priestor na ich analýzu, resp. v prípade enumerácií a exaktných údajov dokázal tieto údaje udržať v krátkodobej pamäti.
Kondenzácia	V prípade rýchleho a obsahovo saturovaného prejavu sa tlmočník sústredí na primárne informácie a vynecháva redundantné, duplicitné a menej podstatné informácie.
Segmentácia	Tiež známa aj ako „salámová technika“, tlmočník komplexné a zložité informácie spracováva po častiach, v krátkych vetách. Znižuje tým nápor na svoje kognitívne kapacity a udržiava si lepší prehľad v texte, ktorý produkuje v cieľovom jazyku.
Vizualizácia	Tlmočník využíva vizualizáciu pre lepšie pochopenie a precítenie prejavu. Plastické predstavenie si konkrétnej situácie pomáha tiež s vyvolaním správnych slov v cieľovom jazyku.
Preskupenie informácií	V prípade, že tlmočník narazí na konkrétny pojem alebo významový celok, ktorý bezprostredne nevie spracovať, preskupí výpoveď v cieľovom jazyku a tým získa čas na dodatočné doplnenie informácie alebo jej parafrázovanie.
Morfosyntaktická transformácia	Tlmočník zmení štruktúru vyjadrovacích prostriedkov na syntaktickej a/alebo morfologickej rovine, aby lepšie vyjadril myšlienku v cieľovom jazyku.
Adaptácia	Tlmočník prispôsobí obsah prejavu kultúre a špecifickým podmienkam poslucháčov v cieľovom jazyku tak, aby zachoval intenciu rečníka.

Tabuľka 8: Preventívne stratégie pri tlmočení

Reaktívne stratégie

Redukcia	Nejasnú alebo nedostatočne analyzovanú významovú jednotku tlmočník vynechá a text rekonštruuje použitím ostatných významových jednotiek.
Amplifikácia	Neznámy alebo nejasný pojem tlmočník vysvetlí a doplní dodatočnými informáciami.
Generalizácia	Pri absencii vhodného výrazu v cieľovom jazyku tlmočník použije generický a vágnejší pojem.
Parafrázovanie	Ak tlmočník nedokáže nájsť vhodný ekvivalent v cieľovom jazyku, prerozpráva približný význam inými slovami a vysvetlí jeho význam.
Transkódovanie	Tlmočník nedokáže analyticky spracovať informáciu vo východiskovom jazyku, a tak mechanicky preklopí slová do cieľového jazyka. Túto stratégiu môžeme tiež nazvať kalkovanie.
Dedukcia	Význam neznámeho pojmu tlmočník dedukuje z ostatných významových celkov vo výpovedi.
Fonetická reprodukcia	Neznáme vlastné podstatné mená, ale ojedinele aj iné pojmy môže tlmočník v krajnom prípade foneticky zreprodukovať aj bez toho, aby ich poznal.
Spätná korekcia	Tlmočník dodatočne doplní a/alebo opraví nesprávne zanalyzovanú časť výpovede, prípadne vynechanú významovú jednotku.
Neutralizácia	V prípade nejasností vo východiskovom texte alebo v prípade nedostatočnej analýzy tlmočník zaujme opatrný postoj a volí neutrálne riešenia v cieľovom jazyku.

Tabuľka 9: Reaktívne stratégie pri tlmočení

Vedeli ste, že...

Tlmočenie na diaľku začína byť rovnako významným odvetvím ako tlmočenie na mieste?

Jedným z dôsledkov pandémie COVID-19 je nebývalý nárast tlmočenia na diaľku. Po prvom roku od prijatia obmedzení a rôznych zákazov zaznamenal prieskum trhu až 18 % nárast využívania virtuálnych platforiem, ktoré umožňujú tlmočenie na diaľku (CSA, 2021). Ukázalo sa, že po prvých mesiacoch, keď tlmočníci prišli takmer o všetky zákazky, sa trh zotavil a mnoho tlmočených podujatí sa presunulo do prostredia virtuálnych konferencií. Trh s tlmočením na diaľku sa začal postupne diferencovať a vznikli aj špecifické žánre tohto druhu tlmočenia. V zásade môžeme tlmočenie na diaľku rozdeliť na tri typy. Prvým je **tlmočenie z tlmočníckeho štúdia** (v angličtine označovaného ako „hub"). Ide o detašované pracovisko s tlmočníckymi kabínami a technikmi, ktorí zabezpečujú tlmočenie pre vzdialených klientov. Takéto tlmočenie najviac pripomína klasické simultánne tlmočenie, neumožňuje však priamu interakciu medzi klientom a tlmočníkmi. Druhým typom je **tlmočenie z virtuálnej kabíny**, keď sa dvojica tlmočníkov nachádza na jednom mieste a tlmočí prostredníctvom softvérovej konzoly pre klientov na diaľku. Nemajú už k dispozícii technika a ani kabíny, môžu sa však vzájomne podporovať a pomáhať si. Tretím typom je **plne izolované tlmočenie na diaľku**. V takom prípade tlmočníci pracujú každý z inej lokality prostredníctvom softvérových konzol a nemôžu spoločne komunikovať priamo.

Tlmočenie na diaľku má, samozrejme, svoje výhody aj nevýhody. Pozrime sa v skratke aspoň na niektoré z nich. Začnime výhodami, ktoré tlmočenie na diaľku prináša. V prvom rade tlmočenie na diaľku zrovnoprávňuje tlmočníkov a tlmočníčky, keďže už nezáleží na tom, kde pôsobíte, odvšadiaľ máte prístup k celému trhu s tlmočením. Pri tlmočení na diaľku tiež nemusíte cestovať na veľké vzdialenosti. Šetrí sa tým čas, energie aj emisie spôsobené cestovaním. V neposlednom rade môže byť tlmočenie na diaľku lacnejšie, keďže šetrí cestovné náklady a nevyžaduje inštaláciu kabín a fyzickej infraštruktúry, vďaka čomu sa stáva tlmočenie dostupnejšie pre viac formátov a typov stretnutí a konferencií. V každom prípade posunul nástup tlmočenia na diaľku diskusiu o budúcnosti tlmočenia do novej roviny. Ako zdôrazňuje J. Downie (2019), budú to nakoniec sami tlmočníci, ktorí rozhodnú o tom, ako nástup technológií, tlmočenia na diaľku a využívania umelej inteligencie transformuje naše povolanie a jej vnímanie.

> Nevýhody a riziká tlmočenia na diaľku vyplývajú v prvom rade z toho, že tlmočenie na diaľku je v čase písania tejto učebnice ešte stále pomerne novou a rýchlo sa vyvíjajúcou technológiou. Tlmočníci a ich organizácie ešte stále len hľadajú spoločnú líniu, ktorá by definovala, v ktorých prípadoch a v akých podmienkach a štandardoch by sa mali nástroje tlmočenia na diaľku využívať. Najčastejšie problémy vyplývajú z nefunkčnosti tradičnej spolupráce medzi tlmočníkmi v prípade izolovaného tlmočenia. Upozorňujú na vyššiu kognitívnu záťaž, ktorú tlmočenie na diaľku predstavuje pre tlmočníkov, a v neposlednom rade upozorňujú na riziká, ktoré vyplývajú z neraz nedostatočnej kvality zvuku a obrazu, s ktorým tlmočníci pri tlmočení na diaľku pracujú a ktoré môžu poškodzovať ich sluch (napr. Caniato, 2021).

5.10 Tlmočnícke konzoly

Kým pri konzekutívnom tlmočení je najbližším spojencom tlmočníka jeho zápisník či tablet, v prípade simultánneho tlmočenia je to jeho tlmočnícky kolega alebo kolegyňa v kabíne a, samozrejme, tlmočnícka konzola. Tá je rozhraním, ktoré umožňuje počúvanie zdrojového zvukového vstupu buď priamo od rečníka, alebo zo sály (FLOOR), alebo od kolegov, ktorí tlmočia do jedného z vybraných relé jazykov. Na druhej strane konzola umožňuje tlmočenie do jedného z dvoch predvolených výstupových kanálov. Okrem toho poskytuje tlmočníkovi nástroje na ovládanie zvuku, vypínanie a zapínanie mikrofónu a jeho stlmenie (MUTE). Existuje mnoho rôznych druhov konzol, ktoré sa líšia rokom výroby a sú od rôznych výrobcov. Pre stručnosť si predstavíme len konzolu, ktorú používame na Filozofickej fakulte UK.

Obrázok 28: Tlmočnícka konzola používaná na FiF UK. Pravá časť konzoly s mikrofónom určuje výstup (A alebo B kanál), tlačidlo mikrofónu spolu s jeho prerušením (Mute). Ľavá strana reguluje vstupy (voľba relé kanálov a - d), voľba "Floor" (priamy vstup zvuku).

Virtuálne tlmočnícke konzoly sú softvérovou verziou fyzických konzol. V období po nástupe pandémie COVID-19 zaznamenali tieto konzoly prudký a rýchly rozvoj. V priebehu dvoch rokov sme zaznamenali viac ako tri desiatky rôznych riešení, ktoré sprostredkúvajú tlmočenie fyzických, hybridných či úplne virtuálnych stretnutí. Medzi tie najznámejšie softvérové konzoly patria napríklad KUDO, Interactio, Interprefy, Qua Qua a podobne. Funkciu tlmočenia ponúka v dostupnej podobe aj videokonferenčná platforma Zoom, no len vo veľmi redukovanej podobe. Tieto virtuálne konzoly zdieľajú s tými fyzickými všetky základné aspekty. V tej najjednoduchšej verzii umožňujú počúvanie rečníka a tlmočenie do vopred zadefinovaného kanála. Mnohé ponúkajú aj možnosť počúvania relé, sledovanie rečníka v dedikovanom okne a ponúkajú aj možnosť četovania s kolegami v kabíne, čo má kompenzovať absenciu fyzickej spolupráce. Tie najpokročilejšie virtuálne konzoly ponúkajú aj niektoré funkcie, ktoré by ste na fyzickej konzole nenašli, napríklad možnosť kombinovania zvuko-

vých kanálov (môžete si skombinovať zvukové vstupy od rečníka, ale aj ďalších tlmočníkov). Zároveň sa začína stále viac hovoriť o konzolách, ktoré by mali integrované rôzne nástroje počítačovej podpory tlmočníkov (napríklad nástroje titulkovania, priame prepojenia na terminologickú podporu a podobne). Ako ukážku pripájame pohľad na virtuálnu konzolu používanú Európskym parlamentom od firmy Interactio.

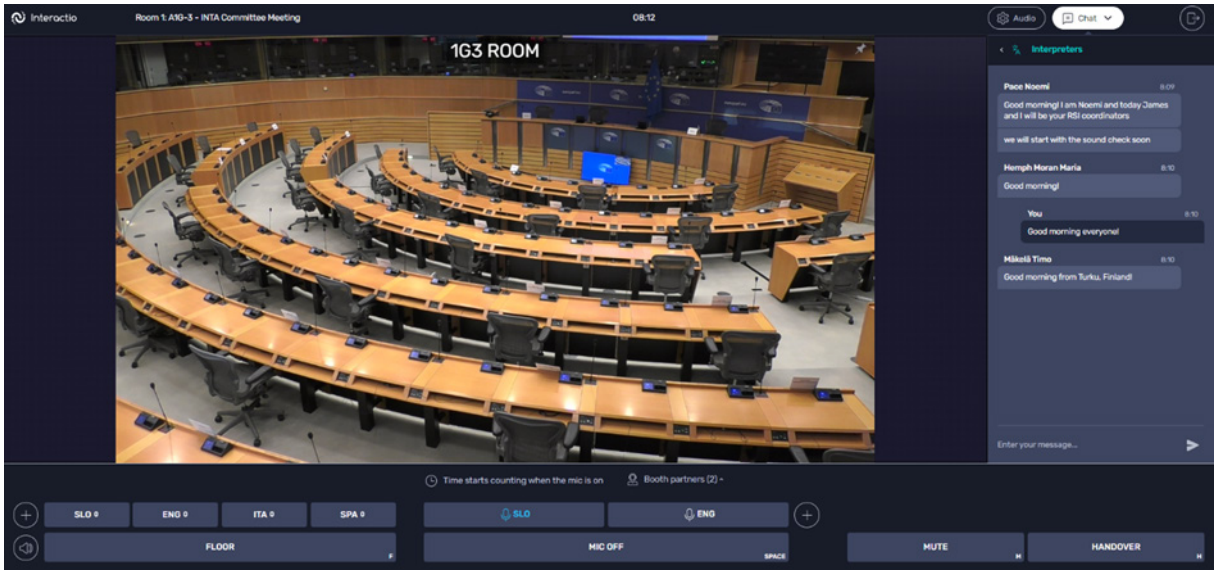

Obrázok 29: Ukážka virtuálnej konzoly Interactio. Vľavo dole sú kanály vstupu, kde si tlmočník vyberá, čo počuje v slúchadlách (je možné počúvať aj viacero kanálov naraz). V strede je veľké tlačidlo na zapnutie mikrofónu a nad ním voľba výstupového kanála.

5.11 Zásady simultánneho tlmočenia

Po predstavení teoretických aspektov simultánneho tlmočenia sa postupne dostávame do oblasti praktických rád a odporúčaní pre simultánnych tlmočníkov a tlmočníčky. Radi by sme predstavili sedem jednoduchých zásad pre prácu simultánneho tlmočníka/tlmočníčky, ktoré ochránia nielen tých, čo tlmočia, ale zabezpečia aj čo najlepšiu kvalitu pre klientov tejto služby.

1. Netlmočiť sám v kabíne. – Simultánne tlmočenie je nesmierne náročný proces, ktorý kladie mimoriadne nároky na koncentráciu a kognitívne kapacity. Jeden tlmočník nedokáže kvalitne tlmočiť dlhšie ako 20, prípadne 30 minút. Preto sú v kabíne vždy dvaja, aby sa mohli striedať a zároveň aby si dokázali pomôcť a tak zabezpečiť čo najkvalitnejšie tlmočenie. V niektorých inštitúciách využívajúcich

viacjazyčné režimy je bežné aj využitie troch tlmočníkov v jednej jazykovej kabíne.

2. Pracovať tímovo a navzájom sa s kolegami podporovať. – Simultánne tlmočenie je tímový šport a výsledok tlmočenia je len taký dobrý, aké je najslabšie ohnivko reťazca. Preto je dôležité pomáhať kolegovi aj v čase, keď netlmočíte – pozorne sledujte diskusiu.
3. Dodržiavať mikrofónovú disciplínu. – Pre zamedzenie nepríjemných situácií musia tlmočníci neustále kontrolovať, kedy je mikrofón zapnutý a vypnutý. Ľahko sa môže stať, že zapnutý mikrofón zachytí poznámku, ktorá nemusí byť určená klientom.
4. Dôsledná príprava a profesionálny hlasový výkon. – Pri simultánnom tlmočení nie je veľa času na opravy alebo hľadanie v slovníkoch. Aby ste dokázali zareagovať okamžite, musíte byť mimoriadne dobre pripravení Váš hlas je vašou jedinou vizitkou, a tak sa treba sústrediť na čo najpríjemnejšie podanie. Odporúča sa tlmočiť s jedným uchom odkrytým (pre lepšiu kontrolu formulácie aj intonácie v cieľovom jazyku).
5. Dodržiavať zásady psychohygieny. – Ako sme opakovane spomínali, simultánne tlmočenie je kognitívne nesmierne náročná a vyčerpávajúca činnosť. Ak si chcete svoje mentálne kapacity zachovať dlhodobo v dobrom stave, odporúča sa dôsledne oddychovať a kombinovať tlmočenie s inými, menej náročnými činnosťami.

Summa summarum

- **Simultánne tlmočenie je mladším a v mnohom úspešnejším súrodencom konzekutívneho tlmočenia. Vyrástlo v období začiatkov svetového multilateralizmu a do veľkej miery ho pomáhalo budovať. Od druhej svetovej vojny umožňuje plynulú komunikáciu vo vysokom počte jazykov na rôznych lokálnych, regionálnych, no najmä medzinárodných fórach.**
- **Na rozdiel od konzekutívneho tlmočenia simultánne tlmočenie prebieha paralelne v dvoch rovinách, v rovine prejavu a v rovine tlmočenia.**
- **Simultánne tlmočenie môžeme definovať ako sprostredkovanie hovoreného prejavu medzi dvoma a viacerými jazykmi, pri ktorom je tlmočník nepriamym účastníkom komunikačnej situácie a tlmočenie prebieha paralelne s prehovorom rečníka.**
- **Výhodou simultánneho tlmočenia je jeho plynulosť a možnosť poskytovať túto službu paralelne vo vysokom počte jazykov. Nevýhodou je jeho nákladnosť**

a priestorová náročnosť v prípade fyzickej inštalácie kabín na mieste. Tieto aspekty predurčujú jeho využitie predovšetkým na medzinárodných fórach, veľkých podujatiach, konferenciách a zasadnutiach vrcholných riadiacich orgánov.

- **Simultánne tlmočenie môžeme podľa techniky poskytovania tejto služby rozdeliť na kabínové tlmočenie, tlmočenie na diaľku a tlmočenie pomocou tzv. šeptáku, resp. šušotáže.**
- **Model simultánneho tlmočenia od D. Gilea sa sústreďuje na rozdelenie kognitívnych kapacít tlmočníka medzi štyri paralelne prebiehajúce procesy: počúvanie/analýza, práca s pamäťou, hovorenie/produkcia a koordinácia týchto činností. Krehkú rovnováhu pri vyvažovaní týchto činností ilustruje obraz povrazolezca.**
- **Model A. Keníža rozvíja Popovičov komunikačný model a ukotvuje rečníka, text aj tlmočníka do vzťahov k tradícii a vzdelaniu na jednej strane a realite na strane druhej. Model zároveň zachytáva odklon od ideálnej komunikačnej roviny spôsobený fázovým posunom.**
- **Kontextuálny model P. Švedu opisuje, ako musí tlmočník pre správne dekódovanie textu vnímať nielen obsah samotného prejavu, ale tiež osobnosť rečníka a kontext podujatia, na ktorom daný prejav odznieva. Pre správne transkódovanie prejavu do cieľového jazyka musí zasa tlmočník myslieť na rovinu poslucháča.**
- **Kľúčovým predpokladom zvládnutia komplexného procesu simultánneho tlmočenia je práca s pamäťou. Viaceré modely opisujú, ako sa v tomto procesu dopĺňajú a vzájomne prepájajú pracovná (krátkodobá) pamäť aj dlhodobá pamäť tlmočníka.**
- **Najvýznamnejšou premennou, ktorou tlmočník ovláda priestor, ktorý má na analýzu prejavu a jeho reformuláciu do cieľového jazyka, je fázový posun (décalage). Táto hodnota vyjadruje odstup medzi prehovorom rečníka a produkciou textu do cieľového jazyka. Príliš krátky či dlhý fázový posun majú vo väčšine prípadov negatívne dosahy na kvalitu tlmočenia, no v niektorých prípadoch môžu byť nevyhnutné. V každom prípade optimálny fázový posun je dôležitým predpokladom optimálnej analýzy aj produkcie textu.**
- **Viacjazyčné režimy tlmočenia prinášajú špecifické požiadavky na zabezpečenie tlmočenia vo viacerých jazykoch. Hlavným špecifikom je tlmočenie z tzv. relé (tlmočenie z druhej ruky), čo znamená, že tlmočník neovládajúci jazyk aktuálne hovoriaceho rečníka využije tlmočenie do iného cudzieho jazyka, ktorý ovláda. Tento cudzí jazyk je sprostredkovaný inou tlmočníckou kabínou.**

- **Pojem „retour“ označuje tlmočenie z rodného do cudzieho jazyka. Hoci v prípade západných jazykov je takéto tlmočenie menej časté, v prípade menších jazykov je nevyhnutnosťou. Predpokladom tlmočenia do „retouru“ je však špičkové ovládanie cudzieho jazyka na aktívnej úrovni.**
- **Krízové situácie pri tlmočení vznikajú v zásade z troch faktorov: subjektívnych (zlyhanie na strane tlmočníka), objektívnych (externé faktory ako rečník alebo kvalita zvuku či obrazu) a lingvistických (prirodzené rozdiely medzi jazykmi).**
- **Na prekonanie krízových situácií využívajú tlmočníci široké spektrum preventívnych a reaktívnych stratégií, ktoré im pomáhajú zmierňovať a/alebo kompenzovať významové straty, ku ktorým pri krízovej situácii došlo.**
- **Obdobie pandémie podporilo rýchly rast tlmočenia na diaľku ako špecifickej formy simultánneho tlmočenia. Tlmočenie na diaľku sa v zásade realizuje v troch formátoch: z tlmočníckeho štúdia, z virtuálnej kabíny a v plne izolovanej podobe. Tento druh tlmočenia prináša mnohé, najmä organizačné a ekonomické výhody a vo väčšej miere sprístupňuje tlmočenie. No má svoje riziká a úskalia, najmä v podobe vyššej kognitívnej záťaže a nižšej kvality zvuku a obrazu, s ktorými tlmočníci pracujú.**

BIBLIOGRAFIA

AIIC. (27. 10 2021). *The AIIC A-B-C.* Dostupné na Internete: aiic.org: https://aiic.org/site/world/about/profession/abc

Baddeley, A. D., & Hitch, G. (1974). Working memory. *Psychology of learning and motivation*(8), 47 - 89.

Bartłomiejczyk, M. (2006). Strategies of simultaneous interpreting and directionality. *Interpreting, 8*(2), 149-174.

Brysbaert, M., Stevens, M., Mander, P., & Keuleers, E. (2016). How Many Words Do We Know? Practical Estimates of Vocabulary Size Dependent on Word Definition, the Degree of Language Input and the Participant's Age. *Frontiers in Psychology*(7), 1116.

Cammoun, R., Davies, C., Ivanov, K., & Naimushin, B. (2009). *Simultaneous interpreting with text.* Cit. 27. 10 2021. Dostupné na Internete: Academia.edu: https://www.academia.edu/3172232/Simultaneous_Interpretation_with_Text_Is_the_Text_Friend_or_Foe_Laying_Foundations_for_a_Teaching_Module

Caniato, A. (26. June 2021). *RSI Sound Myth Buster: Ten Misconceptions that Result in RSI Sounding Terrible.* Dostupné na Internete: aiic.org: https://aiic.org/site/blog/RSI-sound-myth-buster?language=fr_FR&

Čenková, I. (2001). *Teorie a didaktika tlumočení I.* . Prague: Charles University, Faculty of Arts.

Čenková, I. (2008). *Úvod do teorie tlumočení.* Praha : Česká komora tlumočníku znakového jazyka.

Černov, G. V. (2004). Inference and Anticipation in Simultaneous Interpreting: A probability-prediction model. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins B.V.

Dam, H. V. (2004). Interpreters' notes. *Interpreting, 6*(1), 3 - 17.

Dance, F. E. (1970). The "concept" of communication. *Journal of communication, 20*(2), 201-210.

Davydov, F. (2018). G. V. Černov a jeho přínos pro vývoj teorie tlumočení (záverečná práca). Praha: Univerzita Karlova.

Djovčoš, M., & Djovčošová, Z. (2013). Aphasia and Interpreting: Aphasia-based interpreting exercises. FORUM. Revue internationale d'interprétation et de traduction/International Journal of Interpretation and Translation., 11(1), 23 - 49.

Djovčoš, M., & Melicherčíková, M. (2021). *Učebnica tlmočenia: skúsenosti a dôkazy.* Banská Bystrica: Belianum.

Djovčoš, M., & Šveda, P. (2017). *Mýty a fakty o preklade a tlmočení na Slovensku.* Bratislava: VEDA.

Djovčoš, M., & Šveda, P. (2021). The axis of professionalization: Translators' and interpreters' market behaviour and its factors in Slovakia. *Babel, 67*(5), 533-552.

Downie, J. (2019). Interpreters Vs Machines: Can Interpreters Survive in an AI-dominated World? New York: Routledge.

Drechsel, A. (June 2017). *Tablet interpreter manual.* Cit. 25. 10 2021. Dostupné na Internete: Techforword: https://techforword.com/p/the-tablet-interpreting-manual

Fabbro, F., & Daró, V. (1994). Verbal Memory During Simultaneous Interpretation: Effects of Phonological Interference. *Applied Linguistics, 14*(4), 365-381.

Fedorko, M. (2017). *Učebnica a cvičebnica tlmočenia 1.* Prešov: Prešovská univerzita.

Flege, J. E. (1995). Second language speech learning: Theory, findings and problems. *Speech perception and linguistic experience: Issues in cross-language research* , 233 - 277.

Gerver, D. (1975). A Psychological Approach to Simultaneous Interpretation. *Meta, 20*(2), 119 - 128. doi:https://doi.org/10.7202/002885ar

Geschwind, N. (1972). Language and the brain. *Scientific American, 226*(4), 76 - 83.

Gile, D. (2009). *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training* (Rev.. vyd.). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins B. V.

Gile, D. (29. 9 2020). *The efforts model and gravitational model - Clarification and update.* Cit. 1. 11 2021. Dostupné na Internete: www.cirinandgile.com: https://www.cirinandgile.com/powerpoint/The-Effort-Models-and-Gravitational-Model-Clarifications-and-update.pdf

Gillies, A. (2017). Note-taking for consecutive interpreting: A short course. New York: Routledge.

Gillies, A. (2019). *Consecutive interpreting: A short course.* New York: Routledge.

Goldschmidt, J. (2017). A Comparative User Evaluation of Tablets and Tools for Consecutive Interpreters. *Translating and the computer 39* (s. 40-50). Geneva: Tradulex.

Hale, S. B. (2007). *Community Interpreting.* Basingstoke/New York: Palgrave Macmillan.

Harari, Y. N. (2014). Sapiens: A brief history of humankind. Random House.

Herbert, J. (1968). The Interpreter's Handbook: How to Become a Conference Interpreter. Revised and Enlarged. Geneva: Librarie de l'Universite .

Hervais-Adelman, A., Moser-Mercer, B., & Golestani, N. (27. 10 2021). *The neuroscience of simultaneous interpretation.* Dostupné na Internete: aiic.org: https://aiic.org/document/1085/AIICWebzine_2020_Issue75_6_HERVAIS-ADELMAN_HERVAIS-ADELMAN_GOLESTANI_The_neuroscience_of_simultaneous_interpretation_EN.pdf

Hodáková, S. (2021). *Pracovná pamäť v simultánnom a konzekutívnom tlmočení.* Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa.

Jakobson, R. (1959). On linguistic aspects of translation. In *On translation.* Cambridge: Harvard University Press.

Jones, R. (2002). *Conference interpreting explained.* Manchester: St. Jerome Publishing.

Kade, O. (1968). Zufall und Gesetzmäßigkeit in der Übersetzung (Vol 1). Verlag Enzyklopädie.

Keníž, A. (1980). *Úvod do komunikačnej teórie tlmočenia.* Bratislava: Univerzita Komenského .

Králik, Ľ. (2015). Stručný etymologický slovník slovenčiny. Bratislava: Veda.

Kurz, I. (2001). Conference Interpreting: Quality in the Ears of the User. *Meta : journal des traducteurs / Meta: Translators' Journal, 46*(2), 394-409.

Li, X. (2015). Putting interpreting strategies in their place: Justifications for teaching strategies in interpreter training. *Babel, 61*(2), 170-192.

Makarová, V. (2004). Tlmočenie – hraničná oblasť medzi vedou, skúsenosťou a umením možného. Bratislava: Stimul.

Matyssek, H. (1989). Handbuch der Notizentechnik für Dolmetscher. Ein Weg zur sprachunabhängigen Notation. Heidelberg.

Melicherčíková, M. (2017). Kognitívne charakteristiky a tlmočnícky výkon: „Súvisia spolu?“. Banská Bystrica: Belianum.

Mobus, G. (2011). *Part 4. The Neuroscience of Sapience.* Cit. 31. 10 2021. Dostupné na Internete: The University of Washington Tacoma: https://en.wikipedia.org/wiki/File:BrocasAreaSmall.png

Moser, B. (1978). Simultaneous interpretation: A hypothetical model and its practical application. In D. Gerver, & H. (. Sinaiko, *Language Communication and Interpretation* (s. 353-368.). New York/London: Plenum Press.

Moser-Mercer, B. (2000). Simultaneous interpreting: Cognitive potential and limitations. *Interpreting, 5*(2), 83-94.

Müglová, D. (2009). Komunikácia, tlmočenie, preklad alebo Prečo spadla babylonská veža? Nitra: Enigma.

Murphy, H. A., Hildebrandt, H. W., & Thomas, J. P. (1997). *Effective business communications.* New York: McGraw-Hill.

Nida, E. A. (1964). *Toward a Science of Translating* . Leiden: E. J. Brill .

Nosofsky, R. M. (2011). he generalized context model: An exemplar model of classification. In E. M. Pothos, & A. J. Wills, *Formal approaches in categorization* (s. 18 - 39). Cambridge: Cambridge University Press.

Nováková, T. (1993). *Tlmočenie: teória - výučba - prax.* Bratislava: Univerzita Komenského.

Peters, J. D. (1999). Speaking into the air : a history of the idea of communication. Chicago: University of Chicago.

Pinker, S. (2003). The language instinct: How the mind creates language. Penguin UK.

Pöchhacker, F. (2004). *Introducing interpreting studies.* London: Routledge.

Pöchhacker, F. (2005). From Operation to Action: Process-Orientation in Interpreting Studies. *Meta, 50*(2), 682 - 695. doi:https://doi.org/10.7202/011011ar

Poeppel, D., & Hickok, G. (2004). Towards a new functional anatomy of language. *Cognition, 92*(1- 2), 1 - 12.

Popovič, A. (1975). Teória umeleckého prekladu. In *Aspekty textu a literárnej metakomunikácie.* Bratislava: Tatran.

Reiss, K., & Vermeer, H. J. (2014). Towards a general theory of translational action : skopos theory explained. Oxon/New York: Routledge.

Rozan, J.-F. (2002). Note-taking in consecutive interpreting. Krakov: Tertium.

Seleskovitch, D. (1978). Interpreting for international conferences: Problems of language and communication. Pen&Booth.

Seleskovitch, D. (1980). Pour une theorie de la traduction inspiree de sa pratique (For a Theory of Translation Inspired by Practice). *Meta, 25*(4), 401-8.

Seleskovitch, D., & Lederer , M. (1984). *Interpéter pour traduire.* Didier Erudition.

Setton, R. (2013). Models of Interpreting. In C. A. Chapelle, *The Encyclopedia of Applied Linguistics* (s. 3722 – 3730). Blackwell Publishing Ltd.

Setton, R., & Dawrant, A. (2016a). *Conference Interpreting - A Complete Course.* Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Setton, R., & Dawrant, A. (2016b). *Conference interpreting – a trainer's guide.* Philadelphia, Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Shannon, C. E., & Weaver, W. (1949). *A Mathematical Model of Communication.* . Urbana: University of Illinois Press.

Sperber, D., & Wilson, D. (1995). *Relevance: Communication and Cognition.* Oxford: Blackwell Publishers Ltd. .

Stahl, J. (2013). *Čo sa deje v hlave tlmočníka.* Bratislava: Iris.

Štefková, M. (2018). Tlmočenie a preklad vo verejnom záujme nový pohľad na vymedzenie kontextov a techník komunitného, úradného a právneho prekladu a tlmočenia na Slovensku. *Kontexty súdneho prekladu a tlmočenia, 7*(1), 130 - 142.

Štefková, M. (2021). Designing curricula from scratch how countries in Central Europe with no tradition of formal PSIT training provide interpreting in the public sector. In P. Š. (ed.), *Changing paradigms and approaches in interpreter training - Perspectives from Central Europe* (s. 143 - 159). New York: Routledge.

Švecová, L. (2019). Zameranie a distribúcia pozornosti ako prediktory úspešnosti pri simultánnom tlmočení. (Diplomová práca). Bratislava: Univerzita Komenského.

Šveda, P. (2016). *Vybrané kapitoly z didaktiky simultánneho tlmočenia.* Bratislava: Univerzita Komenského.

Šveda, P. (2021). Kontextuálny model tlmočenia. In K. M., & P. L. (eds), *Prekladateľské listy 10.* (s. 129-140). Bratislava: Univerzita Komenského .

Szabó, C. (2006). Language choice in note-taking for consecutive interpreting. *Interpreting, 8*(2), 129-147.

Timarová, Š. (2008). Working memory and simultaneous interpreting. *Translation and Its Others. Selected Papers of the CETRA Research Seminar in 2007*. Leuven: KU Leuven.

Tužinská, H. (2020). *Medzi riadkami.* Bratislava: AKAmedia.

Vargová, D. (2021). Media interpreting. Specifics of simultaneous interpreting of a television discussion. In S. (. Adamcová, *Einblicke in die angewandte Linguistik Forschungsparadigmen und Anwendungsbereiche.* (s. 104 - 115). Brno: Tribun EU.

Tlmočenie v teórii a praxi
I. diel

Autor: © Mgr. Pavol Šveda, PhD.

Afiliácia:
Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta, Katedra anglistiky a amerikanistiky, https://fphil.uniba.sk/kaa/

Odborní recenzenti:
Doc. Mgr. Markéta Štefková, PhD.
Doc. PhDr. Martin Djovčoš, PhD.
Mgr. Ivo Poláček, PhD.

Autor grafického spracovania obálky:
Pavol Bartoš

Jazyková redakcia:
Mgr. Lucia Demková

Technickí redaktori:
Mgr. Milan Regec, PhD.
Bc. Ivana Liptáková

© STIMUL a autor
Dielo je vydané pod medzinárodnou licenciou **Creative Commons CC BY-NC-SA 4.0** (vyžaduje sa: povinnosť uvádzať pôvodného autora diela; povinnosť odvodené dielo zdieľať pod rovnakou licenciou ako pôvodné dielo; len nekomerčné použitie odvodeného diela). Viac informácií o licencii a použití diela: https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/

Vydavateľstvo:
STIMUL, Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta, Bratislava
http://fphil.uniba.sk/stimul

1. vydanie
113 s. Rozsah autorského textu: 115 NS, 5,8 AH.
ISBN 978-80-8127-334-6 (PDF)
ISBN 978-80-8127-335-3 (EPUB)